Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Geneeswyze van de ziekten en kwalen der paarden : bestaande meestal uit eenvoudige en onkostbare geneesmiddelen : ten nutte van landlieden, stalhouders, smeden, en kortom allen, die, uit hoofde van hun beroep of uit liefhebbery, gewoon zijn paarden te houden

https://hdl.handle.net/1874/32075

GENEESWYZE

VAN DE

ZIEKTEN EN KWALEN

DER

PAARDEN.

BESTAANDE MEESTAL UIT EENVOUDIGE EN ONKOSTBARE GENEESMIDDELEN.

Ten nutte van Landlieden, Stalhouders, Smeden, en kortom allen, die, uit hoofde van hun beroep of uit liefhebbery, gewoon zyn Paarden te houden.

Getrokken uit het Fransch van den Heer VITET, Doctor en Professor in de Geneeskunst te Lions; en met eenige nieuwe Hoofdstukken vermeerderd,

Door

REINER FONTEIN.

Te AMSTERDAM,
By G. WARNARS;
Te HARLINGEN,
By F. VAN DER PLAATS & Junior.
MDCCLXXV.

VOORREDE.

In den jare 1770 gaven wy in 't ligt, *Kunst om te oordelen over Paarden*, uit het Fransch van den Heere Bourgelat vertaald: dit werk behelsde eene naauwkeurige beschryving van de schoonheden en uiterlyke gebreken der Paarden. Thans bieden wy den Lezer een ander werkje aan, onder den naam van, *Geneeswyze van de Ziekten en Kwalen der Paarden*, getrokken uit de schriften van den Heere Vitet, Doctor en Professor in de Geneeskunst te Lions.

Het boek, waaruit dit getrokken is, is in den jare 1772 in 3 delen in 8vo. uitgekomen, en handelt over de Paarden, Osfen, Koejen en Schapen.

De Schryvers van het *Journal des Scavans* van de maand Juny 1772., Tom. LX. pag. 173., zeggen 'er onder anderen dit van.

„ Dit uitmuntend werk is geen vrugt van eene ver-
„ hitte verbeelding, maar van eene waare kennis,
„ eeniglyk gegrond op de ondervinding.

„ De Heer Vitet heeft alle regt op de algemene er-
„ kentenis. dewyl hy negen jaren tot deze moeyelyke
„ en naarstige onderzoekingen besteed heeft, en, het
„ geen nog veel edelmoediger is, twintigduizend gul-
„ dens heeft opgeofferd om herhaalde proeven op de
„ beesten te doen, en de verschillende uitwerkingen
„ der Geneesmiddelen, op de eenen en anderen te kennen.
„ De Lof, dien wy aan dezen Geleerden en belangelozen
„ onderzoeker geven, is minder dan zyn werk verdient".

Dus ver de Schryvers van het Journal.

Ik zal 'er dit nog byvoegen, dat ik nooit een boek gelezen heb, waarin de tekens van de ziekten der Paarden zo klaar, en de Geneesmiddelen zo eenvoudig en duidelyk, zyn beſchreeven. Dit heeft my bewogen om 'er dit werkje uittetrekken, dewyl ik van gedagten ben, dat het aan myne Landsgenoten van veel nut kan zyn, en zo veel te meer, nadien 'er door eene kundige hand nooit, zo veel my bekend is, een boek over de ziekten der Paarden in onze moedertale is geſchreven.

Het boek, genaamd: *Heilzame Remedien voor de ziekten der Paarden* door *Pieter Almanus van Cour*, Hoeffmid in 's Gravenhage, wordt het meest by onze Paardemeesters en Smeden gebruikt; maar doordien hy geen kennis van geneesmiddelen had, heeft hy de gemeene recepten, in navolging van anderen, overgenomen. *De Nederlandſche Stalmeester* door *I. W. T. van Oebſchelwitsz*, Adjudant onder Oranje Frieslands Cavallery, in den jare 1763 in 's Gravenhage gedrukt, is ten opzigte van de Geneesmiddelen voor de ziekten der Paarden, maar eene uitſchryving van *Pieter Almanus van Cour*.

In den jaare 1772. is te Leeuwarden gedrukt, *Huismans Handboek of Vrieſche Stalmeester en Koeyen Doctor*; dit is wederom, aangaande de ziekten en geneesmiddelen der paarden, eene naauwkeurige naſchryving van Oebſchelwitsz, en de onkunde van dezen uitſchryver is zo groot, dat het blykt dat hy nooit met paarden heeft omgegaan, of daarvan enige kennis gehad. Ik zal maar één bewys daarvan by brengen: op bladzyde 54 heeft hy, ten opzigte van het oor-opzetten, Oebſchelwitsz woordelyk gevolgd; was hy nu niet op eene verre-gaande wyze onkundig geweest, hy zou aanſtonds

ge-

gezien hebben, dat Oebſchelwitsz hier niet van heeft geweten, dewyl tegenwoordig deze kunst in onze provincie zo bekend en algemeen is, dat iemand, die enige kennis van paarden heeft, met de onkunde van Oebſchelwitsz den ſpot dryft.

Deze aanmerkingen kunnen ons onderrechten, hoe wy tot nog toe door onkundigen geleid zyn, en onze kostelyke paarden daardoor in gevaar gebragt, om op raad van zulke boeken deerlyk mishandeld te worden.

Verder moet ik den lezer onderrechten dat het I Hoofdſtuk, 't geen over het *beryden en voeden der paarden*, en het 54ſte dat over het *opzetten en kleiner maaken der ooren* handelt, niet is van den Heere Vitet, maar door my 'er by gevoegd, gelyk ook nog enige kleinigheden van weinig belang: en naardien deze vertaling door vele geneeskundige bewoordingen by my ſomtyds eenige zwarigheden veroorzaakte, heeft een Geleerd en Kundig Geneesheer de moeite genomen om dit myn werkje na te zien, en my zyne verbeteringen en aanmerkingen mede te delen. My dus verzekerd houdende den zin des Schryvers wel getroffen te hebben, hoop ik dat het aan myne verwagting zal beantwoorden.

Op myne Plaats te
War, by Franeker,
den 4 February 1775.

REINER FONTEIN.

INHOUD.

1. *Hoe men paarden moet voeden en beryden* - - - pag. 1
2. *Bloedrykheid, en de manier van het laten.* - 7
3. *Purgeren en clisteren.* - - 12
4. *Vergadering van etteragtige ſtof in eene holligheid van 't celagtig weefzel. (abces) etterbuil.* 22
5. *Verſche wonden met uitvloejinge van etter, zweer.* - - 33
6. *Verzameling van etteragtige ſtof op 't hovenſte van 't hoofd. Vaarent.* - 40
7. *Beenbederf.* - - 43
8. *Zweer aan de Schouder, fistel aan de Schouder, openryden of drukking op de ſchoft.* 48
9. *Kwetſing van eene Zenuw, ſteken in eene Zenuw.* - - 50
10. *Kwetſing of bezering van een Pees, door een ſcherp of ſnydend inſtrument.* - 51
11. *Wonde aan de Tong.* - - 53
12. *Bloeden uit den Neus.* - - 53
13. *Dolle Kollen, of een Paard dat koldert.* 54
14. *Ontſteking der Amandelen, verworging.* 56
15. *Ontſteking der Oorklieren.* - - 59
16. *Verkoudheid.* - - 61
17. *Droes.* - - - 63
18. *Uitloping van vloeibare en beſmette ſtoffe uit de Neusgaten van het Paard: kwade droes der paarden.* - - - 66
19. *Ontlasting van eene Etteragtige ſtof door de neusgaten, komende uit de longen; Longziekte, Tering.* - - 74
20. *Hoesten, zonder Ontlasting van ſnot: Droge hoest.* - - 75
21. *Bezwaarlyke Ademhaling zonder Koorts: Dampigheid.* - 76
22. *I. Zoort. Dampigheid uit de Natuur.* 82
23. *II. Zoort. Droge Dampigheid.* - 83
24. *III. Zoort. Vogtige Dampigheid.* - 84
25. *IV.*

25. *IV. Zoort. Dampigheid, veroorzaakt door eene Borstziekte.* - - - 85
26. *V. Zoort. Dampigheid die uit vetheid of zwaarlyvigheid ontstaat.* - - 86
27. *Ophouding van Drek: Verstopping.* - 87
28. *Loop.* 88
29. *Overvloedige ontlasting van darmslym met den drek. Smelting van vet in het lyf der paarden.* - 89
30. *Ontsteking in de Maag.* - - 91
31. *Buikpyn, door ontsteking der ingewanden.* 93
32. *Ontsteking der ingewanden, uit oorzaak van wormen.* - - 94
33. *Ontsteking in de Blaas.* - - 95
34. *Ontlasting van etter door de water wegen; Etterpissen.* - - - 97
35. *Ophouding van water in de blaas: Een paard dat niet pissen kan.* - - 99
36. *Bloedpissen.* - - 100
37. *Moeyelyke Verlossingen.* - 101
38. *I. Zoort, van bezwaarlyke verlossing, door de zwakheid der moeder.* - 102
39. *II. Zoort, van moeyelyke Verlossing, door de sterke samentrekking van den Hals der Lysmoeder.* 104
40. *III. Zoort, van bezwaarlyke verlossing, door de kwade natuurlyke gesteldheid der moeder.* 105
41. *IV. Zoort, van bezwaarlyke verlossing, door de onmatige grootheid van sommige delen van het lichaam.* - - - 109
42. *V. Zoort, van bezwaarlyke verlossing, door de kwade legging van het lichaam.* - 111
43. *VI. Zoort, van bezwaarlyke verlossing, door den Navelstreng.* - - - 114
44. *Als een paard met den Ham, of de Nageboorte, staan blyft.* - - - 114
45. *Vervangenheid.* - - 116
46. *Kramptrekking.* - - 119
47. *Vaarnen, by ons genaamd uitwendige worm.* 120
48. *Krauwagie, schurft.* - 124
49. *Ontstekende knobbels, zig vertonende door roven, schubben, vurige schurftheid, mok, Rasp, Egelsvoeten, of Mokpoten.* - - 127
50. *Wratten.* - - - 130

51. *Maan-*

51 *Maanogig paard, een paard dat Maanogen heeft.* - - - - 131
52. *Vlek op het Hoornagtig Vlies van het Oog.* 133
53. *Verduiſtering van het Wateragtig vogt des Oogappels. (Wolk.)* - - - 134
54. *Hangende Oren.* - - 136
55. *Het hangen der Tonge uit den Bek.* - 137
56. *Uitwaſſing van 't Gehemelte, het Hangen des Roosters.* - - - - 138
57. *Puisten in den Bek.* - - - 139
58. *Kiezen, die te hoog uitſteken, by ons haken genaamd.* - - - 140
59. *Kwetſing der Lagen.* - - 140
60. *Verkeerde plaatſing der Ballen.* - 141
61. *Verlamming van den Koker.* - - 142
62. *Zweren aan de Benen.* - - - 143
63. *Zwam of Ligger.* - - - 145
64. *Bloeyen.* - - - - 146
65. *Verſtuikingen.* - - 146
66. *Gallen in den Hiel.* - - 148
67. *Steengal.* - - - 150
68. *Spat.* - - 151
69. *Omſteking van den Voet.* - 152
70. *Verzameling van etter in den Hiel of de Kroon, Mok.* - - 154
71. *Dikke Hielen of Hakken.* - 159
72. *Steek, of prik in den Voet, een ſtuk Nagel in den Voet.* - - 160
73. *Vernagelen.* - - 161
74. *Vleeschagtig uitwas, Vyt, Verrotting in de zool met ſtank.* - - 162
75. *Barſten in de Hoef, Kwartiervoeten.* 163
76. *Natuurlyke Nauwvoetigheid.* 165
77. *Toevallige Nauwvoetigheid.* - 165
78. *Opzwelling van de Felt.* - 166
79. *Overboef.* 167
80. *Kribbebyten.* 167

* * *

* *

GENEESWYZE

VAN DE

ZIEKTEN EN KWALEN

DER

PAARDEN.

I. HOOFDSTUK.

HOE MEN PAARDEN MOET VOEDEN EN BERYDEN.

Vele ongemakken der paarden ontſtaan uit ſlegt of niet genoeg, of te veel voedzel, te veel ſtilſtaan of te ſterk ryden, drinken te geven op onvoegelyke tyden wanneer ze zeer heet zyn, of het water te lang te onthouden wanneer ze groten dorst hebben.

Een paard dat eene goede hoeveelheid van hooy en haver eet, eene genoegzame hoeveelheid van water drinkt, en door 't ryden of werk, dat het doet, niet vermoeid wordt en wel wil eten; als het daarenboven gladhairig en goed in 't vleesch is, zulk een paard beſluiten wy dat volmaakt gezond is.

Nergens vindt men beter voedzel voor de paarden dan in onze Provincie van Friesland; ons hooy en haver, als die droog en frisch gewonnen zyn, zyn het best geſchikt om eene gezonde geſteltenis te behouden. Ook bevinden wy dat garst zo goed en ſterk voedzel niet verſchaft als haver.

Verſcheiden malen op een dag frisch hooy, en weinig te gelyk op de ruif te geven, is noodzakelyk. Wanneer het hooy te lang in de ruif zit, wordt het door den waasſem der paarden vogtig en ongezond voedzel.

Wanneer het hooy in een nat jaargetyde niet wel wordt gewonnen, is het onderhevig om ſtoffig en rottig te worden; dan moet men voor al zorg dragen, dat het, eer het op de ruif gedaan wordt, wel worde opgeſchud om 't ſtof 'er uit te krygen; want ſtoffig hooy is ongezond, en veroorzaakt wormen. Lang hooy is ſtofſiger dan kort; het kort hooy is best, en in 't algemeen vol zaad, en Hooy-zaad is aangenaam voor de paarden; dit kan men hier aan weten, dat ze het zelve eerder uit de kribbe ſlikken dan hooy eten.

Haver zuivert, opent, en bevordert de gezondheid der paarden, en veroorzaakt zelden ongemak, of men moet ze al te overmatig voêren dat ze bykans geen hooy kunnen eten, en daar door te ſterk verhitten; doch paarden die weinig hooy en veel haver eten, hebben meest altyd vast vleesch en een goed lyf, maar zo zy geen behoorlyke beweging hebben, kunnen door de onmatige hitte der maag ligt koortſen voortkomen.

Bonen zyn ook paardevoeder, maar zyn 't beste geſchikt voor paarden die ſterk werken, als ze vermengd worden met haver; doch voor paarden die ſtilſtaan zyn ze te ſterk: zy verwekken op ſommige tyden wormen die gevaarlyk zyn.

Zemelen is goed voedzel voor de paarden: in heet water gebroeid, zyn ze uitnemend voor zieke paarden:

den: doch te lang aan een gevoed wordende, maken ze de paarden ſlap en ſlaauw.

Gras is het best en natuurlykst voedzel voor de paarden; 't gras dat op de beste landen wast, dik en kort aan den grond is, is het voedzaamſte; 't land aan de Steden, daar veel paarden jaarlyks in lopen, is op verre na zo goed niet als verder in 't land op; als men een paard wil vet maken, en het zelve een gehelen Zomer weiden, is het goed hetzelve na St. Jakob in 't nieuw gras te laten lopen; doch moet men de paarden gebruiken om te ryden, dan is het best die in Augustus op ſtal te zetten.

Een vaste regel, hoe men een paard moet voeden, is niet wel te maken, dewyl het eene paard meer voedzel moet hebben dan het andere: ieder moet naar eigen goed-dunken daar in handelen, en de geſteldheden der paarden in agt nemen.

Paarden die ſterk arbeiden, moeten meer voedzel hebben dan die ledig lopen of ſtilſtaan. Doch zo iemand zyn paard gezond en vast wil houden, moet hy vooral hooy en haver op ſtal voêren; hooy in eene grote hoeveelheid gevoêrd, zonder haver, maakt de paarden log en veeltyds ongezond. Wanneer een paard het hooy-eten opgeeft, zonder eenig teken van ziekte, dan moet men de haver verminderen tot dat de lust om hooy te eten wederom herſteld is. Wanneer jonge paarden al te gretig eten, en 'er niet naar groeyen, ſchoon zy weinig arbeid doen, moeten die dikwyls wat friſch ſtroo op de ruif hebben; anders byten zy aan de ruif of ſlaan tegen de posten, en door niets op de ruif te hebben lopen zy gevaar van kribbyters te worden.

't Is reeds aangeroerd dat de paarden naar mate van

hunnen arbeid moeten gevoed worden; doch men moet hier vooral in agt nemen, dat de paarden nooit boven hunne magt moeten arbeiden, en dat men een paard kort op den eten niet hard moet ryden; maar als het voeder begint te verteren dan mag men ſterker ryden.

Wanneer een paard heet gereden is, is het best hetzelve langzaam te laten bekoelen: daarom moet men tegen de Pleisterplaats zagt ryden, om dus het paard te doen bedaren: en als men 's avonds t'huis komt moet het paard met een bosch ſtroo gewreven worden, tot het koel en bedaard is.

Eene andere noodzakelyke voorzorge tot bewaring der gezondheid van een paard, is, hetzelve nooit te voeden of drinken te geven als het heet is, maar eerst een weinig hooy of gras te geven tot het bedaard is; daar na water en haver, zo veel genoeg is; egter zo men op weg is, en 't paard een drogen mond en ſterken dorst krygt, dan mag men 't op eene wel gelegene plaats wel wat drinken geven; ook moet in agt genomen worden, dat men 's daags, wanneer men verre moet ryden, op de pleisterplaatſen niet ſterk, maar 's avonds, daar men wil vernagten, goed moet voêren.

Als de paarden in 't voorjaar op ſtal kreupel of ſtyf worden in de gewrigten en zenuwen, 't zy door droes of verkoudheid, of iets anders, is het best die in 't land te jagen; als mede die ſlegte en brokkelige voeten, die kleine of quartiervoeten, ſchurfdigheid aan de benen, en andere gezwellen hebben, worden best in 't land genezen; ook geeft dat het beste voedzel voor jonge paarden die droezig en hardlyvig zyn.

Paar-

Paarden die ſterk op ſtal gemest worden, zo met meelſpyze of gekookte rogge, als anderszins, hebben ſomtyds het laten en purgeren nodig, voornamelyk wanneer hunne ogen doof, treurig, rood en ontſtoken, of als hunne lippen en mond vuurig en met puistjes belemmerd zyn, en zy het hooy niet wel kunnen kaauwen. Deze paarden zyn week en ſlap, kunnen niet veel werk doen, en verliezen ſchielyk het vleesch; daarom is het best als men zulke paarden koopt, en het in 't voorjaar is, die in 't land te jagen en ze niet eerder te gebruiken, voor dat ze gezuiverd zyn, of, zo zy op ſtal moeten blyven, veertien dagen of drie weken lang 's daags een weinig natte zemelen met haver te geven, en het hooy dat in de ruif gedaan wordt te beſprengen met water, en hen alle dagen te laten beryden, eerst een weing ſtapvoets, vervolgens wat langer en wat harder, om ze dus van langzamerhand tot de beweging en den arbeid te gewennen. Zy moeten 's daags niet op ſtal liggen, ten minſten de eerste veertien dagen niet.

Zo dan de ſterke dorst, dien ze gemeenlyk hebben als ze wat gereden worden, (want hun bloed is dik, de mond droog, de afgang onvolmaakt,) begint te verminderen, is het een teken dat het geſtel beter wordt: ook moet het paard dikwyls met een ledige ruif ſtaan, of omgekeerd op ſtal op een gebit haffelen, om 't eten te beter te verteren.

Een ander goed teken is, dat het minder onder 't beryden begint te zweten, en dat het zweet als zeepſop zig vertoont of afloopt als water. Men mag hier uit beſluiten dat het bloed en de ſappen beter worden. Als het hair dan glad ligt, de benen dor zyn, en niet opzwellen op ſtal, de leden koel en vast zyn,

't paard zig ſchudt en met graagte eet, wel wil liggen en ſchielyk opſpringt, is het volmaakt gezond, en kan gebruikt worden.

Paarden, die gezwellen of knobbels van zelven krygen, moeten noodzakelyk gelaten worden. Wat zulken betreft die ſtyf en kreupel worden, door verkoudheid of overtollige vogtigheden, en inzonderheid jonge paarden, die dit menigmaal overkomt uit oorzaak van dik bloed, of 't breken of kwetſen van de kleine vezelen der ſpieren door te vroegen arbeid: deze kreupelheden zyn zelden aan eene plaats; maar dan aan de eene dan aan de andere ſchouder, of aan de ſpieren van de borst; en als het uit bedorven bloed ontſtaat, dan aan 't voorſte, dan aan 't agterſte gedeelte, en veeltyds met kramptrekkingen. Zo nu die paarden om 't ſaizoen niet in 't land kunnen gebragt worden, moeten ze gelaten worden, en ligt voedzel gebruiken; maar gras is het best.

In verkoudheid, koortſen, ſtoten en vallen, 't geen in de paarden door hunne grote zwaarte zeer gevaarlyk is, is het laten van de grootſte nuttigheid, als mede voor bezeringen en wonden aan de ogen, verſtyfdheid door hard ryden, en alle andere toevallen, waar door de ſtilſtand van het bloed kan veroorzaakt, kleine vaten gebroken, en het bloed uitgeſtort worden. Die, als ze gereden zyn of gearbeid hebben, niet willen eten, moeten ſterker gelaten worden, op dat men daar door de koortſen en inwendige ontſtekingen der longen, lever, of andere ingewanden voorkome.

Paarden die van een dof en waterig geſtel zyn, zyn veeltyds onderhevig aan dikke benen, en bloeyen op de dolk, dat zomtyds door vertreden en een weinig ar-

beid

beid verdwynt: maar als ze ſtil op ſtal ſtaan, komt het ſchielyk wederom. De beste manier om dit te genezen, is het laten binnen 's beens.

II. HOOFDSTUK.

BLOEDRYKHEID, EN DE MANIER VAN HET LATEN.

De warmte van den huid is gematigd, de ademhaling ſterk en ras: wanneer het paard driftig loopt zynde vaten van het hoofd, het oog, de buik, en de benen aan den binnenkant, opgezwollen; de pols vol en wat langzamer dan natuurlyk, de vadzigheid en vermindering der kragten zyn zigtbaar, de pis gelyk als van een gezond paard; de afgang wat vogtig, de tong rood en frisch, de begeerte tot drinken weinig.

De oorzaken van de vermeerdering van het bloed zyn gebrek van beweging en behoorlyke uitwaasſeming, benevens de veelheid en hoedanigheid van het voedzel: Het hoofd en de borst zyn de delen, die het eerst worden aangedaan, de ontſteking der harſens en longen zyn veeltyds de kwade gevolgen. De middelen om het bloed ſchielyk te verminderen zyn, weinig en gering voedzel, beweging en laten.

Doe het paard 's morgens en 's avonds twee uuren vertreden, en wanneer het op ſtal komt, wryf dan den huid ter degen met een bosch ſtroo. Geef ſtroo en een weinig natte zemelen tot voedzel, en zo

gy het in 't land jaagt, geef het eene gemene weide.

Indien het bloed niet al te overvloedig is, zullen deze middelen genoeg zyn om het te verminderen; maar is het bloed zeer overvloedig, ja zo dat het 'er zwak en ongefteld door wordt, dan moet het aanftonds weêr gelaten worden: de hoeveelheid van het bloed dat men moet aftappen, moet verfchillen naar mate van het kwaad, de grootheid van het dier, 't foort van onderwerp, de natuurlyke gefteldheid, 't faizoen en de jaren.

Hoe groter de overvloed van bloed is, hoe meer men denzelven moet verminderen door vele ligte latingen, en vooral zo niet dat de zieke 'er zwak door worde: als gy nu ziet dat het paard lugtiger en vlugger wordt, kunt gy hier uit weten dat 'er bloed genoeg is afgetapt. Integendeel, neem het bloed weg, 't geen noodzakelyk is om een juist evenwigt tusfchen de vloeibare en vaste delen te houden, zo zullen de Levens- en Spier-kragten verminderen, het dierkwynen, en 't zal veel tyd vereisfchen om te herftellen. 't Is derhalven ten uiterften noodzakelyk fpaarzaam het bloed te verminderen, door eens of twee malen alle 24 uuren ligte latingen te doen, om het dus tot zyn volmaakte gezondheid te brengen. Velen denken dat een fterke lating dezelfde uitwerking heeft; doch de ondervinding leert anders. Een paard dat men op ééns aftapt zes pond bloed, is zwakker en vereischt meer tyd om herfteld te worden, dan die, welke men door drie of vier latingen in drie of vier dagen dezelfde hoeveelheid aftapt: daarenboven moet in agt genomen worden de grootte der voorwerpen. Een paard

dat

dat vyf voet en tien duimen hoog is, heeft zekerlyk meer bloed, dan een van vier voeten; maar mogelyk zult gy vragen, moet men volſtrekt de hoeveelheid des bloeds naar de grootte van het dier afnemen? Ik denk dat 'er geen gevaar is, als men een paard van vyf voet en tien duimen, twee en een half, en een van vier voet, twee pond, aftapt.

De ondervinding leert ons, dat men zonder noodzakelykheid 's winters noch zomers moet laten, 't voorjaar is de beste tyd om een bloedryk paard te laten; maar een gezond paard moet niet gelaten worden, anderszins zoude men 't kwaad voorbeeld van de meeste paardemeesters navolgen, die geen zwarigheid maken om al de paarden, die hun zyn toevertrouwd, zonder onderſcheid te laten; dit is zekerlyk de paarden, die volmaakt gezond zyn, ziek te maken. De herfst is zo gunſtig niet, het paard herſtelt zich dan van die vermoeyenisſen, die het in den zomer heeft uitgeſtaan: in den winter rust het, en het bloed verdikt; het voorjaar doet het bloed uitzetten, en als het paard door het lang ſtilſtaan op den ſtal een te groten overvloed van bloed heeft verkregen, is het laten ten uiterſten noodzakelyk, om alle kwade toevallen, die door de warmte zouden kunnen veroorzaakt worden, voortekomen: door de grote hitte van den zomer verminderen de ſpierkragten, by gevolg is het laten ſchadelyk. Zo het niet noodzakelyk is moet men in regenagtig en vogtig weder niet laten, en dan nog maar een weinig: paarden, die op laag en moeraſſig land lopen, moeten, om dat ze zwak zyn, niet gelaten worden.

De jaren moeten zo wel als de geſteldheid in agt genomen worden: een jong paard dat in de kragt van

't groeyen is, vereischt veel bloed, en 't kan het niet verliezen of het loopt gevaar van te verzwakken, te kwynen en in den groey belet te worden. Dus is den jongen 't laten even ſchadelyk als den ouden, de eene heeft het bloed tot den wasdom, de andere om in ſtand te blyven, van noden.

De Aderen welke over de bekleedzelen lopen, zyn de eenige bloedvaten daar men gemeenlyk in laat; het gebeurt zelden dat men in de noodzakelykheid gebragt wordt, om een ſlag-ader te openen om meerder bloed te krygen: de aders daar de ſmeden in laten, zyn aan de tong, het verhemelte, het oog, den hals, de zyden en de voorſte en agterſte delen.

In de lating aan de hals- of keel-ader, is voor een die kundig is geen gevaar; een koorde om den hals digt by de ſchoft gebonden met een ſtrop, zal de ader doen opzwellen, om die voor het gezigt en gevoel te vertonen; maar de koorde te digt aan de longpyp gebonden, kan het paard doen zwymen en ſterven, waarop een ſmid nauwkeurig behoort te letten, in het toehalen der koorde.

Wanneer de ſnede in den opperhuid niet groter is dan in de ader, komt 'er dikwyls een uitſtorting van bloed in het Celagtig weefzel by de wonde, die eene opzwelling maakt, en ſomtyds twaalf of vyftien dagen na de lating duurt; pekel met een vierde part brandewyn geneest het ſchielyk.

Indien de hals-ader doorgeſtoken is, lekt het bloed geduurig in het Celagtig weefzel der bekleedzelen van den hals, en dan ſterft het paard zomtyds door de drukking van het bloed op de longpyp.

Zo ras men dit ontdekt, moet 'er aanſtonds een grote opening in den huid die over de hals-ader loopt gemaakt wor-

worden, om het bloed, dat in het Celagtig weefzel is, te laten uitlopen, en de hals-ader moet boven de ſnede met een langwerpig compres toegedrukt worden, om het dus te genezen.

De lating in de borst oordeelt men bezwaarlyker, om de hardheid der bekleedzelen en de kleinheid der aderen; ondertusſchen doen de ſmeden die met gemak.

De Lating aan de zyden is gemakkelyker, om dat de aders, die op de zyden van den buik lopen, redelyk zwaar zyn; indien men ze niet kan voelen, wryf dan op de bekleedzelen heen en weder, tot dat ze opzwellen, en dan kunt gy gemakkelyk laten.

De lating aan 't plat der dye van binnen vereischt vaardigheid. Doch om van het paard niet geſlagen te worden, moet het in den noodſtal gezet worden, de ſtaart opgehyst, de twee agterste voeten met een touw aan de posten vast gemaakt, dan kan het met gemak geſchieden.

De latingen in het verhemelte, (by ons de Rooster genaamd), moeten voorzigtig gedaan worden, om dat, indien men verder dan de vierde groef ſtak, men ligtelyk de Slag ader, of eene van hare takken, zou kunnen kwetſen, en een groot ongemak veroorzaken.

Om de Aders van het oog te openen moet voorzigtig gehandeld worden, uit vreze van den appel of de oogleden te kwetſen. De lating der tongaderen is minder gevaarlyk: het bloedt zo lang als het van zelfs ſtelpt; doch of 't mogte gebeuren dat het bloeden van het oog en de tonge niet ophieldt, dan moet 'er koud water op 't oog, en azyn op de tonge, gedaan worden.

De

De kwade uitwerkzels die het doorſteken der zool veroorzaken kan, behoorden de ſmeden hier op voorzigtiger te doen letten. Wie is de ſmid die zig kan beroemen het veegmes zo voorzigtig te beſtieren, dat hy alleen de buitenſte delen der aderen van 't vliezig deel van den voet zal raken? Hy mag den ſteek zo goed als hy wil met den hoek van 't veegmes zagtelyk doen, egter zal hy altyd 't vliezig deel van den voet, dat zo vol zenuwen en vaten is, treffen, en dus gevaar lopen van eene ontſteking en zwelling in den voet te veroorzaken. Wees derhalven verzekerd dat de doorſteking der zool gevaarlyk en onnut is.

Als het paard gelaten is, moet het een uur of twee zonder eten op ſtal ſtaan, en vervolgens aan 't zelve wat water, of natte zemelen gegeven worden; ook moet het den gehelen dag niets doen, geef het op de ruif wat haverſtroo, of gras, zo de tyd zegt.

III. HOOFDSTUK.

PURGEREN EN CLISTEREN.

Neem de proef aan een vier- of vyf-jaarig, levendig, vlug en welvarend paard, en geef het des morgens in 't nugteren een purgeer drank; het wordt ſchielyk treurig, heeft een belemmerde ademhaling, de ſlag-aders ſlaan raſſer, de ingewanden rommelen, het ſchynt neerſlagtig, ongerust, de beneden-buik is geſpannen; de uitwerpzelen van het groot gedarmte komen twaalf, vyftien, of ſomtyds vier- en- twintig uuren na de ingeving van de purgatie met veel wind te voorſchyn: vervolgens

komt

komt 'er dunne en eene byna gele ſlymagtige ſtoffe, de droogte van den mond gaat over, de dorst en het pisſen vermeerderen zelden. Wanneer de purgatie al te ſterk werkt, zweet het paard, en wanneer gy dan de proef neemt van het te openen, zult gy de maag geſpannen, den mond van den twaalf vingerigen darm, en het gedeelte der maag, dat 'er mede verenigd is, ontſtoken vinden.

De wortel van Ipecacuanha, tot een poeyer gemaakt, ontbonden in water, en tot een half once aan een ſterk vyf-jarig paard ingegeven, doet het eenige minuten proesten: een uur daar na is het onrustig, de buik ſchynt geſpannen, maar zwelt niet op, de ſlag-aders en de zyden ſlaan ſterk en ras, den tyd van vier of vyf uuren.

Deze aandoeningen verminderen allengskens, eindelyk komen 'er na de vier en twintig uuren geen andere uitwerpzelen te voorſchyn, dan die van een gezond paard. De Ipecacuanha, tot drie oncen gegeven, ontſtelt het paard, 't gaat liggen, 't ſtaat op, de zyden ſlaan, en zo men het niet laat drinken krygt het ſtuipen. Wanneer deze toevallen bedaren, komen 'er eenige vogtige keutels, maar 't purgeert nooit zo als met de Aloë: zo het ſterft vindt gy eerſtelyk de maag zeer geſpannen, of door 't water of door de lugt, of door 't voedzel 't geen het voor of na de purgatie gegeten heeft: ten tweeden den mond van den twaalf-vingerigen darm ontſtoken en 't gedeelte der maag ontbloot van het witte vlies, droevig rood, en de alom verſpreide bloedvaten opgezwollen.

Een once poeyer van Jalap, gemengd met 6 oncen natte zemelen, doet geen werking op een paard.

Twee oncen poeyer van Jalap, gemengd met twee pond zalpeter water, verwekt ſlaan der zyden, geduu-

duurige bewegingen van 't lichaam en ſtuiptrekkingen, waardoor 't paard veeltyds ſterft: als gy dan dit paard opent zult gy de maag ſterk geſpannen, en den twaalfvingerigen darm ontſtoken vinden.

De Paardemeesters hebben ook ondervonden dat het ſap van wilde Concommers, bekend onder den naam van Elaterium, zestien dagen lang aan een kwaad droezig paard gegeven, beginnende met een dragma, en opklimmende tot een halve once, geene werking gedaan heeft; ten tweeden dat het binnenſte van een Coloquint tot 2½ once ingegeven aan een kwaad droezig paard, gene werking byna gedaan heeft; ten derden dat twee oncen hars van Jalap het paard hebben doen ſterven; ten vierden dat de wortel van Jalap, tot een of twee oncen ingegeven, geen afgang van belang gemaakt heeft.

Uit alle deze proeven kan men beſluiten, dat het onmogelyk is een paard te purgeren zonder de levens- of verteerkragten te ontroeren, en dat het lang duurt eer 't herſteld wordt tot volkomen gezondheid. En indien het gebeurt dat het ontſtelde paard meerder eetlust en vlugheid heeft na de purgatie, moet gy dat toeſchryven aan de uitdryving van de ſtoffen, die in de eerste of tweede wegen zyn, welke aan de werktuigen der vertering nadeliger indrukzel en groter ontroering veroorzaken, dan de purgatie konde voortbrengen; of wel aan de prikkelingen der purgatie, die de vogten, daar de wanden der maag mede beſmeerd zyn, wegdryven, en den etenslust vermeerderen.

Van wat natuur de Purgatien ook mogen wezen, 't zy zagt of ſterk, zy ontroeren dus altyd de levens- en verteerkragten; en zo 't goed, 't geen ze doen, niet meerder

der is dan het wezenlyk kwaad, 't geen ze in alle gevallen veroorzaken, zyn ze ſchadelyk en zelfs zeer gevaarlyk: daarom is 't dat de purgatien, zelfs in die gevallen daar zy best te pas komen niet altyd nuttig zyn, namelyk voor dieren die aangetast zyn, 1. door al te ſterke ontlastingen van drekagtige ſtoffe, welke voortkomen uit kwade vogten in de maag of darmen; 2. door loop met zwakheid; 3. door ontſteldheid in de maag, uit kwaad voedzel of venynige planten veroorzaakt; 4. door ziekten, daar de natuur de droesagtige ſtoffe in het gedarmte dryft, om door den afgang ontlast te worden; 5. door ziekten waar 't water zig vergadert in 't Celagtig weefzel, daar de etter in groote hoeveelheid uit eene wonde loopt, daar de kwade vogten der longpyp in overvloed verzamelen, na te vergeefs de pis afdryvende, zweet- en- borſtmiddelen in het werk geſteld te hebben; 6. door koortſen daar de onlust van het dier, de geſteldheid des monds, en de hoedanigheid der uitwerpzelen een verrotting in de vogten aanduiden; 7. door ontſtekinge in het hoofd; 8. door ziekten uit wormen ontſtaande, enz. Maar zo 'er eenige ingewanden van den onderbuik ontſtoken of verzweerd waren; indien het dier bloedryk, levendig, en zeer aandoenlyk was; indien de natuur op 't punt ſtondt om een ſcheiding te veroorzaken, gelyk in de ontſtekende ziekten, zedert den vierden tot den zevenden dag; indien de natuur een Critiq gezwel op de uitwendige delen van 't lichaam had doen komen; indien de levens-kragten zwak, het dier mager was, en uitgeput door werken en onderdom; indien het ſterke pynen hadde; indien het eene grote ontlasting van bloed, eene overvloedige en critique zweting gehad had; indien het onderhevig was aan ſtuiptrekkingen; indien het

een

een ras voorbygaanden en heilzamen loop, en verminderden etenslust had, zouden de purgatien niet moeten gegeven worden. Zyt dan voorzigtig, Paardemeesters, en volgt het voorbeeld niet na van die genen, welke geen ziekte weten te behandelen, zonder laten en purgeren. Ja hoe ver gaat de dwaling niet? nadien zy geloven dat men een paard in 't voorjaar moet laten en purgeren, al is het volmaakt gezond, en in 't byzonder die men in het land zal jagen, als of de paarden beter konden gezuiverd worden door purgatien, dan door het eerste en beste gras.

Die genen welke agt willen nemen, als ze purgatien voorſchryven, op het temperament, de geſteldheid der eerſte wegen, de manier van leven, 't land 't geen zy bewonen, de lugtgeſteltenis, 't ſaizoen en 't voedzel, zullen geduurig ondervinden hoe ſpaarzaam zy met purgatien moeten zyn, zelfs in gevallen waar zy meest nodig ſchynen.

Ik onderſtel dat de meester genoodzaakt is een paard te doen purgeren; dan moet hy alle noodzakelyke voorzorge gebruiken tot begunſtiging van de uitwerking van dit geneesmiddel: het laten is ten allen tyde best geoordeeld, om de kwade uitwerkzels van eene purgatie te verhinderen; het bepaalt de ontſteking van de vliezen der eerste wegen, veroorzaakt door de indrukking van de deeltjes der geneesmiddelen; het vermindert de aanzetting der levenskragten, welke verwekt wordt door den doortogt van de purgerende deeltjes, en de kragt van den omloop van het bloed; het zet de uitwaasſemende vaten aan om groter hoeveelheid van vogten in de holle buis van het gedarmte te brengen; het bloed zal of door de al te ſchielyke beweging der vogten,

ten, of door de warmte des dampkrings, te veel uitgezet, door de lating in ſtaat geſteld worden, om vryer om te lopen: ook is het best, geduurende de grote hitte des zomers, in de ontſtekende ziekten, bloedryke paarden vier- en- twintig uuren voor de ingeving der purgatie te laten; maar in ziekten, waar het noodzakelyk is de levenskragten op te beuren en te onderhouden, moet het laten vermyd worden. 't Is noodzakelyk dat het paard twaalf of vyftien, ja ſomtyds vier-en- twintig uuren, eer dat het zal purgeren, geen voedzel kryge, en men het niets geeve, dan wat water met ſalpeter, of een drank die nuttig is voor de ziekte, en den opgepakten drek, door een vetgemaakte hand met olie, uit den regten darm hale; of anders door een of twee maal te clisteren, met medicynen naar de ziekte geſchikt.

De tyd, wanneer eene purgatie moet ingegeven worden, is niet onverſchillig: de morgen is altyd te verkiezen boven den avond, uitgezonderd wanneer 'er toevallen zyn die het verhinderen; dan moet men wagten tot die voorby zyn.

Ook dient men de geſteldheid van een paard te weten, en in agt te nemen, om een purgeermiddel in 't werk te ſtellen. Een paard heeft een maag en klein gedarmte, daar de vertering begint te werken, om die in het groot gedarmte te voleinden: 't is dit groot gedarmte, daar de gal, het alvleeschſap, 't water, en de inwendige vogten, zig verzamelen, om de laatſte verandering te ondergaan; daar is 't dat het maagſap zyn kwade hoedanigheden aanneemt; daar is 't dat de eigenlyke vogten van 't gedarmte min of meer ontſteld worden; daar is 't dat de purgatien moeten werken, om heilzame uitwerkingen te doen, en niet op

de maag en andere ingewanden, die ze niet anders doen dan prikkelen en verhitten. Als men derhalven het meeste nut van de purgatien der paarden wilde hebben, moesten ze eerder door clisteren dan in dranken ingegeven worden.

Dewyl de paarden ongaarn de purgeer-dranken willen innemen, doet men ze een halfter verkeerd aan, en hyst dus gemeenlyk den kop om hoog met het touw over de balk van den noodstal te doen, en giet den drank in met een hoorn, dien men tusschen de tanden in den bek doet; doch 't paard stelt zig hier tegen, waar door het kan gebeuren, dat 'er eenig vogt komt in de lugtpyp, waaraan 't paard, indien de kop niet schielyk neder gelaten wierd, zou konnen stikken.

Ik weet niet waarom de smeden, die zo dikwyls de flesch hanteren, dezelve niet gebruiken om den paarden de dranken in te geven. Als ze den hals der flesch met linnen omwonden, en dien tusschen de hoektanden en kiezen op zy instaken, behoefden ze den kop maar een weinig op te halen; als ze dan maar zagt opgoten zou het paard niet bloot gesteld zyn om te stikken, en het zou den drank gemakkelyk inzwelgen. Na dat de drank is ingegeven moet de kop nog eenige minuten worden opgehouden, want de paarden houden het vogt lang in den mond eer ze het doorzwelgen.

Wanneer de Paardemeester genoodzaakt is te clisteren, moet hy nauwkeurig den drek uit den regten darm halen, met de hand vetgemaakt in olie, eer hy begint te clisteren, en in den aars inbrengen een lange spits toelopende pyp, met een wyden mond; de spuit moet zo groot wezen dat zy vyf of zes pond vogt kan bevatten, en dat de zuiger, zo het mogelyk is, 't zelve in den blinden darm kan inbrengen; den aars moet men

men aanſtonds toezetten met een ſtop, gemaakt van hiede, en die vast maken met een band of met den ſtaart van het paard, en het 'er een kwartier of half uur in houden.

De clisteerſpuiten, waar van de ſmeden zig gemeenlyk bedienen, hebben veeltyds te korte pypen, die zelden 't vogt verder brengen, dan in den kronkeldarm; deze misſlag is egter niet zo ſchadelyk als dat men in den regten darm bykans kokende clisteren ſpuit, daar ze nauwelyks bloedwarm behoorden te zyn. Zo is 't ook met de dranken: 't is beter die laauw in den winter en koud in den zomer, dan ze te heet in te geeven.

Indien een paard de purgatie is ingegeven moet het ſtil op ſtal ſtaan, zonder in den tyd van twaalf uuren iets te eten. Water met wat ſalpeter moet zyn enig voedzel zyn; vooronderſtel dat het niet wil drinken, geef het dan alle uuren twee of drie pond met de flesch in: door dit middel zult gy de ontſteking van de maag en 't gedarmte voorkomen, en de purgatie gemakkelyker doen werken: ook zal het geen darmkrimpingen hebben, en de drekagtige ſtoffe zal ſchielyker en overvloediger uit komen.

Alle deze noodzakelyke voorbehoedzelen moesten de gemeene ſmeden doen zien, hoe ſchadelyk het zy de purgatien in poeyers of pillen onder de haver in zemelen te mengen: de poeyers hegten zig aan de zyden der maag en ingewanden, en veroorzaken hevige darmkrimpingen, ja veelmalen ontſtekingen, die door veel drinken nauwelyks bedaren.

De fyn gemaakte purgatien, gemengd met honing of ander kleefagtig vogt, tot een pil of bal gemaakt,

werken langzamer dan een drank, en veroorzaken dezelfde ongemakken als de poeyers.

Zo de dosis der purgatie niet geschikt is naar de ziekte, het onderwerp, de jaren, het land, den staat des dampkrings, en het voedzel, stelt gy u bloot om veel groter kwalen te veroorzaken, dan die, welke gy voorneemt te verdryven.

In de ziekten daar open lyf is, en die gesteld zyn om de purgatien te begunstigen, is de helft der dosis gemeenlyk genoeg om overvloedige ontlastingen te maken. Maar gy moet de werking van eene purgatie niet beoordeelen naar de veelheid der ontlastingen: een geneesmiddel kan van eene gewenschte uitwerking zyn, en ondertusschen weinig stoffe uitwerpen: de al te sterke purgatien veroorzaken darmkrimpingen, ontsteken de ingewanden, verzwakken de Spier- en- levenskragten, en brengen somtyds stuiptrekkingen te wege. In de ziekten daar de drekagtige stoffe droog is, en de ingewanden tot verstoptheid neigen, is het nodig dranken in te geven en te clisteren: als dan zal een middelmatige purgatie veel werking doen.

De jaren moeten in agt genomen worden, by voorbeeld een paard van twee jaren, zal zo wel met een once, als een paard van negen of tien jaren, met twee oncen Aloë, purgeren.

't Jaargetyde moet ten opzigte van de hoedanigheid en hoeveelheid der purgatie ook in agt genomen worden. In den winter behoeft men de versterkende purgatien, als de Aloë, niet te vrezen; integendeel moet men in den zomer of de dosis verminderen, of 'er iets by doen dat minder verhit, als de manna, enz.

Het voedzel, het geen het paard gebruikt, maakt veel

veel onderſcheid in de doſis van eene purgatie; 't paard dat hooy eet eischt ſterker purgatie, dan dat in 't land loopt.

't Is een grote misſlag, en die veel onzekerheid in de hoeveelheid van eene purgatie te wege brengt, dat men in al de Meesterboeken zo veel zamenmengſels, als Senebladen, Aloë, Manna, en zoeten Mercurius tot een drank of pil gemaakt heeft; als of de Senebladen, de Aloë, en Mercurius, niet elk op zig zelfs, mits de doſis vermeerderende, konde doen purgeren, en elk in 't byzonder die zelfde eigenſchappen niet hadde, en of uit het zamenmengſel eene betere purgatie konde voortkomen.

Paardemeesters! wilt gy een groten dienst aan de geneeskonst der paarden toebrengen, ſchryft nooit dan eenerhande zelfſtandige purgatie, gemengd met vogt, 't geen gy oordeelt by 't geneesmiddel en den aart van zieke en ziekte te paſſen, voor; door dit middel zult gy zelfs de kragt en de hoeveelheid der doſis kunnen weten.

Purgatie.

Neemt 2 dragmen of 1½ oncen gepulverizeerde Aloë, mengt die met honing, en maakt 'er 2 pillen van, doch men moet de Aloë naauwkeurig mengen.

Een andere

Neemt 2 oncen fyn gemaakte Aloë, 2 doiren van Eieren; doet hier allengskens by 2½ ℔ ſalpeter water, en geeft dit mengzel aanſtonds in.

Een andere

Neemt 2 oncen Senebladen, giet daar 2 ℔ kokend water op, laat dit 2 uuren trekken: perst het dan uit, en geeft het in. En zo men hier mede een paard wil clisteren, moet men van 2 tot 3 oncen, en somtyds 4 oncen, senebladen gebruiken.

Voor buikpyn of verstoptheid.

Neemt een gemeene flesch vol sterke pekel, geeft die in, en als 'er in 3 of 4 uuren geen verligting komt, herhaalt het dan nog eens; doch eer dit wordt ingegeven, moet men eerst met een vetgemaakte hand, den drek uit den regten darm halen, en dan een hand vol zout, zo ver men het kan krygen, 'er inbrengen: dit dient voor een clisteer.

IV. HOOFDSTUK.

VERGADERING VAN ETTERAGTIGE STOF IN EENE HOLLIGHEID VAN 'T CELAGTIG WEEFZEL. (ABCES) ETTERBUIL.

Wanneer de vogten, door verzwering veroorzaakt, gene zigtbare opening hebben, en zig vergaderen in een gedeelte van 't Celagtig weefzel van de bekleedzelen, maken zy eene verhevenheid, ontbloot van water, niet zeer gevoelig, maar die op 't aanraken wykt, zonder eene onderscheidene indrukking te maken, en tekens gevende van eene vloeibare stoffe.

De plaats, waar 't abces is, is het Celagtig weefzel, verwyderd tot eene grote holligheid, waar de uitwaas-

waasſemende vaten eene witagtige ſtoffe, min of meer vloeibaar, die men *etter* noemt, in bewaring leggen. Deze ſtoffe is het voortbrengzel van eene ontſteking, gemeenlyk voorafgegaan zynde daar de etter vergaderd is; ſomtyds vergadert de etter zig in een gedeelte van 't Celagtig weefzel, zeer ver van de plaats daar het ongemak ontſtaan is.

De hevigheid en de duuring van de ontſteking als wy het abces eerst gewaar worden, kunnen ons onderregten wegens de hoedanigheid van den etter en de uitgeſtrektheid van 't abces; om dan goeden etter in een klein abces te hebben, moet men zig bevlytigen om de ontſteking te doen bedaren, door eene pap van kruim van brood in melk met ſaffraan geweekt, of uien, lelien en ſpinagie 'er op te leggen: de olien en zalven, welke de Paardemeesters gemeenlyk zonder onderſcheid op alle ſoorten van ontſtekende zweren leggen, moeten altyd verworpen worden, uit vrees dat 'er anders te veel etter zoude komen, en ſomtyds de ontſteking in eene vervuuring overgaan.

Indien de ontſteking langzaam voortgaat, voeg dan by de middelen hierboven aangeroerd, de rypende zalven, de Gom Ammoniak, duive-mest, mosterd-zaad gemengd in koeye of duive mest. Deze pap zal 't bloed in de vaten van de zweer heviger aanzetten; rasſer etter maken, en het abces doen rypen: zo de ontſteking dan nog niet aanzet, is het genoeg de zweer aan de lugt bloot te ſtellen, door eene ſlymagtige pleister; dan zult gy eene heilzame rypwording erlangen.

Daar zyn ondertuſſchen ontſtekende zweren, die het noodzakelyk is aan te zetten, om de rypwording te bevorderen; gelyk de ontſtekingen der klieren enz. de Gom Ammoniak ontbonden in wyn, of ontbindt of

maakt eene goede rypwording: de Galbanum, gemengd met zeep door middel van wyn, is nog beter.

Als de etter begint te komen moet gy met deze middelen niet ophouden; de rypwording zal overvloediger worden; de etter is het beste middel waar van men zig kan bedienen, om de verzameling van de bedorven vogten, die de ontſteking aanbrengt, en die geduurig gaat van de ſlagaders in het Celagtig weefzel, gemakkelyk te maken: hoe ſlapper het Celagtig weefzel, de bekleedzelen en de ſpieren zyn, hoe ſchielyker het abces ryp wordt; integendeel hoe dikker 't Celagtig weefzel is, en minder uitgeſtrektheid heeft, als in de klieren, hoe langzamer de rypwording voortgaat, en de holligheid kleiner is: daarom moet men de klieren niet openen, eer dat ze volkomen ryp zyn, en den etter, die reeds een abces of holligheid gemaakt heeft en in die klieren is, door ſterke rypende middelen van buiten aanzetten. Indien egter de etter de voornaamſte vaten, gelyk de halsader en oorklieren, aantaſtte, moest men ze eerder openen, dan een volmaakte zwering afwagten; ook moet gy niet te lang wagten om een abces in eene klier van eene onmatige grootte te openen, uit vreze dat de etter zyn loop zal krygen beneden de klieren, en dieper indringen in plaats van naar buiten te komen: verwar ondertuſſchen de verzameling van etter buiten de klieren, niet met die in de klieren is. 't Is nodig 't abces, eer dat het de klieren aandoet, van buiten te openen, en zelfs na de opening het voorzigtig te behandelen; doch dat ik beveel het klier-abces zo laat als mogelyk is te openen, is niet te verſtaan van een abces dat zig verheft in 't Celagtig weefzel der bekleedzelen en ſpieren: open dat ſchielyk, aangezien het vleesch niet ontſtoken,

ken, en de ettermaking voor 't grootſte gedeelte gedaan is. Zo is het ook met die abceſſen, welke ſchielyk ryp en groot worden; wel verre van die door ſterke middelen aantezetten, moet men door eene ſpoedige ontlasting de ongemakken, die de zelve kunnen veroorzaken, voorkomen: dagelyks ontmoet men zulke abceſſen in het ſchouderblad, den ſchouder, en de dye: zy verwekken daar pypzweeren, zo groot, dat het bezwaarlyk is de uitgeſtrektheid 'er van te weten: 't is dan noodzakelyk eene gunſtige ontlasting aan den etter te geven, 't zy door middelen, die de ontſteking van die delen, daar 't abces door bedekt is, aanzetten, 'er op te leggen, en die volgens de taal der ouden den etter naar zig trekken, 't zy met eene opening te maken, die met den grond van 't abces overeenkomt.

Is de etter onder de ſpieren en ſterke vliezen geplaatst, zo zult gy vergeefs die voorgewende aantrekkingskragt afwagten; de etter kan nooit den tegenſtand der ſpieren en vliezen overwinnen, zelfs wanneer gy eene ſoort van aantrekkinge vooronderſtelt; hy zal zig moeten uitbreiden in 't Celagtig weefzel van de naastgelegen delen, zo dat, hoe langer men wagt om den etter te ontlasten, hoe moeyelyker het abces zal worden.

Is de diepte van het Abces verzeld van hardigheid, zo moet men vooreerst tot de ontbindende geneesmiddelen zyne toevlugt neemen, zo men ze om de ligte uitzetting van 't Celagtig weefzel en den overvloed van etter kan gebruiken; vervolgens het Abces openen, met brandende geneesmiddelen, met het brandyzer, of met een ſnydend inſtrument.

Voor en al eer gy het opent moet gy verzekerd wezen van de plaats van het Abces.

Wanneer door de diepte van het Abces de etter niet

kan gevoeld worden, moet gy alle tekens overwegen om ze te kennen. Een ſterke ontſteking, die den vyfden of zevenden dag ſchielyk bedaart; 't wederomkomen van de pyn van het aangedane deel; de kwetſing van de werkingen van dat deel; de huiveringen, de trillingen van den vleeſchigen rok, de tusſchenpozende aandoeningen van het lichaam, ſomtyds met hitte en 't ſlaan der zyden, zyn de voornaamſte kentekens.

Men ziet in ſommige gevallen de ettermaking zig uiterlyk door een koud gezwel openbaren, dat op de plaats, daar de etter vergadert, voortkomt: maar alle deze kenmerken bepalen niet volſtrekt den etter en de regte plaats van het abces: door deze onzekerheid ontſtaat dikwyls de vertraging om het abces te openen, en de ſchielyke voortgang van den etter in 't Celagtig weefzel.

Men moet noodzakelyk, 't zy dat het abces diep of uitwendig is, eene opening voor den etter maken; het inciſiemes is het best geſchikt om dit te bevorderen: de weinige bezering die het aan de vezels doet, de korte tyd daar het in gedaan wordt, de ſchielyke ontlasting die het aan den etter geeft, de reiniging van de vaten van dat deel, doen my dit, in de meeste abcesſen, verkiezen boven de brandende middelen of het dadelyk branden.

De grootheid der ſnede moet geſchikt zyn naar de hoedanigheid en den tegenwoordigen ſtaat van de zweer. Zelden is het noodzakelyk de gaten van de kleine abcesſen wyder te maken, als men ze in het lang aan den onderkant met de punt van een inciſie mes in 't eerst geopend heeft. Ik weet wel dat ik naauwelyks in ſtaat ben om my klaar en ſterk genoeg uit te drukken, om van de gemene ſmeden verſtaan te worden, die de grote ope-

openingen in de abcesſen die vol etter zyn durven nalaten, dewyl ze onkundig zyn dat de kleine openingen aan den etter geen gehele ontlasting geven, dat zy fistels veroorzaken, en de zweer lang doen duuren, in plaats dat de grote openingen, geſchikt naar de grootte van het abces en de veelheid van etter, altyd een vryen doortogt aan den etter geven, en de zuivering van de zweer bevorderen.

Wanneer de bekleedzelen, die de grote abcesſen bekleden, dun zyn geworden, open ze dan in de lengte met een ronde of ovale ſnede, of ſnyd een kruisſnede, en neem de ſcherpe hoeken weg. Breekt een abces van zelfs door, of vertoont het verſcheidene bogtzweren, ſondeer dan om de plaats te ontdekken, waar het noodzakelyk is de verwydering te maken.

Open het vervolgens, mits het inciſie-mes langs de holligheid van het tentyzer te doen glyden. Indien de opening van 't abces te naauw is, kunt gy het door behulp van een wiek, gemaakt van een ſtuk droge ſpons, gedoopt in geſmolten wasch, tusſchen twee ſteenen geperst, verwyderen: zo het abces in tegendeel eene grote plaats beſlaat, en zig met veel bogtzweeren, tusſchen de ſpieren geplaatst, vereenigt, van waar de etter natuurlyk in de holligheid van 't abces loopt, is het onnodig die bogtzweer te verwyderen: 't is genoeg eene wyde opening aan het benedenſte deel van het abces te maken; dan zal de etter van al de bogtzweren, door deze opening lopen: doch indien de bogtzweren zo geſteld zyn dat de etter zig niet wil ontlasten, maak dan tegenopeningen, altyd geleid wordende door het tentyzer.

Deze operatien, behendig met het inciſie-mes uitgevoerd, veroorzaken minder pyn dan de brandmiddelen,

en

en maken dadelyk eene grote opening in 't abces, terwyl na 't gebruik der brandende middelen, niettegenſtaande de inſnydingen, die men aan de korst deed, de etter niet genoeg zoude uitlopen en veel wanorder veroorzaken; ook zoude het niet mogelyk zyn de wonde te verbinden zo lang de korst 'er op was. Ten anderen, de pyn en de ontſteking die de brandende middelen veroorzaken, de noodzaakelykheid om, na het afvallen der korst, wieken in de wonde te ſteken, en, zo de opening te klein is, die met het inciſie-mes te verwyderen, de doortogt van de kleine deeltjes door het branden in het Celagtig weefzel, zyn zo vele zwarigheden, die de brandende middelen moeten doen verwerpen. Niettemin roemen ſommige goede Paardemeesters hunne gelukkige uitwerkingen in de harde en eenigzins ontſtokene kliergezwellen. Als men de zenuwen van het deel aanzet, vermeerdert de drift van het bloed, zet de zwelling aan, en de 't ſaamgevloeide etter vermindert de hardheid. De roode precipitaat met de ſublim. Corroſief. de Lapis infernalis, en de butyr. Antimon. zyn gemeenlyk de geagtſte brandmiddelen; maar allen verwekken zy pyn, hoewel ſommigen beweren dat 'er ſterke brandmiddelen zyn die geen pyn verwekken. Allen werken ze langzamer dan het wezenlyk branden; het brandyzer komt aanſtonds in den grond van het abces, en geeft dus een vryen doortogt aan den etter, en de korst die 'er opkomt valt met minder ontſteking en zwering af, dan door de brandende middelen. Het brandyzer is ook beter dan de brandende middelen, wanneer men een abces, daar men niet dan met grote moeite met het inciſie-mes kan bykomen, moet openen: of wanneer de wonde, na het uithalen van het inciſie-mes, zig aanſtonds weder toeſluit,

ſluit, naardien de korst door 't vuur gemaakt de opening wyder maakt, en doortogt aan den etter geeft.

De ontſteking, die zig uitſtrekt en diep doordringt in een gedeelte daar 't Celagtig weefzel dik is, brengt ſom tyds, als ze aanzet tot zweren, lopende abcesſen tusſchen de ſpieren voort, die men noodzakelyk moet openen, om dat yder ſpier als een byzonder affchutzel is, 't welk de ſamenkomst belet. Men moet noodzakelyk in deze lopen openingen maken, op dat de etter een vrye en gemakkelyke ontlasting kan hebben. Alle meesters komen hier in over een, dat elke loop moet geopend worden, indien zy niet in eene en dezelfde holligheid ſamenlopen; want de etter, die in een geopend abces blyft, is zeer ſchadelyk; daarom moeten ook de lopen, zo ras het abces geopend is, open gemaakt worden.

Wanneer de geſteldheid van het abces, of de holligheid welke de etter gemaakt heeft; niet toelaat, eene genoegzame opening te maken, om den etter een vryen doortogt te bezorgen, zyn de tegen openingen, de uitdryvende windzels en de inſpuitingen, de middelen die de kunst ons aanbiedt.

Maak geen tegenopeningen, dan in die plaatſen, daar de etter is vergaderd en het meest heen helt: zo dat, wanneer 'er vele lopen met etter zyn, men zo veel tegenopeningen moet maken, zo het onmogelyk is 'er een te maken daar ze allen in kunnen uitlopen: als de etter door tegenopeningen niet geheel kan uitlopen, ſteek dan in de plaats, daar de etter blyft, lange wieken van hiede, die beter zyn dan plukzel van linnen, doch ſommige ſmeden agten de uitdryvende windzels beter; maar zy gelukken niet, dan wanneer men die delen daar de etter wordt opgehouden kan te ſamen drukken. Deze manier is zo goed niet als tegenopenin-

ningen te maken, om dat de drukking van den grond van het abces ongelyk is, en de zuivering en aanwas van het vleesch 'er door belet wordt: ondertusſchen is de ſamendrukking beter dan tegenopeningen, wanneer de etter van een bogtzweer of loop, welks randen goed, en geſchikt zyn om goed vleesch te maken, zig gemakkelyk ontlast.

Wat moet men denken van die genen, die met eene ſpuit den etter, die in de holligheid van een open abces blyft, 'er uit halen? Als de etter vloeibaar en overvloedig is kan dit middel werkſtellig gemaakt worden, anders is het onnut en ſchadelyk; die geenen, welke in een zweer eene grote hoeveelheid vogt inſpuiten om den etter die 'er weder vergadert uit te halen, volgen een manier die voordeliger is: hier toe gebruikt men gemeenlyk een afkookzel van garst met honing, en het ſap van enige planten, welks hoedanigheden best geſchikt zyn, om vleesch te maken, by voorbeeld het ſap van ſtinkende gouwe of ſchelkens kruid, als het vleesch verhard is; 't enkel afkookzel van garst met honing, zo het vleesch zagt is, en opgepropt met etterſtof: vogt waar in alſem en notebladen geweekt zyn, als het vleesch ſlap en de etter ſtinkend is.

Om een goed gevolg van de inſpuitingen te hebben, is het noodzakelyk, 1. in den beginne het tweemaal 's daags te doen, en eenmaal wanneer de etter begint optehouden; opdat men daar door de verandering van hoedanigheid der etterſtoffe, die van het eene verband tot het andere vergadert, voorkome; 2. een grote ſpuit te gebruiken, die veel vogt uitwerpt en in ſtaat is de ſtoffe die ſtilſtaat te weken en 'er uittehalen; 3. zagtelyk te ſpuiten; 4. de uitdryving van de ſtoffe gemakkelyk te maken, en, indien het mogelyk

lyk is, het zo te ſchikken dat het vogt door zyn eigen zwaarte weder uit de holligheid lope, anderzins het vogt, beladen met etterſtof, door een andere ſpuit 'er uittehalen; 5. eindelyk, om verzekerd te zyn dat de wonde zuiver is, moet men onderzoeken of het vogt dat 'er uitkomt ook meer met etterſtof beladen is; en zo dat zuiver is moeten de inſpuitingen ophouden, en de wonde zagtelyk en allengskens toegedrukt worden. De beste en gemakkelykſte inſpuiting is niet beter dan de tegenopening, de veel herhaalde inſpuitingen zyn nadelig voor de groeying van het vleesch en de geheele zuivering, zy werken als de wieken, en gevolgelyk vertragen zy de ſluiting. Als de ſmid derhalven met de inſpuitingen in tyds niet ophoudt, zullen zy de gewenschte uitwerkingen niet hebben, daar wel gedane inſpuitingen, en op zyn tyd opgehouden, onverhoopte uitwerkingen voortgebragt hebben; ſomtyds kunnen zelfs de tegenopeningen ze helpen en den uittogt van de in geſpuite ſtoffe begunſtigen.

Na dat een abces geopend is moet men, 1. den vinger of het tentyzer niet met kragt in de wonde ſteken onder voorwendzel van de zweer te verwyderen, en de loopen te ontdekken; het Celagtig weefzel is zo week, dat het tentyzer zonder veel kragt valſche ſtreken kan maken; 2. niet al te zorgvuldig zyn in het afwasſchen van de zweer, dewyl goede etter nooit ſchadelyk aan de groeying van het vleesch is; 3. de uitloping van den etter eerder door een Compres en een windzel dan door zalven helpen; 4. een eenvoudig Compres op 't plukzel dat met zalf beſtroken is, geſchikt naar de zweeren, leggen; 5. de holligheid van de zweer op ſtoppen met gehekeld vlasch, byzonderlyk die plaatſen daar de etter is, ten einde ze op te ſlorpen

pen en de lugt uit de holligheid te keren, die de bederving van den etter zoude voortzetten; 6. de holligheid zagtelyk toeſtoppen; dat is te zeggen dat de wieken, die men gebruikt, gemaakt moeten zyn van zuivere en wel gehekelde hiede; dat ze niet hard nog ſterk gedraaid moeten zyn, anders zouden ze kwade verwyderingen veroorzaken, 't vleesch drukken, en de opſlorping van den etter verhinderen; 7. voorzigtiglyk en met oplettendheid de wieken in de wonden ſteken, om vooral de groeying van het vleesch niet te beletten; een voorzorg daar de meeste ſmeden geen agt opſlaan; 8. de wieken te veranderen naar mate de etter dien ze opſlorpen overvloediger is; want hoe meerder een wonde draagt, hoe eerder de etter bederf onderhevig is; 9. de wieken 'er vast en gemakkelyk in houden door windzels naar ieder deel en ieder zoort van zweer; 10. de wieken 'er behendig afnemen om het vleesch niet te kweetſen. Ik verkies de hiede boven 't gemeene plukzel om de minste kosten, en de zwaarigheid die 'er wezen zoude om genoeg te krygen tot de opſlorping van den etter, welke ſommige zweeren, als aan de borst en het agtergedeelte van een paard, zouden vereiſchen. Nu is my nog overig, de middelen welke de zweren zuiveren, 't vleesch maken, en de ſluiting bevorderen, aan den dag te brengen; maar ik oordeel dat het nuttig is zulks te brengen onder het artikel *van de verſche wonden met uitwerping van Etteragtige ſtoffe*, zweer *genaamd*.

V. HOOFD.

V. HOOFDSTUK.

VERSCHE WONDEN MET UITVLOEJINGE VAN ETTER. ZWEER.

Alle verſche wonden, daar een vogt min of meer wit en vloeibaar in komt, maken een zweer; de verſcheidenheden, die hier in voorkomen, zyn ontelbaar, indien men let op de grootte, de plaatſing en de zoort van etteragtige ſtof die ze voortbrengt, en de hoedanigheid van de randen.

Wanneer een Abces geopend is, noemt men het een zweer; wanneer eene wonde zweert, heeft ze denzelfden naam: wanneer de brandmiddelen of het vuur eene verzwering hebben voortgebragt, wordt het nog zweer genaamd: in alle deze gevallen is altyd de ontſteking voor de verzwering gegaan, en de verzwering heeft de zweer gemaakt.

Doch wat een groot onderſcheid is 'er niet in de zweren. Een zweer, door eene enkele wonde of door een Abces van goede hoedanigheid veroorzaakt, vereischt niets ter geneezing dan de natuur te helpen, door die middelen, die voor de algemene wonden en Abcesſen zyn voorgeſchreven; integendeel, een zweer, bevogtigd door een groenen en ſtinkenden etter, verzeld met ſponsagtig en welig vleesch, omringd met harde en ongevoelige randen, in veel inwendige hollingheden indringende, en verzeld met bedorven bloed, vereischt byzondere middelen, naar den aart van de zweer; en is dikwyls bezwaarlyk te genezen: in oude ſlimmer

dan in jonge paarden. Doch dit is in 't algemeen zeker, hoe meer de randen van een zweer bedorven, zagt, ongevoelig, van een geele, witte, blaauwe of zwarte koleur zyn; en de etter dun, overvloedig, ſcherp, ſtinkend, geel, rood, groen of zwart is, hoe meer de zweer van eene kwade hoedanigheid is.

De Ouden hebben in de genezing der zweren drie tyden erkend, de zuivering, de vleeschmaking, en de volmaking, of volkomen genezing. In den eerſten tyd doet de natuur hare werkingen, om, door de zwering, al wat van een anderen aart is tot zig te trekken; in den tweeden tyd doet zy het vleesch, nodig tot vulling van de wonde, weder groeyen; in den derden tyd bepaalt zy de groeying van het vleesch, en dekt het met een vlies min of meer dik, het geen men ſluiting noemt.

De eenvoudige of goede zweer geneest gemakkelyk; digestief zalf alleen, of met eenige druppels brandewyn aangezet, is genoeg omze te zuiveren; en ze om de drie of vier dagen met fyne hiede te verbinden, doet het vleesch groeyen en bevordert de ſluiting. Zyn de randen ſlap, komt 'er veel etter, zo gebruikt men het ſap van noteboomsbladen gemengd met honing, of Egyptiacum. Veelen agten het ſap van ſtinkende Gouwe zeer goed: de goede uitwerkzels, die ik 'er in verſcheiden paarden van ondervonden heb, doen my dezelve boven de noteboomsbladen ſtellen. Indien de zweer gezuiverd is, en 'er goed vleesch begint te komen, moet men tot wieken van fyne hiede komen, en naar mate het vleesch begint te groeyen, en de etter te verminderen, moet men ze minder verbinden; wanneer de etter dun, overvloedig, ſtinkend, en de zweer onzuiver is, wasch dan de zweer driemaal s' daags met een

af-

aftrekzel van Alſembladen, in Azyn en pekel geweekt, aangezet met brandewyn. Velen geven den voorrang aan een aftrekzel van tabak met loog van houtasch; het ſap van wynruitsbladen, gemengd met min of meer Egyptiacum en kalkwater, agt men ook zeer goed: dek vervolgens de zweer met plukzel, gedoopt in wyn of brandewyn; als 'er goede etter komt, en de randen van de zweer eene goede gedaante krygen, houd dan op met wasſchen, verbind de wonde met ſap van noteboomsbladen en honing, tot dat de zweer begint vlak te worden; gaa dan over tot het gebruik van fyne hiede. Indien de etter, ſchoon die goed is, overvloedig blyft lopen, en het vleesch wat zagt is, zal de zalf gemaakt van roet uit den ſchoorſteen en honing, en ſomtyds Egyptiacum, de zweer volkomen genezen.

Het gebeurt ook ſomtyds in de zweren dat, alsze een ſcherpen en ſtinkenden etter hebben uitgegeven, de randen naar binnen inkrimpen, en een harde korst verwekken; doch zo lang zy in dezen ſtaat zyn, konnen ze onmogelyk genezen worden. Zy moeten derhalven met het brandyzer, of brandende middelen, of met een ſnydend inſtrument weggenomen worden: het branden maakt eene korst, die zelden, na dat zy is afgevallen, een goeden etter voortbrengt; in tegendeel ſchynt zy het wederom komen van de eelrigheid of hardheid te begunſtigen. De ontbinding van den Mercurius en het Acidum Nitri, roode Precipitaat gemengd met Suppuratiefzalve, Butyrum Antimonii gemengd met honing, zyn in zulke zweren de meest gebruikelyke brandmiddelen. Zy nemen wel ſchielyk de hardheid weg, maar verwekken gemeenlyk korſten, die veel etter en vuil vleesch veroorzaken, en even nadelig zyn aan de zui-

vering van de zweer als de eeltigheid. Het ſnydend inſtrument is het beste, mits dat gy zorg draagt dat, aanſtonds na de affnyding van de eeltigheid, het verband gedaan worde met Egyptiacum, en dit zo lang vervolgt tot 'er goed vleesch te voorſchyn komt. Indien gy, na dat de harde randen zyn afgeſneden, geen kwaden etter en inwendige randen aan de zweer ontdekt, verbind het dan als een eenvoudige zweer.

Het zagt en ſponsagtig vleesch, dat zig in of aan de randen van de zweer verheft, moet weggenomen worden, door brandmiddelen of door ſnyden. Die geenen, die brandmiddelen gebruiken, bedienen zig van een zalf, gemaakt van Rode Precipitaat, gecalcineerden Aluin en honing, of den Mercurius ontbonden in Acidum Nitri. Door deze middelen, kan men het welig vleesch verdryven; maar als men ophoudt dezelve te gebruiken, komt het dikwyls weder: het vuur, de geestige en ſterk ſamentrekkende, zyn even nadelig als de brandmiddelen. Het ſnydend inſtrument is derhalven het best en zekerst middel: het vernieuwt de randen van de zweer en bevordert de aangroeying van het vleesch. Ondertusſchen is de Egyptiacum, de gecalcineerde Aluin, en byzonderlyk het roet uit den ſchoorſteen, voor vleesch dat niet volſtrekt van eene kwade hoedanigheid is, door een ligt Compres 'er op gehouden, genoegzaam in ſtaat om 't zelve neêr te houden. Daar is nog een ander zoort van vleesch, 't welk, niettegenſtaande men het affnydt, weder ſterk aangroeit: dit komt dan uit een beenbederf en kwaadſappigheid (gelyk als en paard dat de Vaerſen heeft) voort; indien gy dan het beenbederf of de bedorven ſappen niet herſtelt, kunt gy het niet genezen: ſtel dan die middelen in het

werk,

werk, die voor het beenbederf in de Varenen te pas komen.

Wanneer een zweer groter is dan zy zig by het openen vertoont, wanneer de etter lopen gemaakt heeft, en uit de holligheden niet kan komen, moet men met het tentyzer de grootte van de zweer onderzoeken; doch door dien het Celagtig weefzel zeer ſlap is moet men dit voorzigtig onderleggen, om niet in goed vleesch te ſteken. Zo ras gy dan de uitgeſtrektheid van de zweer weet, en als zy niet diep is, zult gy met een windzel den etter naar het gat doen uitdrukken; doch zo de uittogt vry is om een gedeelte van het ingeſpuite vogt te doen uitlopen, zult gy het ſap van noteboom of Celidonibladen met honing gemengd 'er inſpuiten: is de grond van de zweer niet ver van de bekleedzelen, zo zult gy eene tegenopening maken: doch zo het de inwendige delen betreft moet gy de zweer in de langte met een inciſiemes openen, en als de randen hard en eeltig zyn, die gedeeltelyk affnyden.

Nu kom ik tot de Bogt-zweren, dat een zeer zwaar ſtuk is, en daar men alle kennis moet inſpannen, om de beste manier van die te genezen aan de hand te geven.

De gemakkelyke verwydering van 't celagtig weefzel van een paard zal altyd deze zoort van zweren gevaarlyk, langduurig, en bezwaarlyk maken om te genezen. Indien ik de ſmeden aan den eenen kant beſchuldig dat zy de openingen van de Bogt-zweren, uit vreze van de voorname vaten en zenuwen te kwetzen, niet wyd genoeg maken, en daardoor den etter in de wonde doen blyven, ben ik aan de anderen kant niet minder onvergenoegd op die geenen, die hunne grootſte wetenſchap doen beſtaan, om alle zoort van Bogtzwe-

ren, zo ver ze lopen, te openen, zelfs wanneer de etter door tegen-en uiterlyke openingen, gemakkelyk kan uitkomen. Hier door veroorzaken zy overvloedige verzweringen, maken grote lidtekens, de genezing bezwaarlyk, en bezeren dikwyls die delen, welke men moet myden.

Een zweer, daar ongediert in is, kan genezen worden, met een zalf, gemaakt van roet uit den schoorsteen, en sap van Alsem; of met sap van wynruitsbladen, daar eenige greinen Sublim. Corrosief in zyn gesmolten.

Een verouderde zweer, die weinig etter geeft, welker randen hard, droog, en byna ongevoelig zyn, moet men genezen met een zalfje, gemaakt van sap van stinkende Gouwe, noteboomsbladen, en Ægyptiacum, elks $\frac{1}{3}$ deel, tot dat goede etter de zweer heeft gezuiverd en goed vleesch voortgebragt. Verbind die vervolgens alle twee dagen, en leg 'er niet anders op dan syne hiede. Als gy met de genezing zult beginnen, moet gy ver van de zweer een fontenel zetten, die een of twee maanden na de genezing moet dragen; anderzins konde het gebeuren dat de vogten, die in de zweer zig ontlast hadden, vielen op sommige inwendige levensdelen. Zulke fontenellen zyn altyd, indien de zweer groot is, veel etter geeft, de kwaade gesteldheid voortkomt van een bedorven sap, en dat het door de gemene middelen niet wil genezen, zeer noodzakelyk.

Alle meesters komen hier in overeen, dat men nooit een grote en kwade zweer moet ondernemen te genezen, zonder inwendige geneesmiddelen, naar den staat van de zweer, in te geven. Is de etter al te overvloedig, zo konnen het afkookſel van pokhout of palmboom, tot een drank,

drank, terpentyn, ſpiegelhars, en honing, tot een pil ingegeven, ſalpeterwater tot drinken, afkookzel van cichorey, daar zout in ontbonden is tot een clisteer, de uiterlyke middelen veel helpen. Is de etter ſtinkende en de randen van de zweer ſlap, de drank gemaakt van Alſem en Cremor Tartari, aangezet met een weinig brandewyn, gentiaanwortel, ſalpeter en honing tot pillen gemaakt, helpen veel tot de uitwendige middelen: is de zweer pynlyk en verdroogd, ſalpeterwater tot drinken, natte zemelen tot voedzel, afkookzel van witte maluwe tot een clisteer, zyn de beste middelen.

Het purgeeren, laten en zweten, is in het algemeen ſchadelyk voor paarden die zweren hebben; de pis afdryvende middelen en fontenellen zyn veel beter. Het voedzel moet naar het verlies der etterſtof geſchikt wezen: te weinig voedzel zoude het paard vermageren en flaauw maken, de kwade hoedanigheden van de zweer vermeerderen, de genezing en herſtelling vertragen; aan den anderen kant, te veel en ſterk voedzel zoude veel etter maken, veel vleesch veroorzaken, en de goede uitwerkingen der geneesmiddelen verhinderen. De levensregel moet dan gematigd en geſchikt naar de zweer zyn: ook moet men op de beweging, den dampkring, het jaargetyde, de geſteldheid en zuiverheid der ſtallen waar de zieke ſtaat, letten. Weinig beweging, eene zuivere en ſomtyds verfriſchte lugt, een zindelyke ſtal, en die dikwyls met wierook of azyn berookt, bevorderen de zuivering en ſluiting van een zweer.

VI. HOOFDSTUK.

VERZAMELING VAN ETTERAGTIGE STOF OP 'T BOVENSTE VAN 'T HOOFD. VARENT.

Tusschen de beide ooren van het paard verheft zig een Bolgezwel, dat een weinig gevoelig is als men 'er aankomt, maar niet zeer pynlyk, noch de bewegingen van het hoofd verhindert, uitgenomen wanneer de etteragtige stof, die in het celagtig weefzel der bekleedzelen bevat is, een verdere bederving veroorzaakt heeft. De oorzaaken van dit ongemak zyn, sterk slaan op het hoofd, te veel vettigheid en onzuiverheid in de maanstreng, gezwellen die by toeval op deze plaats komen, enz.

Indien gy den etter in het gezwel kunt voelen, en 'er geen hardheid in is, moet gy het openen, want anders zoude de etter meer delen kunnen aantasten. Doe aan den beneden kant van 't gezwel een Kruissnede zonder 't geluwaar te beschadigen, en knip de vier hoeken met de schaar af. Indien het gezwel niet groot is, snyd dan op het midden eene snede; naardien de werking van den etter op 't vlies van het hoofdbeen gevaarlyk is, dient men in agt te nemen om het gezwel zo te openen, dat de etter zig schielyk ontlaste. Wagt u wel die paardemeesters na te volgen, die om den etter te ontlasten, met een gloeyend yzer boven door den nek, daar het abces dikwyls aan elken kant een gezwel, ter dikte van een vuist, gemaakt heeft, doorbranden, en dus de inplanting van den breeden band van het hoofdbeen bezeren.

In-

Indien de etter eenen loop gemaakt heeft langs het geluwaar, moet men noodzakelyk of de fistel wyder maken, in haar gehele lengte, het geen niet wel doenlyk is zonder zig bloot te ſtellen aan zware toevallen, of een tegenopening maken. De etter zal door zyn eigen zwaarte zig ontlasten, en 't gezwel zuiver worden; wanneer de etter niet volkomen goed is, ſpuit dan de twee eerſte dagen in de wonde 't ſap van Chelidonium of noteboomsbladen, gemengd met honing, of met een afkookzel van garst gemengd met honing. Leg dan in de geheele zweer wieken, tot dat ze genezen is. Wanneer de kanten van de fistel niet willen zuiveren, moet gy een dragt op de volgende manier zetten. Neem lange draden die gebruikt zyn, op dat de etter en zalven 'er beter aan mogen hegten. Steek die door de bovenſte opening, en trek die, telkens als gy het verbindt, door de benedenſte opening zo ver door, als die in de wonde geweest zyn: de draden moeten beſtroken worden met digeſtiefzalve, zo ver als tot twee verbanden nodig is; doe wat plukzel met de zelfde zalve op de opening, en vervolg hetzelve tot dat de holligheden van 't gezwel vlak zyn; dan zult gy de draden allengskens uit de holligheid trekken, en met behulp van een zagt compres geheellyk de engte van de fistel ſluiten. De fistel, die op de bekleedzelen is, moet in het lang geopend worden, zonder tegenopening, of zuiverende inſpuitingen, of een dragt te gebruiken. Wanneer de etter geen fistel heeft gemaakt, en het maar een eenvoudig gezwel is, moet men in de holligheid der zweer zagte wieken ſteken, beſtroken met digeſtiefzalve, aangezet met brandewyn.

Het beenvlies of geluwaar aangedaan zynde, moet het

tweemaal 's daags verbonden worden, met een zalf, gemaakt van terpentyn en brandewyn, van elks de helft. Is 'er veel ontſteking in het gezwel, dan moet 'er twee of drie dagen de pap van melk en beſchuit op gelegd worden, en dan kunt gy vervolgens de gemene digeſtiefzalf gebruiken. Is de etter ſtinkende en invretende, verbind het dan met ſap van notebooms-bladen, gemengd met min of meer brandewyn. Zo het pynlyk is, zyn de verzagtende ſtovingen en pappen goed; zo lang de pyn duurt, draag zorg om op de zweer te leggen een ettermaakend middel, beſtaande in dooier van een ey, gemengd met terpentyn, doch meest dooier van een ey. Indien de pyn en de ontſteking hier niet naar luiſteren, doe dan eene lating aan het dik van het been, of de zyden. Is het vleesch van de zweer ſponsagtig en zagt, verbind het met Egyptiacum, en betert het hier mede niet, doe 'er dan wieken in, beſtroken met een zalf, gemaakt van digeſtief en koperrood, aangezet met brandewyn: de doſis van deze twee heeft geen vaste bepaling: die moet men ſchikken naár de hoedanigheid van het vleesch en den etter.

Zo ras gy ziet dat 'er goed vleesch in de zweer begint te komen, verbind het dan met eenvoudige wieken, daar een weinig digeſtiefzalf aan gedaan is, meer om het voor de lugt te bewaren, dan om het vleesch te doen groeyen: dewyl het vleesch ſchielyk kan groeyen moet gy niet verwonderd zyn, dat, als de wonde zuiver is, het vleesch in twee of drie dagen volgroeit; maar uit de ſchielyke aangroeying van het vleesch kunt gy altyd de ſpoedige ſluiting niet verwagten; of het vleesch moet hoog rood met een tint van vermilioen zyn, een weinig bevogtigd met een witagtig vogt, byna geen

etter,

etter, en daarenboven zulk een vogt als de oppervlakte van het vleesch bedekt: in dit geval moet 'er maar zuivere hiede opgelegd worden, om de lugt te beletten, en dus de fluiting te bevorderen. Zo het vleesch bleek rood en vogtig is, moet 'er een windzel om gebonden worden, uit vrees dat het vleesch te hoog zou groeyen, 't geen veelmalen aan de zweren der paarden eigen is. Het hoog opgroeyen van vleesch, indien 't goed vleesch is, zakt neder door zagte compresfen en zuivere hiede. Zo is het niet met kwaad vleesch: de Egyptiacum, de Lapis infernalis, het vuur, en het fnydend inftrument, zyn de middelen, die men dan naar omftandigheden van zaken gebruikt: volg dezelfde behandeling ten opzigte van de gezwellen van de fchoft, den hals, den rug, enz.

VII. HOOFDSTUK.

BEENBEDERF.

Een been dat ontbloot is van het vlies, en bloot gefteld aan de lugt, bedekt met een bedorven etter of andere kwade vogten, wordt welhaast van beenbederf aangedaan. De tekenen zyn, dat zulk een been in den aanvang heel wit begint te worden, en vervolgens een geele, bruine, en eindelyk zwarte, in plaats van, gelyk natuurlyk, eene witagtige enigzins naar het rode of blauwe hellende koleur, aanneemt. Naar mate het beenbederf vermeerdert, wordt het been ongelyk, fponsagtig, broos en zwak; het vleesch, dat ten deele het beenbederf omringt of bedekt, is gemeenlyk zagt, bol, gezwollen, en opgezet; fomtyds loopt 'er

uit

uit het beenbederf niets anders dan een ſcherp wateragtig vogt, min of meer helder, en vervuld met kleine vlekjes, of ſchilfertjes, die van het been afvallen; of ook een meer bedorven vogt: indien men het verzworen vleesch, dat het beenbederf omringt, zonder het beenbederf eerst te genezen, toemeestert, zal het aangedane deel altyd dik opzwellen, en pynlyk zyn; de zweer zal, als men zulks minst vermoedt, weder opbreken, en dan is zy bykans ongeneeslyk. De neusbenen, de agter kaken, de benen van de ruggegraat, de uitzetting van het heupebeen, en byzonder de benen van den voet, zyn de delen der benen, die meest aan het beenbederf onderhevig zyn. Hoe een been in het algemeen meer Celagtige zelfſtandigheid heeft, en ontbloot is van een vaste zelfſtandigheid, hoe meer het onderhevig is aan beenbederf.

Het beenbederf kan of uit bederving der ſappen, byzonderlyk van die gene, die aan het been eigen zyn, of door bederf van die delen, welke het been bedekken, voortkomen. In het eerste geval is het been eerst van binnen aangedaan, en dringt dus naar buiten; in het twede geval begint het van buiten om naar binnen te komen: bygevolg is het zeer gemakkelyk te begrypen, dat het beenbederf, door inwendige oorzaken voortgebragt, veel bezwaarlyker te genezen is, dan het geen door uiterlyke ontſtaat; en zo veel te meer om dat het gezonde deel van het been gedurig werkt, om zig van de beenſchilfers te ontlasten; het geen in het inwendige niet kan geſchieden. Wanneer het beenbederf de vaste benen aandoet, maakt het zo veel voortgang niet, en is minder gevaarlyk dan in de ſponsagtige; maar deze laatſte ſoort van beenbederf is ook veel ſlimmer, wanneer het de uiteinden der gewrigten aan doet:

doet: daarom is 't dat de zweren en de abcesſen digt by de gewrigten, ſchielyk moeten gezuiverd worden, uit vrees voor beenbederf. Het oppervlakkig beenbederf is gemeenlyk zigtbaar, of kan door een ſondeeryzer gevoeld worden.

Somtyds wordt zulks door de bekleedzelen en de ſpieren, die het been bedekken, verhinderd: in het een en ander geval moet men noodzakelyk de zweer verwyderen, dwars door de bekleedzelen en ſpieren, tot op de plaats daar het beenbederf is; het welk gemakkelyk te ontdekken valt, door de opzwelling van het been in het aangedane deel, en door de grote gevoeligheid van het vleesch dat het beenbederf bedekt.

Wanneer het onmogelyk is het beenbederf te zien, zo breng'er een ſondeeryzer in, en de oneffenheid en de broosheid van het been zullen u zeker aanwyzen waar het kwaad zit. Velen willen nog by deze proeve voegen de hoedanigheid van den etter, ten opzigt van den ſtank, de zwartheid en vloeibaarheid, als zekere tekenen van het beenbederf; ondertuſſchen heeft men opgemerkt, dat de etter zodanig was, zonder dat het been was aangedaan; het zoude derhalven onvoorzigtig zyn, de kanten der zweer tot op het been te verwyderen, enkel op dit ééne teken.

De brandende middelen, het branden, trepaneeren, raspen, en de geeſtryke geneesmiddelen zyn de beſte om het beenbederf te keer te gaan. De meeſte Paardemeesters, zig verbeeldende dat een van deze middelen, die zy by toeval gekregen hebben, alle zoorten van beenbederf moet herſtellen, gebruiken ze onverſchillig in alle gevallen: indien ze de goede en kwade uitwerkingen, en den aart van het kwaad kenden, zouden zy zo niet te werk gaan. Leg op een aan-

aangedaan been een brandmiddel, langs de gehele plaats die afſchilfert; het zal lang aanhouden eer de roof 'er afvalt, en dikwyls gebeurt het dat 'er onder de roof op nieuw wederom een beenbederf ontſtaat. Hoe langzamer de roof afvalt, hoe meer het bederf voortgaat: en ten anderen, wie is de zo gelukkige meester die alleen maar het bedorvene wegneemt, zonder het gezonde gedeelte te beſchadigen? Derhalven zyn de brandende middelen in het algemeen nadelig, ſchoon ze het ſponsagtig vleesch, dat zig boven het beenbederf verheft, wel wegnemen. Het branden is beter dan de brandende middelen; en is ſomtyds van eene gewenschte uitwerking in verouderde en byna onherſtelbare beenbederven geweest, niettemin maakt het een roof die langzaam en bezwaarlyk afvalt. Terwyl het brandyzer het bolle vleesch en de bovenſte lagen van het bederf wegneemt, beſchadigt hetzelve min of meer 't gezonde deel, en verhindert de afſchilfering, eerder dan ze voort te zetten, belet daar en boven de aangroeying van de vleeschkorrels, die, door hunne ontwinding, tuſſchen het bovenſte dat bedorven is, en het gezonde been, indringende, de korsten van het beenbederf afdryven. De Raſp heeft dezelfde ongemakken als het vuur; terwyl ze de bedorven lagen of plaatjes afſcheidt, beſchadigt zy de gezonde; en verdelgt het vleesch dat geſchikt is om de aangedane plaats te herſtellen; zy ontſteekt de kanten van het beenvlies dat naast het beenbederf is, en ſtelt het gezonde deel bloot aan de lugt, zo de meester 'er niet naauwkeurig op past.

De Trepaan, of boor, bevordert niet altoos de afſchilfering, en maakt ſomtyds plaats voor de aangroeying van het ſponsagtig vlies; maar komt meest te pas

in

in de inwendige beenbederven. Eindelyk zyn de geestryke van alle de geneesmiddelen de beste, als die het been het minſte beſchadigen, en het bederf ſchielykst herſtellen: de ondervinding bevestigt dit dagelyks. Zy begunſtigen de affchilfering en de aangroeying van dat vleesch, 't welk eigentlyk dient om de bedorven beenplaat te herſtellen; zy gaan de bederving van de ſcherpe vogten te keer, en als het nog in het begin is beletten zy ſomtyds de affchilfering; doch op diepe en verouderde beenbederven, doen ze zonder het branden geen nut.

Sommige Paardemeesters bedienen zig in oude beenbederven van de Tinctuur van Euphorbium, en verwerpen den brandewyn, den geest van wyn, de Tinctuur van terpentyn, van aloë, als minder van werking. Indien zy naar goeden raad willen luiſteren, moeten ze nooit de Tinctuur van Euphorbium gebruiken, dewyl die werkt als de brandende en niet als de geestryke middelen.

Ik geloof dat ik de Paardemeesters niet behoef te onderrigten, dat de zalven, ſmeringen, en olien ſchadelyk zyn aan de benen; dat het noodzakelyk is die voor de lugt te bewaren; dat men het welig vleesch, van dat vleesch, 't geen tot herſtelling dient, wel moet onderſcheiden; dat het been altyd niet affchilfert, ſchoon het van 't vlies ontbloot is; eindelyk dat men nooit een zweer moet tragten te doen ſluiten eer het beenbederf genezen is.

VIII. HOOFD.

VIII. HOOFDSTUK.

ZWEER AAN DE SCHOUDER, FISTEL AAN DE SCHOUDER, OPENRYDEN OF DRUKKING OP DE SCHOFT.

De gezwellen der ſchoft, en boven aan de ſchouder, die door den zadel of andere drukking gekomen zyn, veranderen veeltyds in etterbuilen, die, als ze niet ſchielyk, of kwalyk, geopend worden, eene fistuleuze zweer veroorzaken.

De ſlapheid en overvloedigheid van het celagtig weefzel van deze delen, ſchynen veel toe te brengen dat de etterlopen maakt; men moet dan zo veel men kan den etter doen uitlopen, de randen van de zweer zuiveren, en een ſchielyke vleeschmaking bevorderen.

De tegenopeningen, de verwydering van de zweer in de geheele lengte, zyn de eerſte; de digeſtiefzalf, aangezet met brandewyn, de tweede; wieken van zuivere hiede in gehonigden wyn, de derde middelen die ons worden aangewezen. Wanneer de etter zig een weg gebaand heeft, dwars door de ſpieren van den rug en de ſchouders, moet men alles in het werk ſtellen om dat te beletten. Sommigen willen dat men de fistel in hare geheele lengte zal openen; anderen dat men een of twee tegenopeningen make in de benedenſte delen; dezen willen dat men langs de buitenkanten van de zweer compreſſen legge, gedoopt in een ſamentrekkend vogt; anderen wederom raden om afvagende middelen in de zweer te ſpuiten.

Zo

Zo men maar een van deze middelen, voor alle zoorten van zweren aan de ſchoft, en de ſchouder, wilde in het werk ſtellen, zoude men ſomtyds zeer misſtasten: daar zyn gevallen, daar de inſpuitingen beter zyn dan ſnyding; andere, daar de tegenopeningen beter zyn dan de Compreſſen: eindelyk veele, daar de inſpuitingen, de tegenopeningen en de Compreſſen, te zamen, gedaan moeten worden. By voorbeeld, een zweer die veele holligheden heeft, waar van de laagſte tegen de bekleedzelen zig vertoont, moet men openen, en door de bovenſte opening van de zweer, zap van chelidonie of noteboom-bladen, met honing gemengd, inſpuiten, en dat gedeelte van de bekleedzelen, dat aan de kanten uitkomt, ligtelyk drukken: indien de zweer niet groot is, en in het Celagtig weefzel der bekleedzelen zit, of langs een ſpier loopt, zonder agter een anderen ſpier, die 'er ſchuins over heen loopt, te wezen, open de zweer dan in haare geheele lengte. Wanneer de zweer van eene goede hoedanigheid is, en zy langs het Celagtig weefzel der bekleedzelen loopt, is een Compres van hiede, in brandewyn gedoopt, alleen genoeg, om de kanten te doen ſluiten: ſomtyds komt in dit zoort van zweeren welig vleesch, dat de meeste ſmeden met de mercuriale diſſolutie wegnemen: maar gemeenlyk helpt dit niet; in het algemeen zyn de brandende geneesmiddelen voor de zweren van de ſchoft en ſchouder nadelig: het is beter door ſnyding het welig vleesch weg te nemen, dan geneesmiddelen te gebruiken, die de kwade hoedanigheden van een zweer vermeerderen.

IX. HOOFDSTUK.

KWETSING VAN EENE ZENUW, STEKEN IN EENE ZENUW.

Het is niet mogelyk eenige opening in de bekleedzelen te maken, zonder eene zenuw te raken; maar de meeste die zig in het vel verſpreiden zyn zo klein dat de kwetſing weinig nadeel doet. De bezering van eene grote zenuw, door een ſcherp ſnydend inſtrument veroorzaakt, is van meerder aanbelang; de pyn is ſcherp, het dier ontſtelt, de aangedane delen zwellen op en ontſteken, de ſpieren daar de beſchadigde zenuw zig verſpreidt bewegen zig bezwaarlyk, en ſomtyds in 't geheel niet: en ook krygt het wel ſtuipen. Ik heb zulke toevallen gezien aan een paard dat de ſmid in de zenuw ſtak, die bezyden de ader is, die over het plat der dye loopt; het paard gaf aanſtonds tekenen van een ſterke pyn, de dye zwol op, de beweging van het been wierdt zeer bezwaarlyk: men moest de zenuw geheel afſnyden, en vervolgens geeſtryke en welriekende pappen 'er opleggen, eer men de pyn, ontſteking, en andere toevallen kon doen bedaren.

De kwetſing der Zenuwen, die zig in het vleeſchig deel van den voet verſpreiden, is veel gevaarlyker; ontſteking en verzwering zyn 'er meest altyd een gevolg van; ſomtyds verliest het paard den geheelen voet, en wordt by gevolg onbruikbaar.

Zo ras de meester verzekerd is van de kwetſing eener zenuw, door de geſteldheid van het aangedane deel, door de hevige pynen die het dier gevoelt, en door de ope-

opening die het ſcherpe inſtrument gemaakt heeft, zal hy in de wonde doen geest van wyn, gemengd met olie van terpentyn: indien de opening zo eng is dat de tinctuur van terpentyn 'er niet kan doordringen, zal hy de wonde wyder maken, en 'er aanſtonds plukſel, natgemaakt in deze tinctuur, opleggen. Sommigen houden Campher-brandewyn beter, en velen gebruiken de ſtoving van wynruitsbladen en kamille bloemen in wyn.

Indien de ontſteking te hevig wordt, zal hy de middelen die tegen de ontſteking zyn voorgeſchreven gebruiken, gelyk zemelen in ſalpeterwater, en verdryvende ſtovingen. Wanneer de zieke ſtuipen krygt moet aanſtonds de wonde wyder gemaakt worden, en wel zo dat de verwydering dwarsch over de bezeerde zenuw gaat; ook moet men nagelolie in de wonde gieten, en, by gebrek van dezelve, ze branden met een klein gloeyend yzertje, dat door een kokertje loopt, om de randen van de wonde niet te raken.

X. HOOFDSTUK.

KWETSING OF BEZERING VAN EEN PEES, DOOR EEN SCHERP OF SNYDEND INSTRUMENT.

't Is eene dwaling, dat men aan de pezen eene groote gevoeligheid toeſchryft. Ik bedoel hier niet mede dat de pezen volſtrekt ongevoelig zyn, maar dat hare gevoeligheid veel minder is dan die der ſpieren. Men moet alleenlyk in agt nemen dat de gevoeligheid der

pezen vermeerdert in gevolg van haare uitſtrekking. By voorbeeld, de buigende pees van den voet is gevoeliger aan het been van den voet, dan aan den hiel en de pyp; ondertuſſchen, als een ſpyker boven den hoorn in den voet komt, moet men alle die zware toevallen, die aan den voet komen, niet aan het uitſpanzel van de buigende pees toeſchryven: de kwetſingen van het vleeſchig deel zyn veel gevaarlyker: de enkele beſchouwing van de zenuwen en vaten, welke zig daar in verſpreiden, zal ons hier genoeg van overtuigen. Daarom ben ik verzekerd, dat, als een ſcherp inſtrument geen wonde van belang gemaakt, de zenuwen niet veel gekwetst heeft, en niet lang in de wonde gebleven is, hetzelve geen zware toevallen heeft kunnen veroorzaken. Tinctuur van terpentyn, of geest van wyn, geneest ze meest allen in vier en twintig uuren. Maar wanneer een ſcherpe ſpyker, of iets anders, in de wonde blyft, zo doet die gedurig de pees, of het eind van den buigenden ſpier des voets aan; het vleeſchig deel in de bekleedzelen der kroon zwelt op, wordt zeer pynlyk, en veroorzaakt verzwering. Dit is een zwaar toeval, meer uit oorzaak van de aandoening van het vleeſchig deel dan van de bezering der pees. Niettegenſtaande het ſcherp ſtuk ſpyker uit den voet is, gebeurt het dikwyls dat 'er een ſtinkende roodagtige etter uit de pees loopt, die zo ſcherp is, dat hy de pees en de omleggende delen wegvreet; de pees ſchilfert niet af als het been, wanneer het verzworen is. Brandewyn zuivert en ſluit best de zweren van de pees; maar de Natuur herſtelt nooit volkomen, 't geen by de verzwering is verloren gegaan.

XI. HOOFD-

XI. HOOFDSTUK.

WONDE AAN DE TONG.

De tong van een paard kan ligt gekwetst worden, het zy door een gebit of halftertou, dat men in den mond doet, wanneer een paard zal gebruikt worden. De ligte wonden aan de tong genezen gemakkelyk, door ze met warmen wyn met honing gemengd te wasschen: maar zo de tong bykans doorgescheurd is, snyd of knip dan het stuk 'er af; want de grote beweging der tonge laat niet toe om het aan een te hegten, en dus te genezen. Geef het paard daarna water, daar tarwen meel in geroerd is, te drinken, en clisteer het met tarwenmeel in melk geroerd; en als de wonde zig sluit, geef dan vaster voedzel.

XII. HOOFDSTUK.

BLOEDEN UIT DE NEUS.

Het paard draagt het hoofd laag, het schynt ongerust, de aders van het hoofd zyn opgezet, de slagaders van de slapen van het hoofd slaan sterker en rasser dan natuurlyk, de oogen zyn vuurig en gezwollen, het bloed loopt by druppels, en somtyds met een klein straaltje, uit de neus; zo 'er maar een matige ontlasting is, houdt dit bloeden binnen korten op, en dan is het paard naderhand veel vrolyker, ook zyn de aders van het hoofd kleiner. Zelden loopt het bloed uit beide neusgaten te gelyk.

Het bloeden uit de neus wordt veroorzaakt door onmatigen arbeid, en ſterk ryden in heet weder.

Als het paard door 't bloeden niet verzwakt, ſtuit het dan niet; maar zo het te lang duurt, en gy ziet dat de levenskragten verminderen, ſtuit het dan zo ras gy kunt: bind ten dien einde een linnen doek, natgemaakt in koud water, om den hals, en beſproei geſtadig de neus met koud water; indien hier door het bloeden niet vermindert, ſteek dan in het neusgat daar het uit bloedt, een wiek van hiede, beſprengd met Lycoperdon of witte vitriool, tot aan de bovenſte en inwendige opening van het neusbeen, en wel zo dat zulks de doorzwelging niet belemmere. Eindelyk, zo het bloeden naar alle deze middelen niet wil luiſteren, geef dan een drank in, ſamengeſteld van een dragma aluin, en een pond afweekzel van zanikelbladen.

Ook is het zeer goed, eenige blaauwe draden te nemen en die over een ſtok te hangen, en dezelve nat te maken in wynazyn; dan de einden in het vuur te laten glimmen en dus te bezorgen dat de rook in de neusgaten van het paard optrekke: dit helpt gemeenlyk in korten tyd.

XIII. HOOFDSTUK.

DOLLE KOLLEN, OF EEN PAARD DAT KOLDERT.

Het paard ſteunt met het hoofd op den halfter, ſomtyds met het hoofd in de kribbe of tegen den muur, als of het voort wilde gaan; ook zet het zyn hoofd, als het in 't land is, tuſſchen de beenen, en loopt ſchielyk

voort,

voort, zonder zig om te keren: gemeenlyk waggelt het in 't gaan, ſtoot tegen den muur en valt neder, en als het ongemak erg begint te worden, draait het altyd in het rond. De ogen zyn gezwollen en ontſtoken; het wil niet eten noch drinken, de levenskragten zyn ſterker dan de ſpierkragten; de ademhaling is onbelemmerd, uitgezonderd wanneer het op 't punt van ſterven is, of dat de duizeling een toeval is, 't welk uit de ontſteking van de borst voortkomt; verſchynzelen, die dikwyls uit ontſtekende ziekten ontſtaan.

De draayingen in het hoofd bepalen zig gemeenlyk den tweeden of derden dag, door de dood of de ontbinding; wanneer het den vierden dag overkomt, en de toevallen beginnen te bedaren, is 'er grote hoop, doch het houdt wel twee of drie weeken aan, eer het volkomen herſteld is. Veele Paardemeesters ſtellen tweederhande zoort: de eene *de bedaarde*, en de andere *de dolle* Kollen genaamd; maar zy hebben egter eenerlei oorſprong. De eerſte is, wanneer het lopen en ſteunen tegen de krib over is, en de paarden dan ſluimerig en zwak zynde in het rond draaien, en zich zelven niet kunnen beſtuuren; de tweede zoort is, als ze eenigzins dol zyn; en als dit aankomt wanneer men 'er mede rydt, beginnen zy zo dra ze warm worden te ſchudkoppen: en als het hevig wordt, kan men ze niet beſtuuren. Doch het is eenerhande kwaal, ſchoon de toevallen in de eene of de andere meer of min hevig zyn.

Sterk ryden, lang ſtilſtaan in de zon, ſterk arbeiden in het heetst van den zomer, bedompte en morſige ſtallen, al te veel en ſterk voedzel, veroorzaken dit ongemak.

Om dit te genezen moet men het bloed dat naar het

hoofd gaat ſchielyk verminderen: laat het, in den tyd van vierentwintig uuren, vyf of zes maal in de zyden en in de dye; leg agter aan de billen brede trekpleisters van ſpaanſche vliegen. Indien gy het paard niet in de zyden of dye kunt laten, ſnyd het dan in den ſtaart, en laat het zo lang bloeden tot het verzwakt. Leg op het hoofd hiede, nat gemaakt in brandewyn en azyn, van elks de helft; bind de zieke in het land vast aan een paal, geef zo veel garstenmeelwater met wat ſalpeter te drinken als mogelyk is, en voor den vyfden dag geen ander voedzel hoe genaamd, en tragt na dien tyd de levens- en ſpierkragten te herſtellen. Doch dit moet wel in agt genomen worden, dat men geen kolderig paard kan genezen, zonder aan hetzelve, het zy in den winter of zomer, een ruime en open lugt te bezorgen, en ſchoon het weder guur en koud is moet het egter in de open lugt blyven.

XIV. HOOFDSTUK

ONTSTEKING DER AMANDELEN, VERWORGING.

De ontſteking der Amandelen doet zig kennen, door de noodzakelykheid waarin het paard zig bevindt, om het hoofd om hoog te houden, door de opzwelling van het hoofd, de ogen, en de tonge; door de bezwaarlykheid en veeltyds onmogelykheid om te konnen eten of drinken; door de moeyelyke ademhaling en het hangen der tonge uit den mond; en vervolgens door de ſchielyke aanzetting. Het drinken, digt by de amandelen gekomen, gaat eerder door de neusgaten,

ten, dan in den flokdarm, of weder door den mond uit; de ademhaling wordt belemmerder, het paard verflikt en fterft. Gemeenlyk komt 'er geele, fomtyds groene fnot uit de neusgaten der paarden, die van deze ziekte aangetast worden.

Schielyk koud water drinken, verhittende dranken, het gebruiken van te veel medicynen die het fchuimbekken en den eetlust verwekken, de natuurlyke geftaltheid van het paard, en fchielyk uit een warmen ftal in eene ongemeene koude lugt te komen, worden in het algemeen voor de oorzaken van deeze ziekte gehouden.

Als men de omleggende delen van de Amandelen befchouwt, is het gemakkelyk te begrypen dat de ontfteking dier klieren zeer gevaarlyk is. De tong en de gorgel by voortzetting ontfloken, en famengedrukt door de opzwelling der Amandelen, de belemmerde doortogt van den mond en den flokdarm, zyn zware toevallen, waardoor het paard gevaar loopt den derden of vierden dag te fterven. Wanneer agt dagen verlopen zyn, en 'er geene zware toevallen komen, wordenze meest volmaakt genezen.

Een afkookfel van den wortel van kaasjesbladen, daar een weinig zout in gefmolten is; alle vier uuren te laten aan de dye of de aders die over den onderbuik lopen, tot zo lang men gevoelt dat de pols zwakker en minder vol is; het paard 's daags verfcheiden reizen te clisteren met een afweekfel van fenebladen, gefatureerd met wynfteen; een dragt met elleborus aan den buik of de dye te zetten; warm falpeter water tot drinken en voedzel te geven; alle uuren de agterfte voeten en het kruis te ftooven met linnen doeken in heet water gedoopt; en zo het paard niets kan doorzwelgen, dan te cliste-

ren, met een voedenden clisteer van tarwe en garstenmeel samengesteld; en, zo 'er geen verligting komt, bloed te laten uit de aders onder de tong, en een pap te leggen van melk en beschuit om den hals, tusschen den gorgel en het bovenste gedeelte van de agterkaak, omwonden met een lamsvel, zyn de beste middelen om de ontsteking der amandelen te verminderen, en de toevallen, die daaruit voortkomen, tot bedaren te brengen.

Indien, niet tegenstaande alle deze middelen, de ontsteking vermeerdert, en het paard in gevaar van sterven is, dan stellen sommigen voor, eene opening in den strot te maken, een duim beneden den gorgel. Na alvorens eerst de bekleedzelen, die over den strot zyn, vier duim in de lengte geopend te hebben, scheiden zy schuins met het incisie-mes een duim onder den gorgel, een eenigen kraakbenigen ring van den strot; en steken eene korte pyp met een wyden mond in deze opening, en binden die met een band om den hals vast; dekkende die met wat gaas toe, op dat 'er geen vuiligheid in den strot zoude komen.

Velen keuren de inbrenging van een pypje, dwars door de bekleedzelen, tusschen twee ringen van den strot beter. De operatie is ook zekerlyk beter, gemakkelyker, en minder onderhevig aan zware toevallen, dan de andere, mits latende de pyp in den gorgel, tot dat de ontsteking bedare.

Doch zo de amandelen beginnen te zweren, zal de waasem van kokend water, de uitwerping van den etter door de neusgaten, en de rook van wierook, de zuivering en sluiting bevorderen.

XV. HOOFD-

XV. HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER OORKLIEREN.

Wanneer de oorklieren ontſtoken zyn, houdt het paard het hoofd laag, de ogen en de uitwendige vaten van het hoofd zyn gezwollen; het is treurig en eet niet; het bovenſte gedeelte tuſſchen de agterkaak en het oor is opgezet, en als men 'er aan komt gevoelt het pyn: naar mate de ontſteking aanwint, is het dier meer aangedaan, en blyft eenigen tyd al ſluimerende liggen: de pols wordt raſſer en voller; het hoofd zwelt onmatig op. De zieke maakt vervolgens meer beweging, krygt ſtuipen, en ſterft.

Men moet deze ziekte wel onderſcheiden van eene zoort van darmkrimping, die ſommige onkundige ſmeden daar voor nemen. In die ziekte verliest het paard terſtond den etenslust, het houdt het hoofd laag, de ooren zyn koud, de mond droog en heet; het ſchynt treurig, gaat gedurig liggen en opſtaan, en is ongerust, en kan niet dan met veel moeite, en ſomtyds in 't geheel niet, piſſen: de oorklieren zyn niet gezwollen noch pynlyk; en by gevolg zyn zy de oorzaak van deze darmkrimpingen niet.

De ſamendrukking van de uitwendige Halsader, die dwarsch over de oorklier loopt, is de oorzaak van alle die zware toevallen, die de ontſteking van deze klier verzellen.

De beginzelen van deze ontſteking zyn kneuzingen en bezeringen der oorklieren, ſterk ryden in het heetst

van

van den zomer, een overblyfzel van droes, een ſchielyke koude wanneer een paard heet gereden is, enz.

De ontſteking der oorklieren gelykt in hare uitwerkingen, naar eene bloedryke beroerdheid: open het bekkeneel van een paard dat aan deze kwaal geſtorven is, en gy zult de bloedvaten der harſenen zeer vol bevinden.

Het bloed laten is het beste en kragtigſte geneesmiddel. Trek uit de aders, die onder den buik en langs de dye lopen, in den tyd van vier en twintig uuren, vyftien of twintig pond bloed, wagtende tuſſchen ieder lating drie uuren; zet vier of vyf clisteren 's daags; de drie eerſte moeten gemaakt worden van een doorgeſneden citroen, een once ſenebladen of aloë, en vyf pond water; de andere moeten gemaakt worden van ſalpeterwater, of een afkookſel van maluwewortel geſatureerd met zout. Zet onder aan den buik of aan de dye eene dragt van Elleborus; geef ſalpeter-water of huy tot voedzel.

Leg op het gezwel hiede, gedoopt in azyn geſatureerd met zout, of in brandewyn en azyn te ſamen: indien de ontſteking zo ſterk is dat ze zig niet verdryven laat, gebruik dan ſchielyk de ſtovingen met melk en kruim van brood, of melk en beſchuit; en leg ze 'er alle zes uuren frisch op.

Wanneer de ontſteking uit bezering of kneuzing ontſtaat, gebruik dan de geeſtryke, de ontbindende, en zelfs de verdryvende; maar als zy uit een overblyfzel van droes voortkomt, de verzagtende middelen.

Indien de ontſteking ſterk aanzet, zo dat men vreest voor ſterven, dan moet een kundig meester dat gedeelte van de oorklier, dat de halsader drukt, weg neemen, zonder de ſpeekſelvaten te bezeren, en de halsader

ader te openen: de operatie is bezwaarlyk; maar het is beter een onzeker middel te beproeven, dan het dier verloren te laten gaan.

Wanneer 'er in de oorklieren etter komt, moet men zeer oplettend wezen: zo ras gy de minſte etterſtof beſpeurt, open het abces, verbind de zweer met digeſtief, ontbonden in brandewyn, tot dat 'er goed vleesch komt: genees het dan verder met plukſel van zuivere hiede.

XVI. HOOFDSTUK.

VERKOUDHEID.

Het paard is treurig en onlustig, het hoest en loost uit de neusgaten een vogt dat in het begin dun en helder is, en vervolgens wit en dik wordt; de longpyp is meer dan natuurlyk gevoelig; de ademhaling een weinig belemmerd; de kloppingen van het hart en de ſlagaders zyn niet veel raſſer dan natuurlyk; de klieren der kaak zyn niet gezwollen; de treurigheid, de onlust, de tyd van het uitlopen, dat zelden langer dan 12 dagen duurt, geen koorts, noch gezwollen klieren; deze tekenen kunnen ons altyd den hoest met lozing van ſnot uit de neus, van de droes, de ontſteking der longen, en byzonderlyk van de kwade droes, doen onderſcheiden.

De oorzaken zyn, heet ryden en ſchielyke bekoeling, koud en veel drinken: hoe bezwaarlyker de ademhaling, hoe

hoe gevaarlyker: ſomtyds is de ontſteking van den gorgel zo ſterk, dat de zieke byna niets dan met veel moeite kan doorkrygen.

Zo ras de verkoudheid begint te komen, moet aanſtonds de waaſem van heet water aan het hoofd werkſtellig gemaakt worden; en, als het paard bloedryk is, niet tegenſtaande veele Paardemeesters het laten als dodelyk in deze ziekte oordelen, in de halsader gelaten worden. Warm water met ſalpeter en honing tot drinken, zemelen geroerd in warm water en honing, zal het eenig voedzel zyn dat gy de eerſte vier of vyf dagen aan de zieke zult geeven: geef vervolgens nu en dan wat friſch ſtroo. Zet de zieke op een warmen en zuiveren ſtal; geef 's morgens en 's avonds een half pond honing, doch zo het zomer is, laat het dier dan eenige uuren op den dag in het land lopen. Hoe veel verſchilt deze manier niet van die der meeste Paardemeesters? die, als ze de paarden niet kunnen doen zweten, dezelve met verhittende middelen en wollen dekken, ja geeſtryke en ſterke dranken ingeven, overtuigd zynde dat de wateragtige en vogtige geneesmiddelen de ziekte verzwaren, en dat de verhittende, alleen om dat ze naar hunne gedagten, meer met het temperament der paarden overeen komen, de genezende zyn. Ook geven zy in de eerſte dagen de Terpentyn, bloem van zwavel, Hepar Antimonii, wyn met honing; geneesmiddelen, die nauwelyks in het laatſte der verkoudheid behoorden gebruikt te worden. Wanneer de hoest begint te verminderen, en de uitvloeying van de neus het overgaan van de verkoudheid aankondigt, en gy zeker weet dat 'er geen ontſteking meer is, zo kunt gy bloem van zwavel geroerd

in

in honing, of terpentyn met doiren van eieren, honing, en een genoegzame hoeveelheid zoethout, tot pillen maken en die ingeven.

XVII. HOOFDSTUK.

DROES.

De Droes is eene ziekte, waaraan byzonderlyk jonge paarden onderhevig zyn, en die zig doet kennen door den hoest, treurigheid, een gezwel dat het grootſte gedeelte van de holligheid van het kaakebeen bezet, en eene ſterke ontlasting van ſnot uit de neusgaten veroorzaakt.

Het vogt dat uit de neusgaten loopt, heeft niet altyd dezelfde hoedanigheid; ſomtyds is het ſlymagtig en wit, dan geelagtig en dik, en dan weder geel en groenagtig etterig. De veelheid van deze ſtof verſchilt naar dat de zweer is, die ze veroorzaakt: indien de dikte tuſſchen 't agterſte van het kakebeen begint te zweren, is het ſomtyds een weinig pynlyk, en de uitloping van het ſnot uit de neusgaten een weinig minder: wanneer deze droesſtof in andere delen van het lichaam zig nederzet, zal het ſnotteren weinig zyn, ten ware de halsklieren en andere omleggende delen aangedaan wierden.

De ſmeden onderſcheiden drie zoorten van droes, te weten: de *goede*, de *kwaadaardige*, en de *valſche* droes. De goede droes is eene geheele ontlasting van de droesſtof,

ſtof, welke zig loost of uit de neus, of door een zweer tusſchen het kakebeen, of door beide te gelyk; de kwaadaardige droes is die, welke de Longen en andere wezenlyke levensdelen aandoet. De valſche droes is die, daar de droesſtof zig niet geheel ontlast, maar valt op eenig ander gedeelte van 't lichaam. Deze drie zoorten van droes zyn in het wezen dezelfde, maar verſchillen alleen door de toevallen, welke af hangen van die delen, welke ze aandoen.

Meest alle paarden worden droezig van twee tot vier en een half jaar; zelden later, en als zy het eens gehad hebben krygen zy het byna nooit weder. Wanneer een paard van vyf of zes jaren begint te ſnotteren, moogt gy vermoeden, dat het eene andere ziekte is, als verkoudheid, longziekte, kwade droes enz. doch zo gy maar naauwkeurig let op de omſtandigheden die de droes verzellen, zult gy ligtelyk deze zoort van ſnot onderſcheiden.

Zo ras een jong paard droezig wordt, is het lusteloos en treurig; de pols ſlaat rasſer en ſterker dan natuurlyk; in de holligheid tusſchen de kakebenen verheft zig een zweer, die veeltyds de gehele tusſchenwydte beſlaat; en doorgebroken zynde ontlast zy zig; doch dit duurt nooit langer dan twee maanden, dan is de droes over; in gevalle het langer duurt wordt het een kwaadaardige zweer.

De droes, die zig overvloedig door de neus ontlast, is nooit gevaarlyk, en is ſchielyk genezen: die de longen, lever en 't gedarmte aantast, is gemeenlyk dodelyk.

Wanneer de droes begint te komen, zet het paard dan op een afgezonderden en matig warmen ſtal; geef het voor voedzel en drinken, warm water met wat ſalpeter:

in-

indien het een bloedryk paard is, moet het in den hals gelaten worden; anders is het laten ſchadelyk: bewind het hoofd met een lamsvel, voornamelyk de agterkaak, en leg om de vier uuren op de zweer die tuſſchen de kaak komt een friſſe pap van melk en beſchuit; doe een ſak waarin welriekende planten, in heet water gekookt, met een touw om het hoofd vast, op dat dus de waasſem in de neusgaten moge optrekken. Spuit geen vogt, dat in ſtaat is om te verhitten, in de neusgaten. Indien de hardheid van de zweer der agterkaak blyft duuren, niettegenſtaande de pap van melk en beſchuit, doe 'er dan gehakte zuring of zuurdeeg onder. De meeste ſmeden doen niets anders, dan de zweer met reuzel, of zalf van Althéa of Baſiliczalve te wryven, 't geen in korten tyd etter verwekt, waardoor de hardheid vermindert, de etter zig doet gevoelen, en het abces volkomen wordt: open dan het zelve aan den benedenkant, daar het meest uitſteekt; druk dan den etter 'er zagtjes uit en doe 'er een wiek van hiede in, daar digeſtiefzalf aangeſtroken is: doe dit verband alle dagen, tot dat de hardheid van de zweer weg en gezuiverd zy. Leg 'er vervolgens maar fyne droge hiede op; de wonde zal zig ſchielyk ſluiten, en het paard volmaakt gezond wezen.

Is de droes-ſtoffe gevallen op de delen van de keel, laat dan verſcheiden malen ſterk in het dik van het been en de zyden; herhaal dikwyls den waasſem van heet water onder de neusgaten; zet in de borst een dragt met Elleborus: bekleed het hoofd en den ſtrot met een lamsvel; leg de pap van melk en beſchuit rondsom aan de kaak tot aan den ſtrot; geef warm ſalpeterwater te drinken; indien het abces van zelfs doorbreekt, giet dan in de neusgaten gehonigd garſtwater. Eindelyk,

verwagt in alle de omſtandigheden van de droes meer hulp van de natuur dan van de kunst. Gebruik derhalven geen ſterke middelen, die in ſtaat zouden kunnen zyn de werkingen van de natuur te verhinderen.

Wanneer men vreest dat de droes-ſtoffe zig niet genoeg door de neusgaten ontlast heeft, en dat 'er nog meer verborgen is, ſchroom dan niet onder in de borst een dragt met Elleborus wortel te zetten, die 'er vyftien dagen of drie weeken in moet blyven. Een dragt is altyd te verkiezen boven de purgeer-zweet-en pisverwekkende middelen, die in deze ziekte niet goed zyn.

Als een paard in 't voorjaar droezig wordt, moet het ten eerſten in het land gejaagd worden; daar is geen geneesmiddel dat zo goed is, als het jonge gras; en zo het dan begint te snotteren, heb ik my dikwyls zeer wel bevonden, met een weinig azyn en peper in de neusgaten te gieten, en het verder niets in te geven.

XVIII. HOOFDSTUK.

UITLOPING VAN VLOEIBARE EN BESMETTE STOFFE UIT DE NEUSGATEN VAN HET PAARD: KWADE DROES DER PAARDEN.

't Is eene uitloping van een ſtinkend en beſmettend vogt uit de neusgaten, met opzwelling van een of twee kaakklieren, zonder koorts en verlies van etenslust.

Als

Als het paard eerst van de kwade droes wordt aangetast, loopt 'er uit een der neusgaten, zelden uit beide, een helder en ſnotagtig vogt. Aan die zyde, daar de uitloping geſchiedt, is de klier, die tusſchen de kaak zit, hard, opgezet, en niet zeer gevoelig: wanneer de beide neusgaten lopen, zwellen de twee klieren aan den binnenkant der kaak op; vervolgens verandert de ſtoffe, die uit de neusgaten loopt, van koleur, en wordt geelagtig wit, de hardheid en de grootte der klieren nemen toe, de kwaad-droezige ſtof wordt groen, zinkt in het water naar den grond, en de ſlymerigheid vermeerdert; ſedert het begin der ziekte tot dezen trap van aanwinning hoest het paard niet, eet en drinkt wel, en is vroelyk.

Wanneer de etteragtige vogten, die uit de neusgaten lopen, beginnen te bederven, wordt het paard treurig en wil niet eten, 't gaat langzaam, draagt het hooft laag, en heeft een droevig gezigt: als men ziet dat het binnenſte der neusgaten min of meer begint te zweren, dan komt 'er welhaast eene etteragtige ſcherpe, bruingeele, en ſomtyds bloedige ſtoffe uit de beide neusgaten; de voeten worden dik en zwellen op, 't hair zit los als men 'er een weinig aan trekt, de magerheid en zwakheid nemen toe, en het dier ſterft.

De loop dezer ziekte heeft geene vaste bepaling; een kwaad-droezig paard, kan een, twee en zelfs drie jaren leven; ſomtyds ſterft het binnen zes maanden, en zelfs eerder, naar de kwaadaardigheid der droes-ſtoffe, de jaren, 't geſtel, den landaart, den arbeid dien het doet, en het voedzel.

Zet een gezond met een kwaad-droezig paard op één ſtal, het zal ſchielyker aangedaan worden van de kwa-

de droes, die lang geduurd heeft, dan van een paard dat eerst binnen korten deze ziekte heeft gekregen. Aan den anderen kant heeft de ſmetſtoffe verſcheiden graden van beſmetting, die altyd niet van den tyd der ziekte afhangen. Jonge paarden zyn vatbaarder voor de kwade droes dan oude, om dat die delen, welke de kwade droes aan doet, by de eerstgenoemde veel gevoeliger en tederder zyn.

In den zomer is deze ziekte beſmettelykst; en dit is de reden waarom zy in hetere landen, en in ſtallen daar veel paarden zyn, ſchielyker voortgaat en aanwint, dan in het land, en daar weinig paarden op ſtal ſtaan.

Paarden, die mager zyn, en veel arbeiden, zyn deze beſmetting minder dan vette en ſtilſtaande paarden onderhevig: het overvloedig ſterk voedzel begunſtigt deze beſmetting; doch daar is geen land, jaargetyde, voedzel, arbeid, jaren, noch geſteldheid die een welvarend paard, wanneer het eenigen tyd by een kwaad droezig paard op denzelfden ſtal ſtaat, kan beveiligen.

Indien deze ſmetſtoffe wordt overgebragt, beſmet zy het gezonde paard door dadelyke mededeeling? Alle ſmeden of Paardemeesters zyn over dit onderwerp niet van dezelfde gedagten; ſommigen denken dat een gezond paard de kwade droes kan krygen zonder op eenigerhande manier by een kwaad-droezig paard geweest te hebben; anderen ſtellen het tegendeel. De eerſten gronden zig op hun eigen ondervinding: zy hebben veulens opgevoed in zulke ſtallen en weiden, daar zy by geen beſmette paarden konden komen, en egter zyn zy kwaad droezig geworden. Maar kan een ſmid of ſtalknegt, die by een kwaad-droezig paard omging, de beſmetting niet aangebragt hebben? De onvoorzigtigheid die ſommige

ſme-

ſmeden hebben, wanneer ze by zulke beſmette paarden omgaan, dat ze zig niet waſchen, noch van klederen veranderen en bewieroken, moest ons het laatſte doen aannemen. Een mensch, een hond, en andere dieren, die een kwaad-droezig paard hebben aangeraakt, kunnen het overbrengen; de lugt zelfs, is hier toe op eene zekere tuſſchenwydte in ſtaat: men zoude hier vele zeldzame voorbeelden van kunnen bybrengen. Is het de kwyl, zyn het de opſlorpende vaten van de bekleedzelen der Longpypjes, of het ſnotvlies, die de ſmetſtof in den omloop van het bloed overbrengen, om ze vervolgens op het ſnotvlies en de Longpypjes in bewaring te leggen? Volgens een oneindig getal proeven heeft men reden om te geloven dat de ſmetſtof zig mededeelt, 't zy door onmiddelyke aanraking van het ſnotvlies en de Longpypjes; 't zy door drinken, eten, of door middel van de lugt vervuld met ſmetſtoffelyke deeltjes: deel de ſmetſtoffe mede door eene gemaakte wonde, 't gezonde paard zal 'er niet van aangedaan worden: 't is niet te verwonderen dat een paard door het eten van hooy met ſmetſtoffe beſmet, de kwade droes krygt, om dat de keel en de neus zulk eene naauwe gemeenſchap hebben. Maar geef geen beſmet voedzel, en beſtryk de neusgaten van een gezond paard met olie van terpentyn, zo zal het paard niet kwaad droezig worden, ſchoon het met een allerzwaarſt kwaad-droezig paard op een ſtal ſtaat. Dit heb ik aan twee paarden ondervonden.

Daar is nog eene grote zwarigheid te ontwinden, namelyk om te weten waar de kwaad-droezige ſtoffe hare zitplaats heeft. De een oordeelt, in het ſnotvlies; de ander, in de longen: ſommigen, in het ſnotvlies en de longen: allen gronden ze hun gevoelen

op het openen van kwaad-droezige paarden. De eerſten onderſtellen, dat zo men de paarden in het begin der ziekte hadde geopend, men klaar zoude gezien hebben, dat het ſnotvlies alleen van de ſmetſtoffe was aangedaan, en dat de ontſteking der longen een gevolg was van de zwering van 't ſnotvlies. De tweeden verwyten aan de eerſten dat ze op de geſteldheid der Longpypjes, en de hoedanigheid van het ſnot dat 'er in is, wanneer de paarden eerst kwaad-droezig worden, niet wel gelet hebben; en verzekeren dat men ſomtyds de longen verzworen, of de Longpypjes bezet met een witagtig vogt ziet, terwyl de inwendige oppervlakte der hoekhollen van de neus een weinig ontſtoken en zonder zwering is. De laatſten, of derden, verzekeren eindelyk, dat zy nooit een kwaad-droezig paard, hoe ligt of zwaar die droezig waren, hebben geopend, of het ſnotvlies en de longen waren min of meer beide aangeſtoken: hier uit hebben zy een beſluit opgemaakt, dat de ſmetſtoffe der kwade droes zo wel het ſnotvlies als de longen aandoet. Ik ben van dezelfde gedagten als de laatſten, dewyl de opening van kwaad droezige paarden my het tegendeel niet getoond heeft.

Die genen, welke de zitplaats der kwade droes in het ſnotvlies geſteld hebben, zien deze ziekte aan als een plaatſelyk ongemak, of veeleer als een byzondere zweer, die, zo men 'er met zuiverende middelen kan by komen, gemakkelyk is te genezen. Dewyl de inſpuitingen door de neusgaten niet by de hoekhollen van de neus kunnen komen, hebben zy zig verbeeld dat het trepaneren van die delen van het hoofd, die gemeenſchap hebben met den Sinus, of boezem van de neus, best zoude wezen; mits dat de opening, door de boor gemaakt,

maakt, zo groot was dat de pyp van een ſpuit 'er door kon om het vogt 'er in te ſpuiten: doch eer dat ze beginnen te trepaneren, laten zy de kwaad-droezige paarden, clisteren die met verkoelende clisteren, geven niet anders dan warme zemelen in een ſak, die met een tou om het hoofd is gebonden, te eten, en onthouden het hooy. Wanneer het ſnotvlies reeds aan 't zweren is, trepaneren zy aan dien kant, daar het paard ſnottert, en ſpuiten in deze gemaakte opening een afkookſel van gentiaanwortel, en de toppen van kleine centaurie. Wanneer het ſnot van koleur verandert, en wit, dik, en van eene goede hoedanigheid wordt, ſpuiten zy 'er garſtenwater met honing, en eindelyk, om het opdrogen en de genezing te bepalen, het twede kalkwater in.

Niettegenſtaande alle deze middelen maken ze een groot gebruik van het roken met welriekende ſpeceryen: zy hebben om dit te doen een bus doen toeſtellen, in welke welriekende kruiden branden; en door middel van een pyp, die uit de bus komt, leiden zy den rook in de neusgaten: de rook, op deze manier by een gebragt, dringt gemakkelyk in de neusgaten van de zieke. Zy verzekeren ons dat ze op deze manier veel paarden genezen hebben; maar de ondervinding heeft aan onze verwagting niet voldaan. Naauwelyks hebben wy de toevallen der kwade droes voor eenigen tyd wat geſtild, 't welk wy aan de berokingen van welriekende kruiden hebben toegeſchreven: want zo ras men hiermede heeft opgehouden, wierden de toevallen veel zwaarder.

Die genen, welke ſtellen dat de kwade droes in de longen zit, hebben alle middelen, die bekwaam waren om de zweren aan dezelve te zuiveren, aangewend: de balſem van terpentyn en van Peru ingegeven, hebben

voor eenigen tyd den voortgang der kwade droes vertraagd; kalkwater met honing gemengd heeft bykans dezelfde uitwerking gehad. Nog zyn 'er onder deze Paardemeesters die voorgeven dat ze de kwade droes, wanneer die in het begin was, met enkel honingwater gerezen hebben: de ondervinding heeft dit niet bevestigd, fchoon men by het ingeven van honingwater, het inſpuiten van twede kalkwater met honing, nog gevoegd heeft.

Wat die ſmeden belangt, die oordeelen dat deze ziekte in het ſnotvlies en de longen zit, dezen hebben zo wel uitwendige als inwendige middelen gebruikt. Sommigen hebben aan een paard 's daags een once Ethiops Antimoniaal gegeven; ook ſchryven ze voor, alle dagen een hand vol maagdepalm, fyn gehakt, in zemelen gemengd, en doen de zieke alle agt dagen purgeren.

Indien ze in eenige weken geen beterſchap vinden, maken ze drie gaten met de trepaan, op dat ze dus te beter het afrekſel van gentiaan-wortel of gehonigd kalkwater in de neusgaten zouden kunnen ſpuiten.

Ook dragen zy zorg dat de opgezette kaakklier 'er uitgenomen worde. Ik ken ſmeden, die, hoe naauwkeurig zy dit ook gedaan hebben, hier geen baat by hebben gevonden: veele kwakzalvers gebruiken de mercuriale preparaten, en boven al de cinaber, of de panacea mercurialis, gemengd met dubbel gewigt zwavel en genoegzamen honing; maar de uitſlag heeft nooit aan hunne beloften voldaan, zo dat men zig ook niet behoeft te laten voorſtaan, in den Mercurius en de Antimonie een onfeilbaar geneesmiddel voor de kwade droes te vinden.

Van

Van alle de middelen die men komt aan te wyzen is 'er geen een, dat onfeilbaar de kwade droes geneest: men kan door een van deze middelen wel een of twee paarden genezen hebben, doch de uitflag is onzeker: daarenboven kost het veel geld en vereischt langen tyd. Een kwaad-droezig paard, uitgenomen dat het 'er in den hoogften graad van aangetast zy, met weinig kosten zeker te genezen; zie daar het voordeel 't geen ons een onfeilbaar middel moet aanbrengen: de waasfem van Orpiment komt my voor het eenigfte geneesmiddel te zyn, dat een kwaad-droezig paard veel kan helpen: ik durf u dit middel wel aanraden. Doe het in een klein fornuis, met een of twee pypen, en maak dat de pyp in het neusgat komt daar de droes uitloopt; doch gy moet voorzigtig met den waasfem van de Orpiment wezen: fchoon die nuttig is voor het paard, is die fchadelyk voor den mensch. Spuit kalkwater met honing in de neusgaten, op dat gy daar door de zuivering der zweringe van het fnotvlies moogt bevorderen; geef pillen van veel zwavel en terpentyn; clisteer het paard met terpentyn en zwavel, ontbonden in doiren van eyeren; wryf het onderfte van de neus met een zalf, gemaakt van roet uit den fchoorfteen en Aloë, op dat het het fnot dat uit de neus loopt niet oplikke.

Als ik alles wel overweeg, dunkt my, waar' het noodzakelyk dat alle natien onderling overeenkwamen om op een en denzelfden tyd alle kwaad-droezige paarden, of die men vermoedt zo te wezen, te doden; 't was genoeg als ze maar aangeftoken klieren hadden, en de uitloping van de neus weinig en flymagtig was, om ze dood te flaan, en niet toe te laten dat ze gevild of geopend wierden; maar ze aanftonds te begraven. Dit ontwerp zal bezwaarlyk ter uitvoer gebragt kunnen

worden, om dat de eigenaars der paarden altyd nog zullen hopen die te genezen. Daar is maar een middel over, om paarden, die gedreigd worden met de kwade droes, te bewaren: wryf de neusgaten des morgens en 's avonds met terpentyn-olie; berook den ſtal met zwavel en wierook;; geef 's daags aan het paard twee of drie oncen bloem van zwavel, gemengd in zemelen. Op deze eenvoudige en weinig kostende wyze heb ik twee paarden, die met een zwaar kwaad-droezig paard op een lagen en morſigen ſtal ſtonden, behouden. Op welke plaatſen gy u ook moogt bevinden, daar gy vermoedt dat kwaad-droezige paarden zyn, kunt gy altyd deze middelen in het werk ſtellen.

XIX. HOOFDSTUK.

ONTLASTING VAN EENE ETTERAGTIGE STOF DOOR DE NEUSGATEN, KOMENDE UIT DE LONGEN, LONGZIEKTE, TERING.

Het paard is treurig, kwynend, 't heeft weinig etenslust, het kucht en loost door de neusgaten eene etteragtige ſtoffe, die door 't ſterk hoesten telkens meer wordt uitgeworpen; 't hair is bleek, en wanneer men 'er aan trekt valt het ligt uit; gemeenlyk is het ſnot dat uit de neus komt ſtinkende, en het paard wordt dageliyks magerder en zwakker.

Eene ontſteking der longen is veeltyds het eerſte beginzel van de tering; ſomtyds wordt ze veroorzaakt door eene etteragtige ſtoffe, haren oorſprong hebbende

de van de vaarnen of den uitwendigen worm, de kwade droesſtof, of van een verborgen droes. Dewyl deze ziekte geen hoop van genezing heeft, dunkt my, is het onnodig daaromtrent eenige geneesmiddelen aan de hand te geven, die maar onnutte onkosten zouden maken. De allerbeste afvegende middelen, als de honing, de melk, de balſems enz. zyn wel in ſtaat om voor een korten tyd de toevallen wat te verzagten, maar nooit om te helpen; 't is derhalven best dat men niet onderneme de longziekte te genezen, want het zoude maar tyd en geld verſpild wezen.

XX. HOOFDSTUK.

HOESTEN, ZONDER ONTLASTING VAN SNOT: DROGE HOEST.

Het paard hoest, zonder eenig ſnot uit de neusgaten te lozen; in het begin is het treurig, en houdt het hoofd laag; het eet weinig, en is niet zeer afgemat wanneer het hoesten ophoudt; daar komt uit de neusgaten geen witte ſnot: deze hoest is kwader en langduriger dan de vogtige, en verandert veeltyds in dampigheid. Wanneer een paard ſomtyds eens hoest, behoeft men niet ongerust te wezen: maar als het ſterk en veel hoest, mag men met reden voor eene ontſteking in de borst bevreesd zyn.

De oorzaken zyn gemeenlyk, ſchielyk koude vatten, lang en hard tegen wind ryden, veel koud water drinken, als ook eene kwade hoedanigheid der vogten, welke de wanden der longpypjes, den ſtrot, en gorgel, bevogtigen.

De

De middelen ter genezinge zyn, warm water met honing, aftrekſel van zoethout met honing, een weinig bloem van zwavel met veel honing; en, zo het een bloedryk paard is, moet het gelaten worden, en ſtroo tot voedzel hebben; den waasſem van heet water in de neusgaten op te laten trekken een half uur lang, en alle dagen driemaal, is zeer nuttig. Indien de hoest niet ſterk is, mogen 'er wel wat ſpeceryen in het water gedaan worden, en zo de zieke geen belemmerde ademhaling heeft, zyn de pillen van bloem van zwavel, gemengd met honing, ook van veel dienst.

Indien de hoest ſterk, en men bedugt is voor eene ontſteking in' de borst, dan moet het paard in de agt en veertig uuren driemaal gelaten worden in de halsader; meer om de ontſteking der longen voortekomen, dan om den hoest te verminderen; ook zyn de warme waasſems en de verzagtende clisteren dan zeer goed.

Men moet wel in agt nemen, de ziekten, die met hoest verzeld zyn, met den oorſprongklyken hoest niet te verwarren; dus zoude men een der toevallen voor de ziekte zelve nemen: de paardemeesters en ſmeden bedriegen zig hier in zeer dikwyls, en nemen de ontſteking der borst voor een ſterken hoest; gevolglyk verwaarlozen zy het laten, en het dier ſterft.

XXI. HOOFDSTUK.

BEZWAARLYKE ADEMHALING ZONDER KOORTS: DAMPIGHEID.

De dampigheid is eene bezwaarlyke ademhaling zonder koorts, met ſterke, onwillige, en beurteljngſche ſamen-

mentrekking van de in-en uitademende ſpieren: de flanken zyn gemeenlyk geſpannen, en ſlaan met min of meer kragt en rasheid; en wanneer het paard moet lopen, kan men het horen zwoegen: den eenen tyd is de ademhaling belemmerder dan den anderen.

Een paard is aan dit ongemak veel blootgeſteld, door hard, onmatig, en langdurig ryden, en ſomtyds door ſtoffig hooy en kwaad voedzel, 't geen ze op den ſtal krygen; zo dat het niet te verwonderen is, dat 'er zo veel dampige paarden zyn. Indien gy de longen van paarden, die hier aan geſtorven zyn, by het openen beziet, zyn ſommige vastgehegt aan het ribbevlies; andere zyn van eene geelagtige koleur; in anderen wederom zyn de uiteinden der Longpypen vervuld met een helder ſlymagtig vogt, of met kleine doorſchynende waterblaasjes, die ſomtyds zo digt by elkander zitten, dat ze een groot gedeelte van eene der kwabben van de longen bezetten. By het grootſte gedeelte ziet men de bloedvaten der longen door veel bloed verwyderd; velen hebben kleine gezwellen van een wit klevend vogt in de longen; en als men de Longpypjes uitdrukt, komt 'er een geelagtig vogt te voorſchyn; ſomtyds bevindt men het celagtig weefzel, 't welk de kwabben der longen verenigt, verwyderd door een veerkragtige lugt, die op de minſte opening van een celletje verdwynt: ſommige dode lichamen hebben veel veerkragtige lugt tuſſchen het ribbevlies en de longen. Eindelyk merkt men aan dat de meeste longen veel te groot zyn, ten opzigte van de holligheden daar ze in beſloten zyn.

Indien alle verſchillende geſteldheden der longen hare byzondere tekens hadden, zoude men zo veel zoorten van dampigheid ſtellen; maar dewyl dat onmogelyk is, geloof ik, dat men zig moet houden aan die zoorten

die

die men reeds heeft waargenomen, en daar toe geneesmiddelen zoeken. Denk niet dat 'er een onfeilbaar middel voor de dampigheid in het algemeen kan zyn; want dus doende zoude men in de algemene dwaling der Paardemeesters vervallen, die denken, wanneer zy van een geneesmiddel, in een of twee zoorten van dampigheid, goede uitwerking gehad hebben, dat het een onfeilbaar middel is om zelfs de allerverouderdſte dampigheid te genezen. De Ouden maakten in de ziekten der longen, en vooral in de dampigheid, een groten ophef van zwavel gemengd met metaalagtige zelfſtandigheden, of onzydige zouten. De zwavel verwekt wel de uitwerping van vloeibare en ſlymagtige vogten der longpypen, maar ontbindt niet de gezwellen die de zelfsſtandigheid der Longen aantasten, neemt de aangroeying aan het ribbevlies niet weg, en lost de lugt niet die in het Celagtig weefzel beſloten is enz. misſchien hebben de meesters van de voorgaande eeuw het ſtaal 'er by gedaan, om de kragt te vermeerderen. 't Is zeker dat uit dit mengzel een ſterker Compoſitie volgt; maar egter is het niet in ſtaat om uit den grond veel zoorten van dampigheid te genezen. Heden is de honing by veel ſmeden in grote agting; indien dit middel niet geneest, zeggen zy, het verzagt en belet de ziekte ten minſten om aan te winnen; het voedt het paard, en maakt het vet, wanneer het niet ſterk gereden wordt. De dragten van paardehair en vlas, of met den wortel van Elleborus, in de borst geſtoken, en twee of drie maanden 'er ingehouden, verminderen ſomtyds de toevallen van dampigheid, en kunnen, wanneer men op den zelfden tyd den waasſem van welriekende kruiden, of heet water, naar den aart der dampigheid, 'er by werkſtellig maakt, de gehele genezing begunſtigen: de welrie-

riekende waasſems werken onmiddellyk op het aangedane deel, verſterken de Longen, bevorderen den loop van het bloed in de vaten der Longen, en maaken den omloop vryer: indien 'er te veel bloed, ſpanning, hitte, of droogheid in de longen is, ſtrekken zy om de dampigheid te vermeerderen; integendeel als 'er veel ſnot in de Longpypen, het paard niet verhit is, indien het jong, en de dampigheid eerst is gekomen, kunnen die helpen, en zelfs genezen; de waasſems van heet water zyn zelden aan de droge dampigheid ſchadelyk, zy helpen de welriekende en minerale middelen.

Het zyn de verſchillende zoorten van minerale, groeibaare, of dierlyke waasſems, waaraan de Paardemeesters zig moeſten houden, om daar uit geneesmiddelen te vinden, die in ſtaat waren de dampigheid te genezen, of ten minſten te verzagten; het rottekruid en de zwavel, gemengd met wierook of barnſteen, brengen dagelyks aan dampige paarden verligting toe: de waasſem van wyn, geſatureerd met welriekende deeltjes van Rosmaryn, verzagt ſomtyds de hevige vlagen van deze kwaal. Alles wel overwogen zynde, is 'er dan ook een beter en zekerder middel om de zelfſtandigheid der geneesmiddelen aan de aangedane delen te brengen?

De geneesmiddelen tot waasſem in de neusgaten gebragt zynde, neemt de inademing der lugt dezelve mede, en doet ze doordringen tot aan de verſte delen der longpypen: de kwylmiddelen doen geen nut, dan in dat zoort van dampigheid, daar overvloed van vogt is, als die uit ſtilſtaan en overvloedig voedzel voortkomt; zy werken als een fontanel, en bevorderen een ware afleiding. Ik denk dat brede trekpleisters, op beide zyden der borst gelegd, goede uitwerkingen zouden doen,

doen, 't zy om de overvloedige vogten van de longen afteleiden, 't zy dat ze onmiddelyk door hunne allerfynſte deelen op de longen werkten. Kalkwater, met honing vermengd tot drinken, is ſomtyds van goede uitwerking geweest; maar gemeenlyk doet het niet veel nut. Zo is het ook met de balſems, met honing, of den wortel van zoethout, tot pillen gemaakt; zy kunnen de toevallen van ſommige zoorten van dampigheid voor eenigen tyd verzagten.

De Paardemeesters houden zig gemeenlyk niet by een middel. Zy beginnen veeltyds met algemene geneesmiddelen, als 1. Het laten. 2. 't Purgeren. 3. De welriekende geestige of zweet uitdryvende dranken. 4. Weinig voedzel op eene keer, en dikwyls. 5. Zo weinig drinken als mogelyk is. 6. 't Paard matig te gebruiken. Het dampig paard, dat bloedryk is, moet zeer ſterk zyn, als men overgaat tot laten; want het laten maakt de ademhaling bezwaarlyker, en verhindert de uitwerking der geneesmiddelen. De purgatien ſtillen het ongemak twee of drie dagen; maar naderhand is het ſlimmer, de ademhaling bezwaarlyker, en de ſpierkragten minder. De ſlymagtige clisteren, die een weinig purgeren, zyn beter; zy bevorderen gemeenlyk eene afleiding der vogten, die naar de borst trekken; daar door maken zy de ademhaling gemakkelyker, en verzwakken niet; de welriekende en geestige middelen verhitten het paard te veel, om den loop van het bloed door de vaten der longen gemakkelyker te maken; zy werken niet goed op de longen: want dewyle het hart ſterker en ſchielyker doen toeſluiten, makenze de ademhaling bezwaarlyker.

De droge wryvingen der ſchouders, der borst en der voorſte deelen, helpen veel, om de toevallen van een be-

gon-

gonnen dampigheid te matigen, en de werking van de geneesmiddelen te bevorderen: zy zyn veel nuttiger dan de Hepar Antimon., die ſomtyds door den groten naam de ſmeden verblindt. Nooit is een dampig paard hier door geholpen of genezen.

Als een paardemeester de dampigheid voorneemt te genezen, moet hy noodzakelyk letten op het voedzel, het gene den zieken moet gegeven worden. Geef geen haver noch zemelen, maar friſch ſtroo op geregelde tyden; het paard moet ook niet zo veel eeten als het lust. Sommige Paardemeesters zyn van gedagten dat, als men een paard altyd in het land laat lopen, uitgenomen wanneer het arbeidt, hetzelve vele jaren dienst kan doen: maar wanneer 't in het midden van den zomer op den ſtal wordt gezet en met hooy gevoed, dat het dan veel erger wordt: nog hebben zy aangemerkt, wanneer men paarden, die ſterk en landurig hoestten, in het land joeg, dat zy 'er dampig wierden. Ik ben overtuigd dat het land aan dampige paarden geen nadeel kan toebrengen; indien men ſlegts zorge draagt dat zy niet te veel eten, en 's morgens en 's avonds berookt worden.

De Paardemeesters geven aan dampige paarden weinig drinken; zy gronden zig op eene aanmerking van Soleyſel, die zegt, dat een dampig paard in een ſchuur by het hooy wierd gezet, den tyd van zes weken, zonder drinken, en volmaakt genezen wierd. Veel drinken kan wel de ademhaling bezwaarlyker maken, maar matig drinken maakt die gemakkelyker: ook kunt gy in het drinken honing, gemengd met bloem van zwavel, of zout met honing, of een afweekzel van den wortel van zoethout doen. Schoon men naauwkeurig op het voedzel moet letten, moet men geen minder agt nemen op de beweging: doe het paard

's morgens en 's avonds een uur vertreden, en laat het niet ſterk trekken.

XXII. HOOFDSTUK.

I. ZOORT. DAMPIGHEID UIT DE NATUUR.

't Veulen krygt, agt of tien maanden na de geboorte, een belemmerde ademhaling. Dit gebrek neemt allengskens toe, en als het twee of drie jaar oud is, wordt het dampig.

Het is gemeenlyk eng van borst, naauw van vooren, plat van ribben, het borst-been is plat; de longen zyn in 't gemeen niet aangedaan, maar zy kunnen zig niet genoeg uitzetten door de engte der borst, bygevolg verzamelt het bloed zich in de vaten der longen, en dringt de Natuur tot het ſchielyk in- en uitademen, om den loop van het bloed voorttezetten.

Deze dampigheid is ongeneeslyk. Een middelmatig en geregeld voedzel, een matige beweging, een droge en zindelyke ſtal, zyn de eenige middelen om een dampig paard voor eenigen tyd nog wat te gebruiken.

XXIII. HOOFD.

XXIII. HOOFDSTUK.

II. ZOORT. DROGE DAMPIGHEID.

De zyden zyn geſpannen, en ſlaan ras; het paard loost geen vogt uit de neusgaten; zelden hoest het; 't wordt in korten tyd mager, en zwoegt zo ſterk dat men 't kan horen wanneer het een weinig gelopen heeft, en by elke inademing trekt het de neusgaten zeer wyd op; en de ſpier-kragten verminderen dagelyks.

Hard en lang ryden, ſlegt hooy, een byzondere geſteldheid, zyn gemeenlyk de oorzaken van deze ziekte.

Bewaasſem het paard drie-of viermaal 's daags, met den waasſem van heet water, geef het honingwater te drinken; voed het met ſtroo, of etgroen, gemengd met een groot gedeelte ſtroo; en doe het ſomtyds vertreden. Neem een once bloem van zwavel, drie oncen honing; maak dit tot een pil, en geef het 's morgens en 's avonds een in. Dit moet gy een of twee maanden doen: indien gy hier door geen hulp krygt, is het onnodig eenig ander geneesmiddel in het werk te ſtellen, want de zieke is ongeneeslyk.

XXIV. HOOFDSTUK.

III. ZOORT. VOGTIGE DAMPIGHEID.

Het paard heeft een belemmerde ademhaling, verzeld van eene rateling in de keel; uit de neusgaten komt een helder vogt, dan eens vloeibaar, dan ſlymagtig; ſomtyds by ſtukken; nu en dan hoest het; de korte ribben zetten zig ſterk uit, en ſchynen op denzelfden tyd te zakken, de flanken zyn geſpannen; en, wanneer men wat hard rydt, ſlaan zy ſterk.

Overvloedig voedzel, lang ſtil ſtaan op een morſigen en vogtigen ſtal; drinken van grondig en ſlegt water, beſchouwt men gemeenlyk als de eerſte beginzelen van deze dampigheid.

Zet het zieke paard in een friſen ſtal, berook dien dikwyls met wierook, geef tarwen ſtroo tot voedzel: ſteek een fontanel van den wortel van Elleborus in de borst, en laat die 'er twee of drie maanden in zitten. Indien de rook van wierook geen nut gedaan heeft, meng dan twee oncen benjoin met een once orpiment; en neem alle dagen eenige vingergreepen van dit mengzel, doe dat op een kool, en berook dus het paard de neusgaten. Geef 's morgens en 's avonds een pil, gemaakt van twee oncen zwavel, een half once vylzel van ſtaal, te ſamen geſmolten, gewreven, en gemengd met een genoegzame hoeveelheid honing. Wanneer door de fontanel niet veel vogt uitloopt, en het paard nog als voorheen blyft ſnotteren, leg dan op elke zyde van de borst brede trekpleisters, die gy al-

alle vierentwintig uuren moet vernieuwen, tot dat 'er een goed ettergezwel komt, 't geen gy een maand met Egyptiacum, aangezet met ſpaanſche vliegen, moet openhouden. Geef het kalkwater, zoet gemaakt met honing, te drinken; ſtel het paard niet te veel bloot aan bitte en koude; laat het niet draven of galopperen, maar twee of drie uuren op een dag ſtapvoets gaan, en niet veel trekken of dragen. De grote koude, lange reizen, hard lopen, veel koud water drinken en groen hooy, zyn altyd ſchadelyk voor paarden, die een vogtige dampigheid hebben: wanneer die verouderd is, behoeft men de genezing niet te ondernemen.

XXV. HOOFDSTUK.

IV. ZOORT. DAMPIGHEID, VEROORZAAKT DOOR EENE BORST ZIEKTE.

De ademhaling is min of meer belemmerd naar dat de borst-ziekte hevig is. De dampigheid, door hoest veroorzaakt, is gemeenlyk van keel rateling, of zwoeging, en 't ſlaan der zyden verzeld, en ſomtyds niet zonder ſnotteren en ontlasting uit de neusgaten: de ontſteking der longen laat altyd, na de genezing, eene min of meer belemmerde ademhaling over, die dikwyls veroorzaakt wordt door aangroeying van de longen aan het ribbevlies. Deze belemmerde ademhaling is verzeld met ſnotteren: wanneer 'er zwering der longen mede vermengd is, dan is 'er geen hoop van genezing.

Wanneer de hoest niet ophoudt door de voorgeſchre-

ven geneesmiddelen, moet men alles in het werk ſtellen om de dampigheid voor te komen. De waterwaasſems, 's daags drie of vier maal twee pond honingwater te drinken, zwavel met een genoegzame hoeveelheid honing gemengd tot pillen, tweemaal op een dag de borst en de voorſte delen met ſtroo te wryven, ſtroo tot voedzel, een fontanel in de borst, en een matige beweeging; zyn de beste geneesmiddelen, om een paard, dat lang gehoest heeft, voor dampigheid te bevryden. De dampigheid, die uit andere ziekten der borst, als ontſteking der Longen enz. ontſtaat, is volſtrekt ongeneeslyk.

XXVI. HOOFDSTUK.

V. ZOORT. DAMPIGHEID DIE UIT VETHEID OF ZWAARLYVIGHEID ONTSTAAT.

Het paard is vet en zwaarlyvig; op den minſten arbeid en hard ryden, is de ademhaling belemmerd, de zyden ſlaan, 't zweet en zwoegt ſterk.

Altyd haver en hooy op ſtal te eten, en veel ſtil ſtaan, zyn de oorzaken van dit zoort van dampigheid. Wanneer deze dampigheid ſterk toeneemt, wordt het paard mager, teert uit, en ſterft, als of het door de tering ware aangedaan.

Zo ras gy ziet dat een paard ſterk groeit, ſchoon het niet meer dan andere paarden, die op denzelfden ſtal ſtaan, gevoed wordt, moet gy het hooy en haver ver-

verminderen, en wat ſtroo in de plaats geeven, en het daarenboven twee uuren des morgens en 's avonds wat laten arbeiden of vertreden. Indien de belemmerde ademhalig van belang is, zet dan een fontanel met den Elleborus in de borst: laat 'er die twee maanden in zitten; geef pillen van zwavel, vylzel van ſtaal, en honing; ſtroo tot voedzel, en afweekſel van den wortel van zoethout tot drinken: Clisteer om de twee dagen met een afkookzel van witte maluwe, *beemstwortel*; ros en wryf het paard naauwkeurig tweemaal op een dag.

XXVII. HOOFDSTUK.

OPHOUDING VAN DREK: VERSTOPPING.

't Paard is een of twee dagen, en ſomtyds vier, zonder afgang; de keutels zyn gemeenlyk droog, hard, en als verſchrookt; het is ongerust, de bekleedzelen verhit; 't doet alle pogingen om afgang te verwekken, maar het kan niet.

Sterk en lang ryden in het heetst van den zomer, gebrek van frisch water, veel eten van nieuwboonſnydzel, en ſterke ſamentrekkende geneesmiddelen te veel ingegeeven, zyn gemeenlyk de oorzaken der verſtoppinge.

Wanneer 'er Koorts en eene ontſteking der ingewanden uit de verſtoptheid ontſtaat, wordtze gevaarlyk: om deze toevallen voor te komen, moet gy, met een vetgemaakte hand, de keutels uit den regten darm halen, en, als die wel ſchoongemaakt is, dan 'er inſpuiten een afkookſel van heemstwortel, daar een once ſalpeter in ontbonden is. Doe dit drie of viermaal 's

daags; geef ſalpeterwater te drinken, en natte zemelen te eten; maar als dit niet by der hand is, dan moet men een handvol zout, zo ver men kan, in den regten darm inbrengen; het verſtopte paard moet niet gelaten worden, of daar moet koorts en ontſteking wezen: ook moet men geen olie of eene ſterke purgatie ingeven; doch een flesch met ſterke pekel doet ſomtyds goede uitwerking; maar zo de verſtoptheid ontſtaat, uit eene bovenmatige hitte of overvloedig zweten en ſterk arbeiden, dan zoude het zeer goed zyn, als het ſaizoen het toeliet, zulk een paard in het water te laten baden.

XXVIII. HOOFDSTUK.

LOOP.

De drekagtige uitwerpzelen zyn dun, ontlasten zig veelmalen; de koleur is natuurlyk en zy geven geen kwaden reuk; het paard is ongeſtelt noch zwak, maar eet en drinkt als naar gewoonte.

Deze loop duurt gemeenlyk zes en dertig of agt en veertig uuren, en wanneer die zelfs drie of vier dagen zonder vermindering van ſpier of levenskragten duurde, en de eetlust niet verminderde, zou deze loop niet nadelig zyn.

De planten die een overvloed van wateragtig ſlym hebben, gelyk groene garst, en eene kwade ſpysvertering, zyn de oorzaken van dezen loop. Jaag een paard in het land, het zal ſchielyk loop krygen, en deze ontlasting zal gemeenlyk vyftien dagen of drie weken

ken duren, dat is te zeggen, tot dat de maag en darmen aan dat voedzel gewend zyn.

Om hier niet misleid te worden, moet gy u herinneren, dat de drekagtige uitwerpzelen, van een volmaakt gezond paard, min of meer geelagtige en een weinig vogtige keutels zyn.

Indien de loop veroorzaakt wordt door schadelyk voedzel, geef dan den tyd van vierentwintig uuren, voor drinken en eten, water daar roggenmeel in geroerd is, en gewen het allengskens weder aan zyn gewoon voedzel. Indien de loop uit bedorven sappen in de ingewanden ontstaat, geef dan, na dat men den zieken, twaalf uuren te voren, vast voedzel onthouden heeft, een drank in van een once Aloë, ontbonden in drie pond huy. Indien deze loop langer dan agt dagen duurt, verzwakt het paard, verliest den etenslust, en wordt mager. Geef dan in een ligt afweekzel van den wortel van Ipecacuanha in salpeterwater; clisteer het met wat sterker afweekzel van dezen wortel; gebruik vervolgens potaarde, gemengd in een afkookzel van waalwortel.

XXIX. HOOFDSTUK.

OVERVLOEDIGE ONTLASTING VAN DARMSLYM MET DEN DREK. SMELTING VAN VET IN HET LYF DER PAARDEN.

Daar komt met de uitwerpzelen een slymagtige stoffe, welker bestaan en hoeveelheid verschillen: somtyds gelykt zy naar gesmolten vet, en dan is de drek 'er mede omwonden; somtyds is het slym gelyk als dat de

wanden der darmen bekleedt, en ook wel bloedig. Het paard, dat zulk een ontlasting heeft, wil niet eten, gaat leggen en ſtaat dikwils op, ziet om naar den buik, en de mond is ontſtoken: indien gy de hand in den regten darm ſteekt, haalt gy den drek, met veel darmſlym omwonden, 'er uit.

Sterk en lang ryden in heet weder; ſcherp en verhittend voedzel; ſterke purgatien, troebel water tot drinken; venynige en ſcherpe planten, zyn de voornaamſte oorzaken van de vetſmelting.

Deze ziekte, wanneer 'er ontſteking der darmen by komt, verandert dikwyls in bloedgang, en ſtelt het paard in gevaar van ſterven; de vetſte paarden zyn 'er meest aan onderhevig.

Zo 'er ontſteking is, moet in de halsader gelaten worden, en zo dezelve ſterk aanzet, moet de lating herhaald worden. Voor voedzel en drinken moet water, daar roggenmeel ingeroerd is met een weinig wynſteen, gegeven worden; en voor clisteren, een afkookzel van zaad van pompoenen; ſommigen doen 'er 3 of 4 mankoppen by. Wanneer de ontſteking der ingewanden ophoudt, ſpuit dan in den regten darm een afkookzel van twee dragmen wortel van Ipecacuanha, een once zaad van pompoenen, en drie pond water, daar tarwenmeel ingeroerd is; doe dit 's daags eenmaal. Indien dit geen goede uitwerking doet, de ontſteking ophoudt, en de mond friſch is, vrees dan niet een afkookzel van twee dragmen van den wortel van Ipecacuanha, in een pond afweekzel van kaasjesbladen, integeven. De Ipecacuanha, die by de paarden altyd werkt met veel ontroering, belet in dit zoort van ontlasting de overvloedige aanwinning der darmſlymen, die de dunne dar-

darmen beſproeyen en glad maken; daar de inſpuitingen door den aars niet kunnen bykomen.

XXX. HOOFDSTUK.

ONTSTEKING IN DE MAAG.

Het paard gaat veel leggen, ziet om naar den buik, krabt met de voorſte voeten, ſtrekt gedurig de agterſte voeten uit; het ſteent ſterk, de tong is droog en verhit; in het begin der ziekte is het treurig, eet en drinkt een weinig, maar vervolgens weigert het iets te nemen; de pols ſlaat ſchielyk en ſterk.

Haver en klaver op ſtal in groten overvloed te eten, geestryke dranken, al te veel koud water in heet weder, en kwade ſappen in de maag, zyn de meest bekende oorzaken van deze ziekte.

De toevallen zyn aanſtonds niet op 't hoogst. Den eerſten dag is het paard ongerust, treurig, heeft koorts, en ziet om naar den buik; den tweeden dag vermeerdert de koorts, en zo de geneesmiddelen de ontſteking niet doen bedaren, overleeft het den derden dag niet; ja ſomtyds ſterft de zieke binnen agt en veertig uuren.

Om de ontſteking te ſtillen, en in de aangedane delen te verminderen, en den doortogt van de ſlymagtige geneesmiddelen in den twaalfvingerigen darm te begunſtigen, is het ten eerſten nodig, in den tyd van vier en twintig uuren, vier of vyf maal te laten in de halsader; doch altyd de jaren, het geſtel, het jaargetyde, het zoort, en de uitgeſtrektheid van de ziekte in agt nemen.

mende; de ſlymagtige clisteringen zyn na de lating het allerbest, om de ontſteking te verminderen. Neem 3 pond afweekzel van Latuw, ontbind daar in twee oncen ſalpeter tot een clisteer, herhaal dit verſcheide malen op een dag: zyn de bekleedzelen en de tonge zeer verhit, zo kunt gy een half once wynſteen 'er byvoegen. Geef aan den zieken geen voedzel, maar alleenlyk een weinig water, daar wat tarwenmeel in geroerd, en ſalpeter in ontbonden is; in zes pond water moet een half once ſalpeter gedaan worden: doch zo dit de maag te veel prikkelt, geef dan een ligt afkookzel van witte maluwewortel, of huy; huy is hier van groot nut, zy ſtilt de ontſteking, zonder ſamentrekking te veroorzaken, gelyk de zuuren. Deze verſchillende dranken moeten warm, en weinig te gelyk, ingegeven worden. Het voedzel, 't geen in de maag is, kan onmogelyk door den hals van den ſlokdarm uitgaan; derhalven moet het gaan door den hals van den twaalfvingerigen darm, welk dat gedeelte der maag van het paard is, 't geen meest aan de ontſteking onderhevig is. Indien gy nu al te veel vogt aan den zieken geeft, zal de maag zig meer uitzetten, den uitgang van het voedzel, het geen in de pens is, niet bevorderen, en de ontſteking vermeerderen. Geef dan dikwyls, maar weinig te gelyk, en clisteer ſomtyds; maar wagt u wel dat gy de ontſteking der maag niet verwart met de buikpyn, of pyn door wormen veroorzaakt, en geen bittere welriekende of geeſtryke dranken, noch de theriakel ingeeft, gelyk ſommige onkundige meesters dikwyls doen.

XXXI. HOOFD.

XXXI. HOOFDSTUK.

BUIKPYN, DOOR ONTSTEKING DER INGEWANDEN.

't Paard is aangedaan, 't gaat liggen, het ſtaat op, krabt met de voorſte voeten; de buik is ongemeen gezwollen, en pynlyk; het wil, den eerſten dag der ziekte, byna niets eten of drinken; de afgang is gemeenlyk droog, bruinagtig, zelden vogtig en bloedig, maar met een ſchuim-of vetagtige ſtoffe omwonden, en opgehouden in den regten darm. Wanneer men de hand in den regten darm ſteekt, voelt men een ſterke hitte, de zyden trekken ſterk, en de ademhaling is bezwaarlyk: wanneer de ontſteking zwaar is, komt 'er gemeenlyk veel koorts en verval van kragten by.

De oorzaken zyn veeltyds, ſchielyk drinken van veel koud water, wormen, een ſterke purgatie, kwaad hooy, ſcherpe ſtoffen in het gedarmte, veel eten van nieuwe bonen met ſtroo geſneden enz. Deze ziekte is gevaarlyk en hevig, en moet ſchielyk genezen worden; want binnen agt en veertig uuren is gemeenlyk de zieke beter, of dood.

Het eerſte dat men moet doen, is, de hand vet gemaakt met olie in den regten darm te ſteken, en 'er de harde en drooge keutels uit te halen, dan te clisteren met een zekere hoeveelheid ſalpeter en Cremor. tart:, doch zo gy dit niet by de hand hebt, moet gy een hand vol zout, zo ver gy kunt, in den groten darm brengen; als dit gedaan is, laat het dan ſterk in de halsader, en geef huy of ſalpeterwater te drinken.

Ook

Ook is een flesch ſterke pekel, ingegeven, een heilzaam middel.

XXXII. HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER INGEWANDEN, UIT OORZAAK VAN WORMEN.

Wormen in den afgang, vermagering van het paard, geen etenslust, dikwyls omzien naar den buik, een treurig gezigt, ronde rug, zyn de tekens die ons doen kennen, dat 'er wormen in de eerſte wegen zyn: wanneer het paard ongerust wordt, opſtaat en liggen gaat, het lyf ſlaat, de ſpierkragten verminderen, en de beweging van het hart en de ſlagaders toeneemt, heeft men groote reden van te vermoeden, dat de ontſteking der ingewanden door wormen veroorzaakt wordt. Zelden veroorzaken de maagwormen deze ontſteking; in tegendeel ondervindt men dikwyls dat de kleine witte en lange wormen, die in de ingewanden van het paard zyn, de zyden van de buis van het gedarmte doorknagen, en een doodelyke ontſteking veroorzaken.

Indien gy den regten darm ontlast, in de halsader gelaten hebt, en de koorts niet ſterk bevindt, clisteer dan met huy, daar roet uit den ſchoorſteen in ontbonden is, of met olie. Roet uit den ſchoorſteen werkt ſterker, en is beter voor het uitdryven der wormen; doch men kan hier in doen naar bevinding van zaken.

Ook kunt gy een drank ingeven van drie pond huy, en twee oncen roet uit den ſchoorſteen. Wanneer de koorts ſterker wordt, herhaal dan het laten in de hals-

halsader, clisteer tweemaal 's daags met huy en roet uit den ſchoorſteen, geef ſalpeterwater te drinken, doch geen voedzel; en laat het paard ſtil ſtaan.

XXXIII. HOOFDSTUK.

ONTSTEKING IN DE BLAAS.

Het paard wil dikwyls pisſen, daar komt weinig met veel moeite, het trapt om en wil liever ſtaan dan liggen, ſteent, en wringt het agterſte deel van zyn lichaam heen en weder, ziet om naar den buik: en zo gy de hand in den regten darm van een Hengst ſteekt, voelt gy naauwlyks de blaas: indien gy den catheter in de blaas van eene merrie ſteekt, zal 'er maar weinig pis uitkomen, en dan is ze nog dik en troebel: de koorts is geweldig, de bekleedzelen zyn verhit, en ſomtyds zweet het paard.

Wanneer de hals van de blaas ontſtoken is, doet het paard veel moeite om te pisſen, maar daar komen ſlegts eenige druppels; indien gy de hand in den regten darm ſteekt, voelt gy de blaas zeer geſpannen: de catheter kan naauwelyks in de blaas van eene merrie komen, en daar komt door denzelven veel dikke en zeer heete pis; maar deze ontſteking van den hals van den pisleider is altyd verzeld van eene bezwaarlyke pislozing, zonder dat de blaas geſpannen is.

De ontſteking van de blaas is altyd gevaarlyk, en dikwyls dodelyk, voornamelyk wanneer de hals van de blaas ontſtoken is: en 't gevaar is nog groter by een hengst dan by eene merrie.

Sterk ryden, gebrek van drinken, als het des zomers heet

heet is, al te koud en bedorven water, geestige en welriekende dranken, ſcherp en verhittend voedzel, bedorven pis, die het binnenſte van de blaas ontſteekt, gebrek aan ſlym, die geſchikt is om de blaas te bekleden tegen de kwade indrukzelen van de pis, worden veelal voor de algemene oorzaken van de ontſteking der blaas gehouden.

Het laten en de verfriſſende clisteringen worden voorgeſchreven, om de ontſteking der blaas te matigen, en den loop van de pis te bevorderen. Laat drie of vier reizen in de halsader, in den tyd van vyftien uuren; clisteer tusſchen ieder lating met een afkookzel van maluwewortel, geſatureerd met wynſteen, of by gebrek daar van, met twee oncen azyn; leg op de natuurlyke delen van de eene en andere ſexe, ſtovingen van hiede, nat gemaakt in het zelve afkookzel, en berook die delen met den waasſem van azyn. Indien de ontſteking begint te bedaren, neem dan ſalpeter in plaats van wynſteen; zo de pis verzamelt in de blaas, zonder 'er te kunnen uitgaan, breng aanſtonds den Catheder in de blaas van de merrie, en in den regten darm van een heſigst een komme pyp, voorzien met een zilveren priem; geef aan den zieken te drinken, drie pond huy, waar in een once wynſteen ontbonden is; maar in 't geheel geen voedzel zo lang de ontſteking duurt, en, als die begint te bedaren, geef dan zemelen natgemaakt met ſalpeterwater, en vervolgens ſtroo: de geeſtryke, welriekende, en andere verhittende geneesmiddelen moeten, niettegenſtaande de goedkeuring van andere Paardemeesters, verworpen worden. Wanneer de ophouding der pis niet ontſtaat uit de ontſteking van den hals der blaas, kunnen de pisverwekkende middelen, als ſpiegelharst, of het ſap van uien, gemengd

met

met wyn of brandewyn enz., van eene goede uitwerking zyn; maar voor de ontſteking van den hals der blaas moeten deze middelen niet gebruikt worden, om dat ze de ziekte ſterker zouden aanzetten.

Indien de ontſteking der blaas overgaat tot ettermaking, 't geen zelden gebeurt, om dat het paard gemeenlyk eerder ſterft, moet men de terpentyn gemengd met veel honing, garſtenwater, of tweede kalkwater, gemengd met honing, te drinken geven, en in de blaas van een merrie garſtenwater met honing ſpuiten, en clisteren met een ligt aftrekzel van Alſem en honing.

XXXIV. HOOFDSTUK.

ONTLASTING VAN ETTER DOOR DE WATER-WEGEN; ETTERPISSEN.

De pis is dik, wit, en ſtinkende; indien menze in een pot met water ontvangt, zinkt een witte ſtinkende Etter naar den grond, die aan den pot zig ſamenzet.

Men moet de Etteragtige, van de troebele pis wel onderſcheiden; de pis van een paard is van natuur troebel, maar de dikheid van de natuurlyke gelykt niet naar de etteragtige pis. De etter geeft haar een vreemden en ſtinkenden reuk, is duiſterder, en van eene witgeele, of groene, grauwe, en ſomtyds roodagtige koleur: de etter zinkt ſchielyker, en is lyviger dan het zetzel der pis, wanneerze gezonken is.

Uit de nieren, de pisleiders, of de blaas, komt de

etter voort, die onder de pis vermengd en met dezelve wordt uitgeworpen. Tot nog is het niet mogelyk geweest, den etter, die uit de nieren of de blaas komt, te onderſcheiden, om dat 'er geen teken is, dat ons doet kennen, of de zweer aan de nieren of in de blaas is.

De ontſteking, die gemeenlyk de oorzaak van deze zoort van ontlasting is, geeft zeer onzekere tekens. Men heeft paarden gezien, die aan eene ontſteking der nieren ſtierven, die, geduurende de ganſche ziekte, dezelfde verſchynzels vertoonden, als die van eene ontſteking aan de blaas. Misſchien komt het van de gemeenſchap en overeenkomst, die deze delen met elkanderen hebben. Zoek niet naar de oorzaak van dit ongemak en den oorſprong van den etter, maar leg u ſlegts toe om de toevallen van deze ziekte te matigen; want men kan ze niet wel genezen. Neem dan terpentyn gemengd met doier van een ey, en honing; geef dat als een drank, en clisteer daar ook mede. Ik ſpreek hier niet van de zwering der voorhuid of het hoofd der roede. Zy hebben geen betrekking tot het piſſen van etter: de waſſchingen met wyn en honing zyn genoeg om die te genezen: ook ga ik met ſtilzwygen de verzweringen der ingewanden voorby: wanneer die de paarden aantasten, zoude het al te kostbaar en onzeker zyn, de genezing daar van te ondernemen.

XXXV. HOOFD-

XXXV. HOOFDSTUK.

OPHOUDING VAN WATER IN DE BLAAS: EEN PAARD DAT NIET PISSEN KAN.

't Paard kan niet pisſen, maakt veel beweeging, het gaat leggen en opſtaan, de zyden ſlaan ſterk, 't ziet om naar den buik, 't ſtelt al zyn kragten te werk om te pisſen; de pols is gemeenlyk ras, ſterk, en geſpannen; als men de hand op het agterſte gedeelte van den buik houdt, gevoelt men ſterker ſamentrekking van de ſpieren des onderbuiks, dan opzwelling der blaas: maar als men de hand in den regten darm van een hengst, en in de ſchede van eene merrie ſteekt, vindt men de blaas ongemeen geſpannen.

De oorzaken van het ophouden der pis zyn gemeenlyk kwaad water, onmatig gebruik van ſcherpe planten, en zomtyds van haver, lange togten in den zomer, gebrek van drinken in groote hitte, het komen uit een warmen ſtal in eene groote koude, veel koud water drinken, ſcherpheid der pis, en eene natuurlyke geſteldheid der blaas.

Het laten in de halsader, een weinig zout met den vinger in de ſchede van eene merrie te ſteeken, en den koker van een hengst of ruin te beſtryken met een zalf, gemaakt van geſtoten knoflook en raapoly, helpt gemeenlyk: ook heb ik my zeer wel bevonden by het ingeven van een flesch ſterke pekel, als het ander geen uitwerking deed.

XXXVI. HOOFDSTUK.

BLOED PISSEN.

Het bloed loopt door den ſchagt, zuiver, of gemengd met pis; indien het paard veel bloed loost, en zulks lang duurt, verzwakt het en ſterft. Wanneer de bekleedzelen zeer heet zyn, en de ſlagaders ſterk en ras ſlaan, als het een bloedryk paard is, en het veel bloed loost, is zulks gevaarlyk: maar gemeenlyk wordt het genezen door ſtilſtaan, ſomtyds diep in het water te ryden, ſalpeter water tot drinken, en zemelen tot voedzel te geven.

Kwaad voedzel, troebel of ſlegt water te drinken, ſteen in de nieren of blaas, ſterk arbeiden in heet weder, ontbering van pis of vogt, die de zyden der blaas en ſchagt bevogtigen, kunnen het bloedpiſſen veroorzaken.

Het bloed dat uit den ſchagt loopt, komt of uit de nieren, of uit de blaas, of uit het kanaal van den ſchagt. De nieren moeten veel meer bloed uitbrengen dan de blaas. Het bloed van de nieren of blaas kan men van dat des ſchagts onderſcheiden, doordien het eerſte by tuſſchenpozen, in min of meerdere hoeveelheid, gelyk de pis, komt; terwyl het andere geduurig lekt, en door het paard niet kan worden opgehouden.

Indien het bloedpiſſen door het eten van kwaad voedzel is veroorzaakt, geef dan water, daar roggenmeel in geroerd is, te drinken; clisteer met een afweekzel van kaasjesbladen; geef natte zemelen te eten, en driemaal op een dag twee pond van het afkookzel van waalwortel tot een drank.

Ont-

Ontſtaat het bloedpisſen door ſterk arbeiden in heet weder, of uit bloedrykheid, dan moet in de halsader gelaten worden: herhaal de latingen tot dat de ſlagaders in haren natuurlyken ſtand zyn: geef huy met een afkookzel van waalwortel te drinken, en ryd het 's morgens en 's avonds diep in het water. Indien het binnen vier of vyf dagen niet betert, leg dan hiede, natgemaakt in azyn en koud water, alle half uuren, op de lendenen en teeldelen, en geef dan het afkookzel van waalwortel, aangezet met een weinig aluin, te drinken.

Doch zo het ſterk aanzet, en men voor het leven van den zieken begint te vrezen, doe dan een ſterke lating in de halsader, geef den zieken een pond ryst, in water, daar een half once aluin in ontbonden is; doch zo gy gelegenheid hebt om het paard een uur of twee in het water te ryden, en het zo te laten baden, (maar het moet 'er diep ingaan op dat de lendenen verkoelen), dit is uitnemend goed.

Bloedpisſen, door een ſteen in de blaas of nieren veroorzaakt, is bezwaarlyk te genezen. De zagte ſamentrekkende geneesmiddelen doen het ſomtyds voor eenigen tyd ſtillen.

XXXVII. HOOFDSTUK.

MOEIELYKE VERLOSSINGEN.

Wanneer de vrugt in de baarmoeder tot volkomenheid is gekomen om geboren te worden, en van de melk der moeder te leven, vermindert de middellyn van

de naveladeren, de lyfmoeder verwydert zig niet langer, het buitenſte vlies der nageboorte is zeer weinig vast aan den inwendigen rok der lyfmoeder, het veulen, dat niet genoeg voedzel van de navel-aderen en het vogt van het binnenſte vlies der nageboorte kan trekken, en niet meer aanwint, prikkelt de baarmoeder, en dringt daar door de Natuur, haare pogingen aan te wenden, om hetzelve uittedryven. In gevolge hiervan ſpannen de ſpieren van den onderbuik, het middelrif, de hoornen en het lichaam der lyfmoeder, alle hunne kragten in; doch wanneer deze ſpieren de vrugt niet kunnen afdryven, moet een kundig meester onderzoeken, waar dit uit ontſtaat, of het komt van de zwakheid of eene kwade geſteldheid van de moeder, of om dat de vrugt te groot is ten opzigte van de opening der benen van het bekken, of eindelyk door eene kwade legging van de vrugt in het bekken.

XXXVIII. HOOFDSTUK.

I. ZOORT. VAN BEZWAARLYKE VERLOSSING, DOOR DE ZWAKHEID DER MOEDER.

De merrie doet vele doch middelmatige pogingen, zy ſchynt ongerust, en veel ongemak te hebben, de levens- en ſpierkragten zyn verzwakt. Indien gy de hand in de ſchede ſteekt, voelt gy niet dan zwakke pogingen om den mond der lyfmoeder te openen; de ſamentrekking van het middelrif, der ſpieren van den onderbuik en van het vlies der lyfmoeder, is zo zwak, dat ze de vrugt,

vrugt, in den hals der lyfmoeder, niet kan voortzetten.

Deze zoort van bezwaarlyke verlosſing komt van eene groote bloedſtorting, of van eene lange ziekte, of door eene verſlapping van den ſpieragtigen rok der lyfmoeder, of uit gebrek van goed voedzel. Te vergeefs ſtellen vele Paardemeesters dat de zwakheid eene natuurlyke verlosſing niet kan vertragen: hunne bewyzen zyn niet gegrond op de ondervinding: de hals der lyfmoeder biedt altyd zulk een tegenſtand, dat de kragt der lyfmoeder alleen, met de helpende ſpieren tot de verlosſing, niet in ſtaat zyn om dien te boven te komen. Men zou dan moeten onderſtellen dat het ſpieragtig vlies der lyfmoeder veel ſterker en dikker was dan de hals van dezelve: en dan zoude men ook met hun moeten zeggen dat, de tegenſtand van den hals minder zynde dan de kragt der lyfmoeder, de vrugt noodzakelyk met gemak te voorſchyn zoude komen; maar het tegendeel gebeurt wanneer de ſpierkragten uitermaten verzwakt zyn.

Vermeerder de ſamentrekkende kragt van het hart en de andere ſpieren, ſpoedig zult gy eene gelukkige verlosſing bekomen. Om dat te bevorderen, geef aan een paard een mengelen ouden wyn, daar een once gentiaan-wortel in gemengd is: ſpuit in den regten darm een ſterk aftrekzel van wynruit en ſalie, herhaal twee- of driemaal dezen clisteer; de vlagen zullen aanzetten, de ſpieren van den onderbuik en van het middelrif zullen zig met kragt ſamentrekken, de hals der Lyfmoeder zal zig ontſluiten, en het veulen te voorſchyn komen.

XXXIX. HOOFDSTUK.

II. ZOORT. VAN MOEIELYKE VERLOSSING, DOOR DE STERKE SAMENTREKKING VAN DEN HALS DER LYFMOEDER.

De ſpieren van het middelrif en den onderbuik trekken zig met kragt te ſamen, het paard ſteent en is ſterk aangedaan, de ſlagaders ſlaan ras en ſterk; ſteek de hand in de ſchede, en gy zult eene grote hitte gevoelen, byzonder by den hals der lyfmoeder, en op den zelfden tyd ſterke bewegingen, die het veulen ſchynt te doen, om den hals der lyfmoeder te verwyden, en uit te breken uit die plaats waar het zig beſloten vindt.

Kramptrekkingen en ontſteking van den hals der lyfmoeder zyn de oorzaken, die de verloſſing verhinderen: deze oorzaken kunnen ontſtaan door de inbrenging van een vreemd lichaam in de ſchede, door de kwade hoedanigheid der vloeibare delen, welke den hals der lyfmoeder beſproeien, door de grote gevoeligheid der moeder, en eindelyk door kwaad voedzel en onmatig arbeiden.

Het eerſte en eenigſte middel is rust en verligting toe te brengen; laat om deze reden het paard ſterk in de halsader, en zo de eerſte lating niet helpt, dan moet het zes uuren daarna weder gelaten worden; clisteer dikwyls met garſtenwater en getapte melk, breng in de lyfmoeder den waaſem van heet water, leg alle vierendeeluur, op het kruis, linnen doeken in heet

wa-

water natgemaakt, geef voor drinken en voedzel water daar garſtenmeel in geroerd is. Wanneer het veulen door de grote ſterkte der vliezen, waar in het beſloten is, te lang wordt wederhouden, open dan dezelve met de nagelen; het water zal uitbarſten, en de vrugt te voorſchyn komen.

XL. HOOFDSTUK.

III. ZOORT. VAN BEZWAARLYKE VERLOSSING, DOOR DE KWADE NATUURLYKE GESTELDHEID DER MOEDER.

De vlagen der moeder zyn veel en geweldig; zy ſteent ſterk, en is ongerust, de zyden zweten: indien gy de hand in de ſchede ſteekt, bevindt gy de voorſte opening van het kleine bekken naauw; het hoofd van het veulen dat zig aanbiedt, of voor een gedeelte komt, kan van het overige gedeelte van het lichaam niet gevolgd worden, welke pogingen de moeder ook te weeg brenge.

De agterſte delen van het heupebeen al te digt by elkanderen gelegen, en de engheid der ſchede, veroorzaken gemeenlyk dit ongemak.

Dewyl dit zeer gevaarlyk is, moet men aanſtonds het gemakkelykst middel aanwenden, om het veulen af te trekken: ſommigen ſtellen de tangen voor, anderen de koorde, wederom anderen den haak, of het kromme inciſiemes. De tangen zyn ſamengeſteld van twee bladen, die aan het einde lange en gro-

te ogen hebben, en een weinig gekromd zyn, zo dat ze met de rondheid van het hoofd van het veulen overeenkomen.

De bladen kan men elk afzonderlyk inbrengen, en vervolgens vast vereenigen door ſamenſluiting: het gedeelte van ieder blad, begrepen van de ogen tot de ſamenſluiting, moet ſterk, lang, en enigzins plat zyn, en de handvatzelen breed en dik. Wanneer het hoofd in het kleine bekken zit, zonder te kunnen uitkomen, breng dan de bladen van de tang, het een na het ander in, en ſchik ze agter de oren digt by het agterſte van het kakebeen. Wanneer de ogen van de tang de zyden en agterſte delen van het hoofd bevatten, ſluit dan de bladen der tang te ſamen, en trek de tang met een behoorlyke kragt tot u, doende ſomtyds draayingen en bewegingen om het hoofd beter ſamen te drukken, te verlengen, en bekwamer te maken om door de opening van het bekken te komen; altyd zorg dragende dat gy de bladen langs de ſamenvoeging der ſchaambeenderen ſchikt, die u om zo te ſpreken tot een leidraad moet dienen. De tangen hebben nog dit voordeel, dat ze de ſchede, als die het uitkomen belet, wyder maken.

De Paardemeesters, vyanden van nieuwe ontdekkingen, hoe nuttig zy ook mogen zyn, verkiezen altyd het touw boven de tangen; zy maken een ſtrik aan het end van een touw, dat ze vet maken met olie, dan brengen zy dezen vetgemaakten ſtrik in de ſchede, en, zo ze kunnen, om den hals van het veulen; vervolgens trekken zy dit touw ſterk aan, terwyl de meester zyn best doet met de hand, om het voorſte van het hoofd door den mond van het klein bekken te brengen. Maar het gebeurt gemeenlyk, hoe ſterker men

het

het touw aantrekt, hoe breder het hoofd wordt, en bezwaarlyker om 'er uit te komen, zo dat de wanden van de ſchede openſcheuren, het dode veulen in de lyfmoeder blyve, en de moeder niet lang na deze operatie ſterve. Het touw heeft derhalven eene tegenſtrydige uitwerking van de tang; het brengt te wege dat het hoofd inkrimpt en dikker wordt, daar de tangen het verlengen, en dus de verloſſing gemakkelyker maken.

Wanneer een onkundig meester het hoofd door den mond van het bekken deed uitkomen, heeft men menigmaal gezien, dat 'er niets meer te voorſchyn kwam dan het hoofd, ter oorzake van den tegenſtand der borst van het veulen; een ongemak, dat minder te vrezen is, wanneer de tang gebruikt wordt, voornamelyk als de meester in agt neemt om het kraakbeen der zyden van de borst los te ſnyden, en de borst met de tang of met de hand ſamen te drukken.

De haak heeft nog minder voordelen dan het touw: hy verlengt het hoofd niet, nog vermindert de grootte; hy verwydert ook de zyden der ſchede niet, en trekt veeltyds maar een gedeelte van het bekkeneel af: 't is te vergeefs dat gy den haak krommer en breder maakt, de haak zal zelden nut doen in de verloſſing.

Het kromme inciſiemes moet men niet eerder, dan, als het met de tangen niet geſchieden kan, gebruiken; dan het veulen daar mede in verſcheiden deelen ſnyden, en telkens, als men een ſtuk afgeſneden heeft, het zelve 'er uit halen.

Het inciſiemes, dat hier toe gebruikt wordt, is een mes dat een weinig krom is, de rug rond en dik, en de holle kant ſcherp ſnydende; het lemmer van dit inſtrument moet van lengte geſchikt zyn naar de ſchede.

Met

Met de regterhand moet gy het mes in de ſchede brengen, met de ſlinke zult gy de ſnede van de ſchede tot de lyfmoeder beſtieren, zo het veulen daar ligt: dan zult gy uw mes zetten agter het regter oor, en het grootſte gedeelte van het bekkeneel wegnemen; vervolgens aan den ſlinker kant, en het overige van het hoofd wegnemen; en verder alle de delen van het lichaam. Deze operatie is veel zwarigheid onderhevig; eerſtelyk om het mes in de lyfmoeder te beſtieren, en de verſcheiden gedeelten van het lichaam van het veulen weg te nemen, zonder de lyfmoeder of de ſchede te kwetſen, als ook de ſtukken juist zo groot te ſnyden, dat ze gemakkelyk door den mond van het kleine bekken kunnen uitkomen. Onderſtel dat gy genoodzaakt zyt het mes te gebruiken, dan kunt gy met de tange de geſnedene ſtukken 'er uithalen (*a*).

Het is in deze zoort van verloſsing noodzakelyk dat de blaas, en het regt gedarmte, weinig water en drek in zig hebben, en daarom moet men, eer men deze operatie onderneemt, het regt gedarmte ontlasten: ſpuit een pond afkookzel van heemstwortel, daar vier oncen manna in geſmolten zyn, 'er in. Wanneer 'er veel water in de blaas is, tap het dan af door den catheter.

Wanneer 't paard in den arbeid is, moet het niets gebruiken, dan warm water, daar wat roggenmeel in geroerd is: doch na de verloſsing, zet het dan op een matig warmen ſtal, en wees oplettend dat de ham 'er wel worde afgenomen.

(*a*) *Deze zoort van verloſsing gebeurt minder in paarden dan in koeien. In koeien gebeurt ze meermalen, en daarom oordeelde ik dat dit hier zo omſtandig wel mogt behandeld worden.* (De Vertaler.)

XLI. HOOFD-

XLI. HOOFDSTUK.

IV. ZOORT. VAN BEZWAARLYKE VERLOSSING, DOOR DE ONMATIGE GROOTHEID VAN SOMMIGE DELEN VAN HET LICHAAM.

De moeder doet gedurige pogingen om het hoofd en het lichaam van het veulen door den hals van de lyfmoeder en de ſchede uittedryven. Het hoofd van de de vrugt komt gemeenlyk ſchielyk door den hals van de lyfmoeder in de ſchede, maar het is anders met de borst gelegen. Natuurlyk heeft zy groter uitgeſtrektheid dan het hoofd, en daarom is het niet te verwonderen dat de borst 'er zo gemakkelyk niet door kan als het hoofd. Nooit heeft men gezien dat de grootte van het kruis eenige verhindering maakte. Wanneer het hoofd en de borst verlost zyn, komen de andere delen met gemak.

Deze zoort van verlosſinge is eene van de bezwaarlykſte, en gebeurt dikwyls.

Wanneer het hoofd van het veulen te groot is, moet men alles aanwenden, om dat ſamen te drukken, en het in denzelfden tyd door de ſchede trekken. De tangen zyn hier toe zeer dienſtig. Indien het voorſte gedeelte van den kop reeds in den hals der lyfmoeder zit, zo dat men de tang aan ieder zyde niet kan in krygen, ſtoot dan het hoofd te rug in de lyfmoeder, en bezet terſtond het hoofd met de tang, die gy ſterk moet toeknypen, om zo veel mogelyk is het

het hoofd te verlengen; trek dan het veulen naar u toe, eenigzins draayende, tot dat het hoofd in de ſchede zy, altyd zorg dragende de zyden der ſchede door de tang niet te kwetſen, het geen ontſteking en vervuring zoude kunnen veroorzaken.

Die genen, welke het hoofd door het mes openen, eer het met de tang gegrepen is, bevorderen het voordeel der tange; het hoofd laat zig dan gemakkelyker in elkander drukken, en word dunner.

Een touw om den hals gebonden is hier van gene nuttigheid: maar als het bekkeneel geopend, en met de regterhand het hoofd gedrukt en verlengd is, dan kan het touw van eenige nuttigheid zyn; maar dan moet men het hoofd met de hand beſtieren, terwyl een ander zagtelyk aan het touw trekt. Dit middel moet men niet werkſtellig maken dan by gebrek van de tang.

De Natuur helpt in deze zoort van verlosſing niets, gelyk mede niet in die, daar de borst zo groot is datze door den mond van de lyfmoeder niet kan komen. Dan moet men met een krom mesje de eene en de andere zyde van de borst openen, drukkende met de hand, of liever met de tang, de borst te ſamen, en trekkende vervolgens het hoofd voort. Indien gy de bekwaamheid hebt om de borst van binnen te openen, zonder de zyden der lyfmoeder te beſchadigen, dan kunt gy verzekerd zyn, dat, als gy het hoofd met de tang aantrekt, de borst gemakkelyk volgen, en de verlosſing geen meer moeielykheid hebben zal.

De geneesmiddelen, om de vrugt aftedryven, zyn hier niet alleen onnut, maar zelfs gevaarlyk, byzonder de geestige en welriekende; zy vermeerderen de ontſteking der inwendige delen van den onderbuik, en bo-

bovenal van de teeldelen. De inſpuiting van ſlymagtige geneesmiddelen brengt ook geen voordeel aan.

De werktuigen alleen zyn in ſtaat om de vrugt af te halen, en de moeder te behouden, door de ſamendrukking van het hoofd en de borst.

XLII. HOOFDSTUK.

V. ZOORT. VAN BEZWAARLYKE VERLOSSING, DOOR DE KWADE LEGGING VAN HET LICHAAM.

De merrie gaat leggen, ſtaat op, ſteent, en doet alle mogelyke pogingen om de vrugt af te dryven; indien gy de hand in den hals der Lyfmoeder ſteekt, bevindt gy denzelven vogtig en open, en het lichaam van het veulen in een ſtaat die het belet uit te komen.

Maar wanneer de vrugt dwarsch legt, en nog het hoofd nog het kruis voor den mond der lyfmoeder is, is de verlosſing ten uiterſten bezwaarlyk. Indien het kruis voor den mond der lyfmoeder zit, is de verlosſing gemakkelyker; indien de voorſte delen alleen uitkomen, bezwaarlyker.

Doordien men hier gemakkelyk met de hand in den hals der lyfmoeder kan komen, kan men het hoofd van het veulen in een voordeligen ſtand wenden. Indien het mogt gebeuren dat het hoofd, na het uithalen der hand, zig weder mogt wenden, ſchroom dan niet de tang te gebruiken; hierdoor zult gy het veulen gemakkelyk buiten de Lyfmoeder in de ſchede trekken.

Als het veulen dwarsch geplaatst is, is 'er zeer grote zwarigheid in de verlosſing. Wend al uw vermogen aan,

aan, om het van plaats te doen veranderen; doch doe dit voorzigtig, en niet met geweld. Het gebeurt dikwyls dat eene ligte voortſtoting de wanden der lyfmoeder en de helpende ſpieren aanzet, om het veulen voordelig te plaatſen; zelfs ſomtyds zonder de hulp van den meester, en op het ogenblik als men 'er het minst om denkt. De lyfmoeder en hare helpende ſpieren doen pogingen, waardoor de uitdryving van het veulen door de ſchede bevorderd wordt; de kragten der Natuur zyn in deze zoort van verlosſingen van eene wonderlyke uitwerking, daarom moet men van langzamerhand de Natuur helpen.

Beſlaat het kruis den mond van den hals der lyfmoeder, ſtoot het dan te rug, vat de agterſte voeten, en trekze door de ſchede; bind vervolgens de voeten te ſamen met een touw, laat dan een knegt aan het touw trekken, en neem gy den ſtaart; en trekt dus te ſamen het veulen uit de ſchede. Doch indien gy zonder touw het by de voeten kunt verlosſen, doe dat liever.

Indien de voorſte voeten kruislings tegen de borst leggen, en de kop van het veulen reeds door den hals der lyfmoeder is, moet men den kop te rug duwen, en de voeten langs den hals heen trekken: dan zullen de borst en de voeten gemakkelyk uitkomen.

(*) Wanneer 'er maar één agtervoet te voorſchyn komt, zoek dan den anderen, neem de beide voeten in de regterhand, en den ſtaart in de ſlinkerhand, en trek het veulen dus uit de ſchede. Indien de voeten door de glad-

(*) *Als dit in Koeien gebeurt, gaat het gemakkelykst by één voet te verlosſen.* (De Vert.)

gladheid niet kunnen gehouden worden, bind dezelve dan met een touw.

Wanneer de voorſte voeten alleen buiten de lyfmoeder zyn, ſtoot ze te rug, en breng ze onder het lyf van het veulen: daar door zult gy bevorderen dat het hoofd in plaats van de voeten te voorſchyn kome.

Wanneer het veulen dood in de lyfmoeder is, gebeurt het dikwyls dat het niet gemakkelyk te verlosſen is. Dit kunt gy ontdekken, 1. door dat het zig niet beweegt; ten 2den door de ſlapheid der leden; ten 3den door de treurigheid en neerſlagtigheid, en het opkrimpen van den buik der moeder; ten 4den door den bedorven reuk van het vogt van het binnenſte vlies der nageboorte. Het dode veulen vereiſcht dezelfde behandeling als het levende; men moet alleenlyk, zo ras als doenlyk is, het dode veulen afhalen, want de bederving zoude de lyfmoeder kunnen beſchadigen, en vele zware toevallen te wege brengen.

Wanneer 'er twee veulens in de lyfmoeder zyn, kan het ligt gebeuren dat ze kwalyk liggen. Indien het eerſte zig niet wel aanbiedt, zal de verlosſing bezwaarlyk en gevaarlyk zyn; in tegendeel, indien het eerſte vry uitkomt, en het tweede niet wel ligt, is 'er veel minder zwarigheid: de wegen zyn klaar gemaakt, uitgezet, en glad; en als men het hoofd een weinig naar den hals der lyfmoeder wendt, komt het ſchielyk te voorſchyn. Draag zorg, om het eerſte veulen zo te behandelen, als of 'er maar één moest komen, en kwets de vliezen niet, daar het tweede in beſloten is, op dat de twee veulens zig niet te zamen ſtrengelen, en dus de verlosſing bezwaarlyk maken.

XLIII. HOOFDSTUK.

VI. ZOORT. VAN BEZWAARLYKE VERLOSSING, DOOR DEN NAVELSTRENG.

De navelſtreng is geſlingerd om het lichaam van het veulen, of een of tweemaal om den hals; in dat geval wordt de vrugt wederhouden in den hals der lyfmoeder of in de ſchede, tot dat de ſtreng breekt, of dat de nageboorte, by ons *de ham* genoemd, op denzelfden tyd met het veulen uitkomt.

Het is bezwaarlyk met de hand te voelen, of de navelſtreng om den hals of om het lichaam zit. Hoewel de navelſtreng, als het veulen uit de ſchede wordt getrokken, gemeenlyk breekt, kan het egter gebeuren, dat hy al te ſterk is; en dan is het veulen in gevaar van te ſterven, om dat de hals van het zelve dan wordt toegenepen. Indien gy den ſtreng ſchielyk losſnydt, kunt gy dit voorkomen, want voor eene bloedſtorting behoeft gy niet te vrezen.

XLIV. HOOFDSTUK.

ALS EEN PAARD MET DEN HAM, OF DE NAGEBOORTE, STAAN BLYFT.

De ham, welke het veulen omvat heeft, blyft in de lyfmoeder, de merrie doet onnutte pogingen om den zelven af te dryven, en dikwyls wordt zy hierdoor zo ontſteld dat ze de koorts krygt.

Help

Help de Natuur door het uittrekken van dat vlies, dat zeer weinig vast is aan den inwendigen rok der lyfmoeder; doch om dit te helpen, ſteek de hand tuſſchen het buitenſte vlies van den ham en de inwendige zyde der lyfmoeder; het buitenſte van de hand altyd naar de zyde der lyfmoeder houdende, en het binnenſte naar den ham, zult gy langzaam met de vingers de druiven losmaken; en wanneer gy die geheellyk hebt afgeſcheiden, trek dan den ham uit de lyfmoeder in de ſchede. Alle andere middelen zyn gevaarlyk.

Trek vooral den ham niet ſterk af; want hier door zoudt gy eene ontſteking in de lyfmoeder, of eene zware bloedſtorting, kunnen veroorzaken. Wees niet haastig om aanſtonds na de verlosſing het paard in te tasten; gemeenlyk komt de ham in 5 of 6 minuten, een vierendeelsuur, of een half uur na de verlosſing van zelfs 'er uit. Doch zo die na verloop van één uur niet uitkomt, kunt gy intasten, en onderzoeken hoe het met den ham en de lyfmoeder geſteld zy: ook is dit dienſtig om den ſpieragtigen rok der lyfmoeder aantezetten, op dat de ham afgedreven worde. Indien het hierdoor niet wil gelukken, doe dan het geen ik te voren gezegd heb, doch altyd in agt nemende, dat gy de druiven voorzigtig losmaakt, op dat gy met de vingers den inwendigen rok der lyfmoeder niet bezeert. Geef ook vooral geen welriekende of geeſtryke dranken in; de meesters, die hier veel gebruik van maken, zien 'er dikwyls nadelige gevolgen van (*a*).

XLV. HOOFD.

(*a*) *Schoon deze Artikelen ten opzigte van het ſmyten der paarden zyn geſchreven, egter zyn zy ook in alle delen toepaſſelyk op het kalven der Koeien: en naardien het kalven der Koeien veel meerder gebeurt, dan het*

XLV. HOOFDSTUK.

VERVANGENHEID.

De hals en de voorſte beenen zyn ſtyf en geſpannen, de ooren ſtaan regt op, de lippen opgeblazen, de bekleedzelen van het hoofd uitgerekt; en naauwelyks kan de zieke den bek openen; hy ziet treurig, gaat bezwaarlyk, en wil niet eten; wanneer hy ſtaat, ſteunt hy meest op de agterſte beenen, en valt ligtelyk; daarom gaat hy veel leggen. Zomtyds heeft hy eene belemmerde Ademhaling; maar altyd ſlaan de ſlagaders ſterker dan natuurlyk.

De oorzaaken zyn ſchielyke verkoudheid, onmatige arbeid, veel voedzel, en weinig beweging.

Een vervangen paard is onderhevig aan dikke beenen, en byzonderlyk aan eene ontſteking aan den hiel; waar uit een abces kan voortkomen, dat den hoorn van den voet kan afſcheiden.

De vervangenheid, door ſchielyke koude veroorzaakt, vereischt. 1. Wryvingen op de aangedane plaats met een deel honing, een deel campher, en een deel brandewyn. 2. Ligte ſtovingen, ſamengeſteld van ſalie in melk geweekt. 3. Waaſem van kokend water op de verſtyfde ſpieren. 4. Roet uit den ſchoorſteen, in wynazyn ontbonden, tot het waſchen der hielen. Geef driemaal 's daags den volgenden drank. Een once poeyer van mieren; een en een halve dragma Campher; drie oncen honing:

het ſmyten der paarden, en 'er oneindig veel menſchen zyn die hier meerder belang by hebben, heb ik nuttig geoordeeld dit te berigten. (De Vertaler.)

ning: meng dat naauwkeurig, en ontbind dit mengzel in anderhalf pond honingwater; doch zo het paard dit niet wil drinken, kunt gy dit met een flesch ingieten; en het 's daags tweemaal clisteren met drie oncen roet uit den Schoorsteen, gemengd met eene genoegzame hoeveelheid honingwater. Indien gy door deeze geneesmiddelen geen hulp krygt, zet dan twee dragten met den wortel van Elleborus, de eene in de borst, de andere aan de bil: leg brede trekpleisters op de aangedane spieren; doch eer gy de dragten of trekpleisters werkstellig maakt, kunt gy het paard in een diep gat zetten, en het geheel met mest bedekken en het dus den tyd van vier en twintig uuren laten staan, het vervolgens afwryven, en het met een wollen dek bedekken. Het laten en het purgeren zyn in deze zoort van vervangenheid altyd nadelig; zelfs al is het ongemak eerst gekomen.

De vervangenheid, die uit onmatigen en langduurigen arbeid ontstaat, kan genezen worden met 's daags driemaal een weinig wyn te geven, en garsten-meel, nat gemaakt met salpeter-water, tot voedzel; doch het laten en purgeren is schadelyk.

De vervangenheid, die uit gebrek van beweeging ontstaat, vereischt: 1. Droge wryvingen. 2. Waasem van speceryen. 3. Een herhaalde en matige beweeging. 4. Clisteringen met een ligt aftrekzel van Aloë in salpeter-water. 5. Wanneer het een bloedryk paard is, moet het in het begin der ziekte gelaten worden. 6. Aftrekfel van gentiaanwortel tot een drank; verder een droogen frisschen stal, met matig voedzel.

Vervangenheid, die door sterk en veel voedzel komt, vereischt onthouding van voedzel. Geef aan de zieke salpeter-water en stroo, geen hooi of haver; en

als het een bloedryk paard is, moet het gelaten worden, en laat het 's morgens en 's avonds vertreden zo veel zyn kragt toelaat.

De opmerking der paardemeesters heeft zig zo zeer niet bepaald, om de ziekte van vervangenheid te genezen, als wel inzonderheid om te beletten, dat dit ongemak geen kwade uitwerking op de benen maake, en voornamelyk op den hiel en den voet: sommigen winden een sterk bindzel onder de pyp; anderen leggen op het onderste der beenen harst, terpentyn, of laurierolie; geneesmiddelen die de ontsteking meer aanzetten, dan voorkomen; ook zyn 'er, en ongelukkig het kleinste getal, die tweemaal 's daags den hiel met azyn, daar roet uit den schoorsteen in geroerd is, wryven: brandewyn, met azyn gemengd, is in dit geval zeer goed. Eindelyk zyn 'er, die van de knie en den knieschyf af, naar boven toe met een lint sterk winden, en dan het paard met geweld voortdryven. Doch dit middel is zo dwaas, dat menschen die een weinig kennis hebben, de moedelyke gevolgen daar van behoorden te begrypen.

Doch zo de koetsiers, de landlieden, en allen die paarden houden, voorzigtiger te werk gingen, zouden zy de paardemeesters minder moeite aandoen, en de paarden voor meer pyn behoeden; voornamelyk die paarden, die eens vervangen zyn geweest. Wanneer een paard zweet, moet men het nooit in het water ryden, noch op een kouden stal zetten, voor en al eer het wel is afgewreven. Ook is het best het wat te laten vertreden, en vooral aanstonds geen koud water van belang te geven: ook moeten deze paarden niet schielyk uit eenen warmen stal in groote koude komen.

Doch neem altyd in agt dat, als het weder goed is, en het

het ſaizoen het toelaat, het lopen in het land zeer nuttig is.

XLVI. HOOFDSTUK.

KRAMPTREKKING.

Een van de ſpieren van het been, of den rug, worden ſchielyk ſtyf en pynlyk; deze twee toevallen zyn zo hevig, dat het paard dat gedeelte, waar de ſpier is, niet kan bewegen; maar dit duurt ſlegts een ogenblik, en dan kan 't wederom gaan, als voorheen. Ook hebben zy den kramp wel in de dyen; dan is de knieſchyf onbeweeglyk, en veeltyds kan men het zien als het paard moet omſtaan op ſtal, want dan trekt het met een ruk den voet op.

Een valſche ſtap, eene byzondere geſteldheid, en de bewegingen welke een paard maakt in het zwemmen, zyn veeltyds de oorzaken van dit ongemak.

Wanneer gy ziet dat het paard den kramp heeft, wryf dan de aangedane ſpier tot dat de ſtyfheid en de pyn over zyn; ryd het dagelyks om de uur of drie in het water, geef ſtroo op de ruif, natte zemelen te eten, en water met wat ſalpeter te drinken: doch als het een bloedryk paard is, moet het gelaten worden.

XLVII. HOOFDSTUK.

VAARNEN, BY ONS GENAAMD UITWENDIGE WORM.

Het ongemak vertoont zig door ontſtekene knobbels, die zig langzaam tot zweren zetten en zelden ontbinden laten; zy zyn min of meer talryk, nemen heel ligt eene kwaade hoedanigheid aan, ja zo dat zy de ſappen bederven, en het paard binnen een zekeren tyd doen ſterven.

De grootte, het getal, de plaats van de knobbels, die den worm ſamenſtellen, verſchillen veel; de eene zyn onderſcheiden, en zitten gemeenlyk aan de zyden van de agterkaak, langs den hals op de ſchouders, de zyden van den buik, en de billen; de andere zitten aan malkander en gelyken naar een touw met knoopen; zy zyn gemeenlyk niet vast aan den vleeschrok, en tasten veelmalen de borst, de ſchouder, en ſomtyds alle de voorſte delen tot aan de kroon, het dik van het been en de agterſte benen, de wangen, de lippen, en het bovenſte gedeelte van de agterkaak aan. Wanneer deze knobbels tot ryping komen, maken ze ſomtyds grote zweren, die onverdraaglyk ſtinken.

Velen noemen uitwendigen worm, een ſamenloop van kleine knobbels, die byzonderlyk de ſchoft, de ruggraat, het kruis, het binnenſte deel van het been boven den knieſchyf, en den knieſchyf zelven aandoen; die, als zy tot zweren komen, zig verenigen en eene lange

wonde veroorzaken: deze zoort van ontſtekene knobbels is eerder vurige ſchurftheid dan uitwendige worm.

De paardemeesters ſtellen vier zoorten van uitwendigen worm, die egter in het wezen der zaak dezelfde zyn: ondertusſchen heeft, volgens hun zeggen, ieder zoort haar byzondere eigenſchap en behandeling van noden. De eerſte zoort noemen zy vliegenden worm; en deze doet zig kennen, door eene menigte grote, harde, en ook kleine knobbels, een weinig ontſtoken en niet heel pynlyk; ook laten zy zig heen en weder ſchuiven, als men 'er den vinger opzet, en verdwynen ſomtyds door zagt te rug dryvende middelen, en door laten.

De twede zoort, welke zy gepakte of aan een gebonden noemen, openbaart zig door een aaneenſchakeling van knobbels, als een paternoster: de gezwellen zyn beweegbaar, of vastgehegt aan de bygelegene delen: zy zyn pynlyk en zweren ſchielyk, ſomtyds doen zy de bekleedzelen van het hooſd zo ſterk aan, dat het ongemeen opzwelt.

De derde zoort noemen ze henne-gats wormen, die zig in het begin vertonen met grote en harde knobbels, die in korten tyd zweren; de kanten worden hard en eeltig, en daar komt een ſtinkende en kwade etter uit: uit het midden van deze zweer komt een vleeſchig uitwas, dat zeer gelykt naar den aars van eene hen.

De vierde zoort wordt de inwendige geheten, wanneer de knobbels zig vast zetten aan het vleeſchig vlies.

De oorzaken zyn, 1. Lang ſtil ſtaan na ſterken arbeid; 2. Sterk voeren na eene ziekte, of na onmatig ry-

den; 3. Het ſtaan by een wormig paard; 4. Morſige ſtallen, en daar wormagtige paarden op hebben geſtaan.

De ondervinding leert ons dat de vaarnen, die het hoofd aandoen, byzonderlyk het voorhoofd en de kaken, ligter te genezen zyn, dan die aan den hals en de uiteinden der voorſte en agterſte delen zitten. Ondertuſſchen kan men zulken die de lippen, neusgaten en oogleden aandoen, bezwaarlyk genezen. Die aan den hiel beginnen zyn gevaarlyk, als men den voortgang niet in het begin belet; want de benen zwellen zo ongemeen, dat het dier geen dienst kan doen. De vaarnen, die ſchielyk van de eene naar de andere zyde overgaan, houdt men met reden voor gevaarlyk; die de ruggegraat aandoen, byzonder van vette en bloedryke paarden, zyn nog meer te vrezen: zo is het ook met die, welke uit de neusgaten een groen en bloedig ſnot lozen: die moeten als kwaad droezige paarden behandeld worden: dat is te zeggen, men moetze doden, en diep begraven.

Als men de wormagtige paarden opent, vindt men 'er niet aanmerkelyks voor de Theorie en Praktiek van deze ziekte. De long en lever zyn gemeenlyk de ingewanden die het meest zyn aangedaan: maar ſomtyds zyn ze zo wel geſteld, als die van een gezond paard.

Men heeft oneindig veel middelen aangewend om deze ziekte te genezen, doch tot nog toe geen zeker middel uitgevonden.

Zo ras een paard van den worm wordt aangetast, moet men, zo het een bloedryk paard is, het zelve in den tyd van vier en twintig uuren twee ligte latingen doen; doch de Smeden volgen in genen deele zulk eene be-

behandeling. Overtuigd zynde dat de ziekte (volgens hunne uitdrukking) in het bloed is, laten zy zeer ſterk, byzonder een paard dat vet of wel in het vleesch is; en ſchoon ze hier door de levens geesten zeer verzwakken, blyven zy egter by hunne gedagten. 't Geen hen tot zulk eene dwaze behandeling aanzet, is de vermindering, en ſomtyds de verdwyning der knobbels, als de ziekte nog in haar begin is: de naauwkeurige dieet en de verkoelende dranken zouden dit ook gedaan hebben; moet men dan ſtellen dat de uitwendige worm door laten kan genezen worden? Integendeel ben ik verzekerd door eene menigte van waarnemingen, dat de herhaalde latingen dezelve aanzetten; en ſchoon de knobbels verdwynen, is het maar voor een korten tyd.

De meeste voorname Schryvers ſtellen voor zeker, dat men de vette en lediggande paarden veel meer, dan die maar gemeen in ſtaat zyn en dagelyks arbeiden, moet laten. De dagelykſche ondervinding leert ons het tegendeel, namelyk dat de vetſte paarden niet altyd de bloedrykſte, noch meest geſchikt zyn om ſterke latingen te verdragen.

Zet na de lating dagelyks twee of drie clisteren, ſamengeſteld uit eene decoctie van patientiewortel, daar een once hepar. ſulph. voor elken clisteer in ontbonden is. Geef ſtroo en zemelen tot voedzel, daar gy drie oncen bloem van zwavel 's daags kunt by doen; en ſalpeter-water, of een afkookzel van patientiewortel, zoet gemaakt met honing, tot drinken: zet in het begin der ziekte drie dragten van vlasch en paardehair, de eerſte in de borst, de tweede aan den onderbuik, en de derde aan het dik van het been. 't Is niet alleen best die gedurende de ziekte 'er in te houden, maar zelfs

een

een maand of twee na de genezing, al is 'er zelfs veel etter uit de knobbels gekomen.

Berook het paard des morgens en 's avonds met een dragma wierook en orpiment, van elks even veel; doch, eer gy deze beroking doet, wasch het paard met ſterk rottekruit-water; maar gy moet voorzigtig wezen, dat de teeldelen, de aars en de mond, niet worden aangeraakt, want dat zoude eene ſterke ontſteking veroorzaken.

Indien de knobbels etteragtig zyn, zo open ze met een lancet, en verbind de zweer met Egyptiacum en orpiment, van elks even veel, zo lang de hardheid duurt: en wanneer die verdwynt, verbind dan alleen met Egyptiacum, tot de volkomene ſluiting.

Blyven de benen na deze behandeling nog dik, wasch ze dan met azyn, daar witte vitriool in ontbonden is; het voedzel moet middelmatig, de beweging gematigd, de ſtal zindelyk en zuiver zyn.

XLVIII. HOOFDSTUK.

KRAUWAGIE, SCHURFT.

Kleine ontſtokene knobbels, die digt aaneen zitten, en minder hoog dan de voorgaande zoort zyn, ſchielyk zweren en ſterk jeuken, zittende op de buitenſte bekleedzelen, zyn de wezenlyke ſchurft.

Gemeenlyk valt het hair van de aangedane party uit, en de ontbloote huid wordt dik, wit, ongelyk, en met kleine rooven, die ligt afvallen en ſchielyk wederkomen, bedekt. Somtyds komt niets dan een droge meel-

ag-

agtige ſtoffe, die op de minſte wryving afvalt, maar ſchielyk weder komt.

Morſige ſtallen, het ſtaan by ſchurfde paarden, kwaad voedzel en drinken, groote vermoeidheid en overvloedig zweten, ſchielyke hitte en koude; zyn de gemene oorzaken van deze ziekte.

Ieder een is bekend, dat, hoe ouder deze ziekte is, hoe ſlimmer die te genezen is. De hengſten zyn 'er meer aan onderhevig dan de ruinen of merrien, en de genezing is bezwaarlyker in den winter dan in den zomer; ook wil het, al zynze voorheen genezen, in het voorjaar wel wederkomen. De vogtige ſchurft geneest zo gemaklyk niet als de droge; maar alle menſchen gebruiken de noodzakelyke voorzorg niet, om van de uiterlyke en inwendige geneesmiddelen, een gelukkigen uitſlag te hebben. Geef aan het paard zemelen te eten daar twee oncen bloem van zwavel in gedaan zyn, en geen haver, of ander ſterk voedzel. Indien ze de bloem van zwavel onder de zemelen niet willen eten, maak 'er dan pillen van met honing gemengd, en geefze dan zo in. Indien het paard geen aftrekzel van patientiewortel en zoethout wil drinken, geef het dan ſalpeter-water: clisteer het 's daags eens met een afkookzel van patientie wortel, waar in twee dragmen hepar ſulph: ontbonden zyn. Doe het laten in het begin der ziekte, vermyd de purgatien, ros het tweemaal s' daags, om de doorſtraling te bevorderen, en den ſamenloop van ſtoffige en andere kwade deelen te beletten. Zo het in 't voorjaar is, moet het in 't land; 't jonge gras is het beste geneesmiddel.

De mercurius met varkensreuzel gemengd, vermilioen gemengd met twee delen reuzel, de ſublim. corroſief met drie dellen reuzel, zyn de zalven die men veel

veel gebruikt in deze zoort van ſchurft. Het vermilioen is zagt, de mercurius ſterker, doch de ſublim. corroſief doet de ſterkſte werking.

Indien gy van de mercuriale ſmeringen het meeste nut wilt hebben, is het nodig de aangedane ſchurfde plaats, met een ſterk aftrekſel van tabak en bier, te waſchen; vervolgens op de knobbels een ſtuk als een notemuskaat van de mercuriale zalve te leggen, en het met de hand te wryven tot dat het verteerd is; en dan op de plaats een pleister van dezelfde zalf te leggen. Geef drie of vier uuren voor de wryving geen voedzel, als mede niet voor twee uuren daar na. Onderzoek dagelyks of 'er ook zwelling aan de kaakklieren komt; want zo zy begonnen te zwellen, zoude 'er eene kwyling opvolgen. Wanneer de klieren beginnen op te zetten, houd dan op met wryven; waſch ſchielyk met het aftrekzel van tabak de plaatſen daar gy de mercuriale zalf hebt opgelegd, af; geef ſalpeterwater te drinken, en natte zemelen te eten: op deze manier wordt de allerverouderdſte ſchurft genezen.

Wanneer de balzak of de uier bedekt zyn met ſchurft, wryf ze met een zalf, ſamengeſteld van een deel zwavel, en een deel van het binnenſte van den patientiewortel; waſch ze vervolgens met een ſterk afkookzel van den patientiewortel, of een aftrekzel van tabak en ſterke pekel.

De zweren, die in het vervolg uit de ſchurft ontſtaan, vereiſchen een byzondere behandeling, neem ſal. nitr. mercur. van elks een once, honing drie oncen; maak dit tot een zalf, die gy op hiede zult ſmeren, en het eens 's daags des winters, en tweemaal des zomers hier mede verbinden. Doe ligte wryvingen om de zweren heen, met een zalf, gemaakt van vermilioen en honing,

tot

tot de zweer goed vleesch maakt; verbind dit vervolgens met Egyptiacum, en dek de kanten van de zweer met hiede, gedoopt in een aftrekzel van tabaks-bladen en brandewyn. Dit aftrekzel is volſtrekt nodig, 't zy om de zweer te bepalen, 't zy om het vleesch-groeien en ſluiten te bevorderen.

XLIX. HOOFDSTUK.

ONTSTEKENDE KNOBBELS, ZIG VERTONENDE DOOR ROVEN, SCHUBBEN, VURIGE SCHURFTHEID, MOK, RASP, EGELSVOETEN, OF MOKPOTEN.

De knobbels zyn klein, ſomtyds pynlyk, heet, menigvuldig, ſchielyk zwellende, en bedekt met roven, uit welke dunne en ſtinkende etter vloeit; zelden jeuken ze veel.

De vurige ſchurft, die het hoofd en de zyden van het hoofd aantast, wordt by ons wel Laſery genaamd; die de knien in het buigen van den knieſchyf aandoet, noemt men Rasp; die langs de pees van den hiel tot het midden van het been zig uitſtrekt, wordt Mok genaamd; en die de kroon van den voet aandoet, wordt genaamd Egelsvoet of Mokpoot. Hoewel alle die verſchillende benamingen eenerhande zoort van ongemak betekenen, egter vereiſchen ze ſomtyds, ter oorzake van de aangedane delen, eene verſchillende behandeling; by voorbeeld de ſchurft die de benen aandoet is bezwaarlyker te genezen, en dient omzigtiger behandeld en dikwyls door

door ſterker geneesmiddelen, om den voortgang te beletten, geſtuit te worden, dan die op andere delen van het lichaam zit. De veelheid der vogten, die door de ſchurft komen, is altyd een beletſel der genezing; want de droge ſchurft, die niet oud is, kan gemakkelyk genezen worden.

Het ſlyk en de morſigheid der grote ſteden, de vogtige en onzuivere ſtallen, het kwaad voedzel, de onmatige arbeid, bvzonder in den zomer, en de natuurlyke geſteldheid, zyn de bekende beginzelen van deze ziekte.

Eer dat gy eenig geneesmiddel in het werk ſtelt, zo ſcheid het ſchurfde van de gezonde paarden, laat het een weinig in de halsader, geef ſtroo en natte zemelen, daar twee oncen poeyer van zoethout en zwavel op een dag ingeroerd worden, tot voedzel; geef ſalpeter water, karnemelk, of een aftrekzel van zoethout, te drinken; neem een en een half pond ſterk aftrekzel van den wortel van zoethout, daar een dragma ſublim. corroſief in ontbonden is; waſch het aangedane deel daar driemaal op een dag mede, en bedek het naauwkeurig om het voor bezeren te bewaren.

Indien het ongemak door deze behandeling in drie of vier weken niet vermindert, ſmeer of wryf het dan tweemaal op een dag met een mengzel van een deel geest van zwavel, en twee oncen honing; of waſch het met een ſterk aftrekzel van tabak en twee en een half pond azyn, daar twee oncen koperrood in ontbonden zyn. Daar zyn nog twee ſmeerzels, die veel in verouderde ſchurft gebruikt worden: het eerſte is ſamengeſteld uit twee oncen ceruis, een once aluin, en eene genoegzame hoeveelheid van honing, tot een zalf; het tweede is gemaakt van een deel zwavel, een deel koperrood, een deel aluin, en eene ge-

noeg-

noegzame hoeveelheid honing, om het tot een zalf te maken; zo gy daarenboven 's daags eenmaal de ſchurft wascht met een aftrekzel van tabak, of een afweekzel van ſpaanſche vliegen in azyn, of een ſterke loog van asch, daar wat zeep in geſmolten is, zult gy de uitwerking van de voorgemelde zalven veel helpen: vele voorname Paardemeesters roemen zeer een dragma ſublim: corroſief, op een pond brandewyn getrokken, en daar hiede in nat gemaakt, en dat op de ſchurftheid gelegd. Neem vooral in agt, eer gy met verouderde en zware ſchurft een aanvang maakt om die te genezen, dat gy eene dragt van paardehair en vlas in de borst zet, en die 'er niet uitneemt dan agt of vyftien dagen na de volkomene genezing.

Dewyl de paarden veel moeten lopen en de benen bewegen, zo maakt dit de ſchurft of mok kwaadaardiger, en bezwaarlyker te genezen. Na de voorgaande middelen in het werk geſteld te hebben, moet gy de aangedane plaats wasſchen met ſap van chelidonie bladen, daar blaauw vitriool of koperrood in ontbonden is, tot dat de korſten of roven beginnen af te vallen en te drogen; doch gebruik dan de ceruis met honing, of liever roet uit den ſchoorſteen, met honing of verſche boter gemengd.

De Egelsvoeten of mokpoten, moet men dikwyls op een dag met het volgende wasſchen. Neem een half pond koperrood, twee oncen witte vitriool, en twee pond azyn, laat dit vier en twintig uuren op kolen trekken; doch eer gy hier mede begint te wasſchen, moet het hair van de kroon, en daar het kwaad meer zit, naauwkeurig afgeknipt worden. Sommigen houden beter, de mokpoten, om den anderen dag, twee weken lang, te ſmeren met de zalf van ceruis, koperrood en ho-

ning, en 't paard op een zindelyken en drogen ſtal te zetten; want de vogtigheid is voor paarden, die dit ongemak aan den hiel en de kroon hebben, zeer nadelig.

De vurige ſchurftheid, die haren oorſprong uit de vaarnen neemt, verwekt vuile zweren, die onverdraaglyk ſtinken. Men moet den voortgang ſchielyk ſtuiten, door geneesmiddelen, die voor de vaarnen geordonneerd zyn. Wasch de ſchurft gedurig met het afkookzel van den wortel van patientie, geſatureerd met Rottekruid, ſtuit de zweer, indien het mogelyk is, met een ſterk aftrekzel van tabaksbladen, geſatureerd met Rottekruid en koperrood.

L. HOOFDSTUK.

WRATTEN.

Daar verheffen zig op het vel, byzonder op die deelen die van hair ontbloot zyn, kleine uitwaſſingen daar niet veel gevoel in is. Gemeenlyk komen zy op de oogleden, den balzak, den koker, en de ſchede: men oordeelt dat de indringing van een ſcherpe ſtof op de oppervlakte van het vel, of eene buitengemeene ontbering van vogten 'er de oorzaak van zyn. Het brandyzer, wegbytende middelen, de afſnyding, en de afbinding, zyn de middelen die men gemeenlyk gebruikt om ze te vernietigen: zo de wrat heel uiterlyk aan de ſchede zit, gelukt het branden zeer wel; maar zo de wratten aan de wenkbrauwen, of wat inwendig aan

de

de teeldelen, zitten, moet men niet branden, maar wegbytende middelen gebruiken; doch branden is in de meeste gevallen beter; de nabygelegene delen worden door de wegbytende middelen dikwyls aangedaan, en als de korst afvalt komt 'er veeltyds ſponsagtig vleesch in plaats van de wrat.

De affnyding is niet gevaarlyk, maar de wrat komt ſchielyk weder: veelen gebruiken den lapis infernalis, na de affnyding, aanſtonds op de wonde, om het wederkomen te beletten: doch indien het mogelyk is, om ze af te binden, is dat het allerbeste. Neem eenige welgedraaide draden zyde, bind die ſterk om den voet van de wrat; eenige dagen daar na zal zy afvallen en niet wederkomen.

LI. HOOFDSTUK.

MAANOGIG PAARD, EEN PAARD DAT MAANOGEN HEEFT.

Als deze ziekte begint te komen, is het oog ontſtoken en wordt onklaar, de oogleden zwellen op, en veeltyds ſluiten zy zig geheel toe; daar loopt gemeenlyk een klaar water uit het oog, 't geen ſomtyds zo ſcherp is, dat het de bekleedzelen doorknaagt; deze toevallen duren een of twee weken, en komen vervolgens om de een of twee maanden, ſomtyds vier maanden daar na, wederom, tot dat al het criſtallyne vogt verduisterd is: dan houden de pynen, de ontſtekingen, en het tranen der oogen op, 't geen gemeenlyk in den tyd van twee of drie jaren gebeurt.

In de tusschenpozingen der toevallen wordt men altyd eenige donkerheid in het cristallyne vogt gewaar, de randen der oogleden zyn een weinig ontstoken, en het tranen der oogen is niet geheel opgehouden: en zo maar één oog is aangedaan, schynt die oogappel veel kleiner dan die van het gezonde oog. Deze ziekte heeft zekere tyden, die egter geene overeenkomst hebben met den loop der maan; somtyds komt zy by het wassen, somtyds by het afgaan der maan.

De natuurlyke gesteldheid van het dier, (want deze ziekte rekent men erfelyk), moerassige weiden, een altoos vogtige en bedompte stal, veel wateragtig en vogtig voedzel, en, volgens sommigen, 't sterk voeren met nieuwe haver, agt men gemeenlyk de voornaamste oorzaken.

Zelden behouden zulke paarden hun gezigt; de verduistering van het cristallyne vogt is 'er meest altyd het gevolg van. Zo ras men het ontdekt moet men aanstonds middelen in het werk stellen, want zo men vyf of zes maanden wagt, na dat het begonnen is, zal zulks van weinig nut zyn.

Het eerste en beste middel is, een dragt, gemaakt van paardehair en vlas, in de borst te zetten, en die 'er vyf of zes maanden in te houden; berook vervolgens het aangedane oog driemaal 's daags met wierook; steek in het oog een stuk zalf, gemaakt van witte vitriool en honing elks de helft, ter grootte van een erwt, wasch het oog in de tusschenpozen der toevallen met een aftrekzel van Chelidoniebladen, waar in wat aluin gesmolten, en met honing verzagt is, en berook het alle dagen met tabak of wierook.

Zo het paard op den stal staat, geef dan gedurende de toeval-

vallen, best hooy te eten, en water, daar wat zout in gesmolten is, te drinken.

De latingen, purgatien, en verkoelende middelen, hebben zo weinig uitwerking gedaan, dat de Paardemeesters aan deze manier van genezing niet meer behoorden te gedenken. Velen onder hen maken een grooten ophef van de mercuriale toebereidzelen, om de donkerheid van het cristallyne vogt voor te komen; maar de ondervinding heeft 'er niet aan beantwoord: integendeel heb ik opgemerkt dat, als men die door berokingen gebruikt, zy het zelve merkelyk verduisteren. Die genen, die onder de ogen branden, de slaapaders sluiten, of de slagaders der slapen afbinden, die geestige of bytende middelen gebruiken, zyn ook te berispen; want in plaats van hier door de ogen van de zware gevolgen der tusschenpozige ontstekingen te bevryden, vermeerderen zy de toevallen, en verhaasten de verduistering van het cristallyne vogt.

LII. HOOFDSTUK.

VLEK OP HET HOORNAGTIG VLIES VAN HET OOG.

Als gy naauwkeurig het hoornagtig vlies beziet, is daar een witte vlek, die geen uithoek heeft, en die van een verdikking van een gedeelte der vogten, die in het weefzel van het hoornagtig vlies verspreid zyn, schynt voort te komen. De genezing van een vlek op het hoornagtig vlies, moet eerder door uitwendige dan inwendige middelen verwagt worden.

De berokingen met wierook, ſalie, tabak enz. zyn de beste middelen; witte vitriool, ontbonden in een afweekzel van Chelidoniebladen met wat honing, met een veêrtje tweemaal 's daags in het oog geſtreken, doet ſomtyds een goede uitwerking; doch men moet dit middel met omzigtigheid gebruiken, en vooral zorg dragen dat 'er een genoegzame hoeveelheid honing by is.

De ſcherpe en geestige geneesmiddelen, 't zy door waaſemen, ſtovingen, waſſchingen, of inſpuitingen, ontſtellen veeltyds den oogappel. De kandyzuiker, die men met zo veel vertrouwen in het oog blaast, heeft nooit het allerminſte nut gedaan; het is waar, zy veroorzaakt noch pyn noch ontſteking; maar dewyl zy geen nut doet, is dit genoeg om die te verwerpen: fyne geſtampte vitriool, in het oog geblazen, heeft een gevoelige uitwerking; ſomtyds verwekt zy ontſteking, en neemt de vlek niet weg. Fyn geſtampt glas prikkelt het oog, dog neemt de vlek niet weg; het werkt als zand op een ſteen, dien men wil effen maken.

LIII. HOOFDSTUK.

VERDUISTERING VAN HET WATERAGTIG VOGT DES OOGAPPELS, (WOLK.)

Tusſchen het cristallyn en hoornagtig vlies, is eene holligheid, daar een vloeibaar en zeer doorſchynend vogt in is; als dat begint te verduiſteren, is het zo zigtbaar, dat

dat men deze donkerheid niet kan verwarren met die van het cristallyne vogt.

In het begin van deze ziekte onderſcheidt het dier nog de voorwerpen, doch vervolgens wordt het blind.

De verduiſtering van het wateragtig vogt is bezwaarlyk te genezen, voornamelyk als het paard oud is, en de ziekte lang geduurd heeft; ik geloof zelfs dat men dan best doet de genezing niet te ondernemen.

De oorzaken van deze verduiſtering komen of van een byzonder gebrek van het oog, of uit een bederving der vogten, gelyk vaarnen, kwade droes, droes, enz. of van een ſlag, of van 't gebruiken van ſcherpe en geestige middelen op den oogappel, of door eene ontſteking. Indien het paard bloedryk is, moet het ten eerſten gelaten worden; berook vervolgens het oog met wierook, campher, of barnſteen enz., en wasch het oog, 's morgens en 's avonds, met een aftrekzel van Alſembladen verzagt met honing; eenige greinen campher en ſalpeter in het oog geblazen, trekplaasters gezet tuſſchen de agterkaken, kunnen ook van veel nut zyn.

Indien het bovenſte gedeelte van den oogappel niet van een byzonderen ſpier omringd was, zoude het zeer dienſtig zyn een kleine ſnede in het hoornagtig vlies te doen, om de verduiſterde wateragtige vogten daar door te ontlasten: maar het ſamenſtel, de geſteldheid, en de werkingen van dezen ſpier, beletten ons dit te ondernemen.

De minſte opening, met een ſnydend inſtrument in het hoornagtig vlies gemaakt, geeft een doortogt aan het wateragtig, en weinig uuren daar na aan het cristallyne en verglaasde vogt. Ondertusſchen heb ik waarge-

nomen, dat, als men met een zeer kleine naald in het hoornagtig vlies van een jong paard ſtak, het vogt'er uitliep, en dat in den tyd van vyftien dagen of drie weeken het grootſte gedeelte van het wateragtig vogt wederom was aangegroeid. Indien de ſtoffe vloeibaar genoeg was om door zulk eene opening uittelopen, zoude de operatie nuttig zyn: doch de ondervinding zal ons hierin moeten onderregten.

Wat aanbelangt 't genezen van de Cataract, myn raad zoude wezen niets daar in te ondernemen, om dat de uitſlag van deze genezing zo onzeker is.

LIV. HOOFDSTUK.

HANGENDE OREN.

De oren ſtaan wyd, hangen, en op ieder trede, die het paard doet, ſlingeren zy. De langheid der oren, zwakheid der ſpieren, welke de oren ophouden, ſlagen, zwakheid, en ziekte, zyn de oorzaken van het hangen der oren.

Wanneer deze mismaaktheid niet ontſtaat uit zwakheid en ziekte, maar een eigenaardig gebrek van het dier is: ſnyd dan tuſſchen den maantop en het oor een driekantig ſtuk vel uit, doe dan in elk oor een plat rond houtje, en ſteek daar onder en boven een koperdraad door, zet dan de oren zo digt aan den maantop als doenlyk is, draai dan het koperdraad, dat door beide houtjes en oren geſtoken is, de einden zo vast, dat het niet kan verwrikken. Strooi 'er dan een weinig asch of droge kalk op, en laat het veertien dagen vast zitten, zonder 'er iets aan te doen; alleenlyk dient men zorg te dra-

dragen dat zy in het zelfde postuur ſtaan blyven: neem dan het koperdraad met de houtjes 'er uit, doe een ſtop van hiede of hooy in elk oor, en door het bovenſte gat van de ooren een toutje, om het nieuw gemaakte vel wat te ſteunen; laat 'er dit een week in zitten, dan is het genezen.

Ook heeft men nogeene uitvinding bedagt om onmatig grote oren kleiner te maken: men maakt twee mallen van hout, zo als het fatzoen der oren behoort te wezen, die plaatst men in de holte van het oor, en dan knipt men de kanten zo ver af, als die daar buiten komen. Doch de eenvoudigſte manier is deze: knip van het oor, dat gy wilt af nemen, het hair van buiten en binnen geheel kaal af, en daarna met een ſcherpe ſchaar, de kanten van het oor, doch zo dat gy 'er een goed fatzoen aan geeft; zet dan het paard vier of vyf uuren omgekeerd op ſtal, aan beide posten vast gebonden, op dat het niet wryve, het bloed zal ſtollen en een korst maken; ſmeer deze korst met een zalf, gemaakt van althea, honing, en reuzel; dit geneest zo volmaakt, dat het bezwaarlyk kan gezien worden.

LV. HOOFDSTUK.

HET HANGEN DER TONGE UIT DEN BEK.

De tong hangt tegen wil uit den bek, uitgenomen wanneer het paard eet; de gedaante is natuurlyk: dit gebrek, dat dikwyls meer de ſchoonheid dan de kauwing en doorzwelging betreft, is zeer gemeen by een paard.

Indien het paard met eene onmatig grote tong geboren is, en daar door de uithanging veroorzaakt wordt, is het eenig middel om dat te beletten, die, zo ver zy uithangt, af te ſnyden; maar wordt het veroorzaakt door eene verzwakking van de ſpieren der tonge, wryf dan de tong twee maal 's daags met tandwortel, uitgetrokken in wyn en pekel.

Indien het uithangen eene kwade gewoonte is, ſtryk dan bytende middelen, als Coloquint, mostaard, fyne tabak enz. 'er op; houd 'er een heet yzer tegen aan, of prik met een ſcherp inſtrument in dezelve. Wanneer deze middelen niet helpen, en het paard onder het kauwen op zyn tong byt, ſnyd dan met een ſcheermes, naar het fatzoen der tonge, dat gedeelte af, welk buiten de tanden is, wasch dikwyls de wonde met wyn en honing, en geef twee of drie dagen zagt voedzel, als melk, natte zemelen en tarwenmeel, in water geroerd.

LVI. HOOFDSTUK.

UITWASSING VAN 'T GEHEMELTE, HET HANGEN DES ROOSTERS.

Agter de middelſte bovenſte tanden komt van het onderſte gedeelte der holligheid van het gehemelte een uitwas, min of meer gevoelig, van omtrent gelyke zelfſtandigheid als de vliezen van 't gehemelte; dezelve hangt ſomtyds lager dan de voorſte tanden, maakt dan het kauwen bezwaarlyk, en belet het eten.

Om zulks te helpen, is het best dit uitwas 'er af te ſnyden met een ſcherp mes. Sommigen branden het met een plat yzer af; maar dit kan het gehemelte en het ka-

kakebeen aandoen, en ſterke ontſtekingen in de bygelegene delen veroorzaken. Na de affnyding moet gy de wonde driemaal 's daags wasſchen met brandewyn en azyn, te ſamen gemengd.

Dewyl het dikwyls gebeurt dat het gehemelte by de veulens zo laag hangt als de melktanden, moet men wel bedagt wezen dat zulks niet is het hangen van den rooster, en 'er derhalven geen operatie aan doen, ſchoon ze ſomtyds niet willen eten.

LVII. HOOFDSTUK.

PUISTEN IN DEN BEK.

't Paard eet weinig, vermagert ongemeen, en ſomtyds, als de zweeren zeer groot worden, en de delen der doorzwelginge aandoen, ſterft het.

Wanneer een paard niet kan kauwen, zie het dan ten eerſten in den bek; want ſomtyds ontſtaat dit van de zweren aan den binnenkant der lippen, de tong, het verhemelte, den rooster, en onder in den bek. De zweren, die gemeenlyk in den bek der paarden zyn, komen van een zoort van puisten, vervuld met een ſcherp wateragtig vogt, die op het eind een zwart puntje hebben, en zeer pynlyk zyn, die ſomtyds van zelfs doorbreken, of met een ſcherp inſtrument geopend worden. Doch het is best, die, zo ras men ze gewaar wordt, te openen, en vervolgens de zweer te wasſchen met azyn en pekel. Indien het paard niet kan eten, geef het dan tarwenmeel in water ontbonden te drinken.

LVIII. HOOFDSTUK.

KIEZEN, DIE TE HOOG UITSTEKEN, BY ONS HAKEN GENAAMD.

Hier aan zyn de oude paarden meest onderhevig, en zulke kiezen zyn somtyds zo lang, dat de paarden niet alleen bezwaarlyk kauwen, maar dat ze zelfs het gehemelte en het tandvleesch beschadigen.

Het beste en zekerste middel is, die af te vylen, want als men ze met de guds afslaat kan men ligt een kies breken, en de kies en het kaakbeen beschadigen.

LIX. HOOFDSTUK

KWETSING DER LAGEN.

De lágen, waardoor men de ruimte tusschen de kiezen en hoektanden verstaat, kunnen bezeerd worden door kwade gebitten, of door de hand van een onkundigen ryder.

Wasch de lagen dikwyls met wyn, daar honing in geroerd is, of zet het paard omgekeerd op stal, en doe het een houten gebit, omwonden met linnen, en bestreken met honing, in den bek; laat het dus een of twee uur 's daags haffelen, tot het genezen is: doch indien het been aangedaan is, maak dan een dikken linnen doek op de wyze van een houten gebit; doop dat in brandewyn, en laat het daar 's daags op haffelen, zorg dragende dat het gedurig met brandewyn vogtig ge-

gehouden worde: doe dat zo lang, tot dat gy ziet dat het bederf van het been affchilfert, of het beenvlies 'er overkomt. Want gy moet u niet verbeelden dat, als het been aangedaan is, de affchilfering noodzakelyk moet volgen; het gebeurt dikwyls dat de wonde zig fluit zonder affchilfering.

LX. HOOFDSTUK.

VERKEERDE PLAATSING DER BALLEN.

De ballen van het paard blyven in de holligheid van den onderbuik tot den ouderdom van twaalf maanden, en vallen dan in den balzak, om 'er te blyven; maar fomtyds komt 'er geen een te voorfchyn, en meermalen maar een; ook trekken ze wel, na dat zy te voorfchyn zyn gekomen, weder op in den onderbuik.

Derhalven behoeft men zig niet te verwonderen, wanneer men een paard ziet met één bal. De eene is in den onderbuik, terwyl de andere in den balzak is: zodanige paarden behouden, fchoon ze één bal fchynen te misfen, altyd de kragt van voortteeling; misfchien zyn zy minder driftig.

Het eenigfte middel om het zakken der ballen te bevorderen, is, dikwyls ontbindende middelen te gebruiken, te weten pap van melk en befchuit, den waasfem van heet water, de ftovingen met melk enz; en ook, als het nog jong is, en maar twee jaar oud, het eenige reizen te laten klimmen.

LXI. HOOFDSTUK.

VERLAMMING VAN DEN KOKER.

De koker is ſlap, een weinig gerimpeld en hangende, en belemmert den loop van de pis, dat is te zeggen, dat de verſlapping en verlenging van den koker, den doortogt van de pis langzaam en bezwaarlyk maken.

Van de vertraging der pis, van het verblyf der ſtoffe, die het hoofd der roede bevogtigt, en van een weinig pis die in den koker blyft, komen ontſtekingen, verzweringen, en andere moeielyke toevallen voort, waarvan deze verlamming niet zelden het gevolg is.

't Is mogelyk dat het paard hiermede geboren wordt, en dan is de affnyding van een gedeelte des kokers het beste; de ſtovingen, trekplaasters enz. zullen geen hulpe toebrengen. Sommigen ſnyden den koker van het begin tot het eind op, en ſpannen de lippen van de ſnede zo lang van elkanderen, tot dat de wonde geſloten is; anderen knippen een gedeelte van den koker af. De bloedvaten, die zig in den koker verſpreiden, zyn zeer klein, zo dat men voor geen ſchadelyke bloedſtorting behoeft te vrezen, en ik oordeel deze manier de beste.

Wanneer 'er geen ontſteking noch ſcherpe pynen zyn, kunt gy, eer gy de operatie wilt ondernemen, onderzoeken of het met ſtovingen niet kan geholpen worden: zy moeten gemaakt zyn van ſalie, wynruit, of tabaks bladen, getrokken op azyn, geſatureerd met zout, of met een afweekzel van ſpaanſche vliegen, en brandewyn.

LXII. HOOFDSTUK.

ZWEREN AAN DE BENEN.

De zweren, die aan de benen der paarden komen, zyn gemeenlyk niet zeer etteragtig, uitgenomen die het dik van het been of de gewrigten aandoen. In het gemeen worden de randen hard en eeltig, en veeltyds groeit 'er min of meer rood welig vleesch in, somtyds wit daar vry wat stank by is; als ze oud worden en lang duren, beschadigen zy de zenuwen, de bindzelen, en de sponsagtige benen; gelyk die van den voet. Wanneer ze de naastgelegene delen des hoefs aandoen, veroorzaken ze eene min of meer grote opzwelling in de uiterste delen van den voet.

De morsigheid, het stooten, de kluisters, het vallen, de wonden door scherpe werktuigen veroorzaakt, de gesteldheid van het paard, sterk ryden in heet weder, ongesteldheid, zo van droes als anderzins, zyn de beginzelen van de zweren aan de benen.

De langdurigheid van de zweren, de slegte gesteldheid, het onmatig sterk ryden, het kwaad of gering voedzel, maken altyd, niet tegenstaande de beste aangewende middelen, de zweren kwaadaardiger.

Indien de zweer een trekker, een band, of een been aandoet, is die nog veel moeyelyker te behandelen, en duurt langer eer zy wil sluiten; indien het Celagtig weefzel van de bygelegene delen bovenmaten gezwollen is, dan moet het paard stil staan en naauwkeurig wor-

worden opgepast, want het is moeyelyk te genezen.

Als 'er aan het dik van het been een zweer is, verwyder dan de wonde zo ver het mogelyk is, naar mate van de hoedanigheid van den etter; hoe dieper, bogtiger, en voller van kwaden etter de zweer is, hoe meer zy moet verwyderd, en middelen aangewend worden, die ſchielyk zuiveren en de vleeschmaking bevorderen. De zweren, die de pezen, de bindzelen, en den omvangenden band der gewrigten aandoen, moeten door geestryke middelen genezen worden. Wanneer de zweer van eene grote opſtopping verzeld is, zult gy het opgeſtopte been 's morgens en 's avonds waſſchen met wynruitsbladen in azyn getrokken. De harde randen en het welig vleesch van de zweer moet gy niet door branden, noch mercuriale ontbindingen of rode precipitaat, wegnemen, maar affnyden, en het dan met Egyptiacum beſtryken tot dat 'er goed vleesch komt.

De zweer die in den voet dringt, doet het vleeſchig vlies aan, een vlies dat uit eene grote menigte van vaten is ſamengeſteld: uit de verzwering van dit vlies volgt gemeenlyk het beenbederf van den voet; daarom is het zeer noodzakelyk, zo ras als mogelyk is, den etter een uittogt te bezorgen, door het gat zeer ruim, of een tegenopening te maken, of de zool 'er uit te nemen. Als door een van deze middelen de etter ontlast is, leg dan op de zweer hiede in tinctuur van terpentyn gedoopt, en druk het 'er ſterk op, om het groeien van het welig vleesch uit de holligheid der zweer te beletten.

LXIII. HOOFD.

LXIII. HOOFDSTUK.

ZWAM, OF LIGGER.

De zwam is ongevoelig, zonder vloeibare ſtoffe, min of meer hard en dik, en zit tegen den elboog, aan de voorſte voeten. De oorzaak is gemeenlyk het liggen op het hoefyzer: deze gezwellen zyn in het algemeen van weinig gevolg, of zy moeten onmatig groot zyn, en het paard in 't lopen hinderen.

Sommigen ſtellen voor, wanneer de zwam groot, het vel rondom dezelve dik, en 'er een taaie ſtof in is, het hair 'er kaal af te knippen en 'er alle vierentwintig uuren friſſche trekpleisters op te leggen, agt dagen lang; ſchoon het hair en vel met de korst afvallen, maak daar geen zwarigheid over; na de ſluiting zal alles met hair bedekt wezen als te voren.

(a) [Doch als een Ligger versch gekomen is, moet die aan den onderkant met een vlym geopend worden, om het vogt 'er uit te doen lopen; ook moet men dien met zout en zeep wryven, 's daags eens, tot hy genezen is; en zo hy hard is geworden, neem dan warme teer, en ſtryk 'er dat 's daags eens aan met een kwast; en als 'er na eenige dagen een korst van teer op komt, neem dan wat olie in de hand, wryf het daar mede; dan gaat de teer 'er af: ſmeer dan wederom op nieuws, tot hy weg is.]

Is de zwam door een langen tyd en verouding tot die vastheid gekomen, dat zy met deze voorgaande middelen zig niet laat verdryven, neem dan de zwam

(a) *De Vertaler.*

tusſchen de nyptang, en ſnyd ze af; brand de aderen, die door het ſnyden ontſpat zyn, digt; beſtryk ze een dag of drie met wat boter, tot de korst af valt; en genees ze verder met 'er 's daags eens Egyptiacum aan te ſtryken; dit is een onfeilbaar middel.

LXIV. HOOFDSTUK.

BLOEJEN.

Binnen aan den knieſchyf, of waai, vertoont zig eene opzwelling; die in het begin bol en zeer gering is, maar veeltyds door ſterk arbeiden en veel vermoeidheid aanwint, en veroorzaakt is door lekking van lidwater, verſtopping in de vaten, of anderzins.

Neem plukzel in brandewyn natgemaakt, leg dat 'er op, houd het geduurig nat, en zo de ontſteking wat ſterk is, dan azyn en brandewyn, van elks de helft; (*a*) ook is het zeer goed een pap van ſchapemest en azyn 'er op te leggen.

LXV. HOOFDSTUK.

VERSTUIKINGEN.

Wanneer door een val, ſlag, vaiſchen ſtap, ſterk geweld, enz. de beweegbare benen verzet of verſtuikt, en dadelyk weder in order zyn geraakt, blyft het aangedane deel pynlyk, zwelt op, en beweegt zig bezwaarlyk.

(*a*) *De Vertaler.*

Heeft

Heeft het ſchouderblad zodanige verplaatſing geleden, het geen velen een afwyking noemen, zo hinkt het paard, en als men de ſchouder betast, geeft het dier tekens van pyn. Hebben de Smeerſchyf en de knie zulk een verplaatſing ondergaan, zo zwellen zy op, en het paard is kreupel. Is het kootbeen verſtuikt, zo wordt de koot dik, en het paard kan op dien voet niet ſteunen zonder hinken; hebben de wervelbeenen eene ligte en ſchielyke verplaatſing ondergaan, zo gaat het paard bezwaarlyk, en maakt een beurtelingſche beweging van de wervelbenen op de ribben.

De afwyking, de verrukte ſmeerſchyf, de verſtuiking van de koot, de bezering der lendenen, zyn kwalen, die de Paardemeesters van elkanderen onderſcheiden, en op byzondere manieren behandelen. 't Is nuttig hen te onderregten dat de genezing van deze zoorten van verrekkingen of verſtuikingen, geen onderſcheid maakt, dan wegens de zwaarte der toevallen, die uit de ſterke aftrekking der bindzelen, ſpieren en trekkers, ontſtaan: ik wil zeggen naar de grootheid der opzwelling, ontſteking, en pyn.

Zo ras het paard verſtuikt is, moet aanſtonds op het aangedane deel hiede, gedoopt in twee parten brandewyn en een part azyn, gelegd worden, of klei en azyn, of moer van wyn; en laat het vervolgens in de halsader.

Garſtenwater te drinken, en zemelen natgemaakt in wat zout water tot voedzel, zullen de ontbinding van het pynlyk deel bevorderen.

Indiende pyn hevig en de ontſteking groot is, leg 'er dan hiede, gedoopt in een afweekzel van ſaliebladen, daar zout in ontbonden is, op.

Gebruik nooit ſmeringen, olien, zalven, balſemen,

en pleisters: zy vermeerderen gemeenlyk de pyn en ontsteking in 't aangedane deel, en brengen dikwyls zweringen voort, die zeer nadelig voor den zieken zyn.

Wanneer de pyn en ontsteking bedaard zyn, gebruik dan hiede, die gedoopt is in azyn en pekel, of brandewyn in zeep geklutst: indien alle deze middelen nog in 't geheel de pyn niet hebben weggenomen, verdryf dan de verstopping, en versterk de bindzelen, met een mengzel van brandewyn, zeep, en Gom Ammoniac, 'er tweemaal 's daags sterk op te wryven, tot dat het in de opslorpende vaten van den opperhuid is doorgedrongen.

LXVI. HOOFDSTUK.

GALLEN IN DEN HIEL.

De Gallen zyn zagt en ongevoelig, zitten tusschen het onderste van de scheen en den trekker, die over den hiel loopt, dus in de holligheid van den hiel, en zyn beweegbaar op het gezigt en de aanraking naar buiten en binnen. Wanneer ze eerst gekomen zyn, kan men, als het paard de knien buigt, 'er weinig van zien: maar wanneer de voeten in hunne kragt staan, komen ze uitpuilen. Wanneer de gallen zig buiten en binnen vertonen, worden het doorgaande gallen genaamd.

De oorzaken zyn, sterk arbeiden en ryden, kneuzingen, verrekkingen van den knieschyf, al te sterk afhellende stallen, en te jong arbeiden.

Wanneer de gallen voortkomen door te veel vermoeidheid, is ledig staan, stil lopen in het land, en

en wasschen met brandewyn, alleen genoeg om ze te verdryven; doch wanneer ze van langzamer hand tot eene zekere grootte gekomen zyn, dan zyn de pappen, de ontbindende zalven, de trekpleisters, en het branden, de beste middelen om ze te genezen. De pappen moeten gemaakt wezen van fyn gestampte wynruit-bladen, gemengd en doorkneed met azyn en pekel, alle twaalf uuren 'er frisch op gelegd. Indien dit in drie of vier dagen niet helpt, wasch en wryf dan dezelve met sal ammoniac of galbanum in wyn ontbonden: zorg dragende om, als gy het hier mede gewreven en gewasschen hebt, telkens de voorgaande pappen 'er wederom op te leggen. Willen de gallen door deze middelen zig niet laten verdryven, zo moet gy 'er spaansche vlieg-zalf op smeren; doe dit drie dagen agtereen, en, zo ze zeer groot en oud zyn, dan agt dagen.

De Paardemeesters zyn over de geneesmiddelen die men moet gebruiken, wanneer de gallen kwaadaardig zyn, van verschillende gedagten. Sommigen verkiezen het branden, anderen zyn voor doorbytende middelen. Zo het vuur doordringt tot den omvangenden band, een gedeelte vernietigt, het vogt, in dezelve besloten, verdroogt of ontlast, en een ligte zwering te weeg brengt, zal de eerste manier de beste zyn; namelyk als men de wonde met Egyptiacum bestrykt. Integendeel, als de doorbytende middelen doordringen tot den omvangenden band, een gedeelte verdelgen, en een overvloedige verzwering veroorzaken, zal het nooit zo wel gelukken: ook zal hier door een sterke ontsteking ontstaan, die veeltyds de bygelegene delen zal aandoen, en, niettegenstaande de allergrootste voorzorg, zal het zweren in het Celagtig weefzel verwekken, die veeltyds bezwaarlyk zyn te genezen. Zo

dat brandende of doorbytende geneesmiddelen meer ſchade dan voordeel veroorzaken, om de gallen te verdryven.

Die geenen, welke voor de operatie het paard eerst willen laten en purgeren, verſtaan dit ongemak niet; voor één plaatſelyk kwaad veroorzaken zy twee ziekten, zwakheid veroorzaakt door het laten, ſterken afgang door 't purgeren. De ontleedkunde, of liever de ondervinding, heeft aangetoond dat dit gezwel ook andere delen van het lichaam aandoet; op wat plaatſen van de bekleedzelen het zy, de manier die ik heb voorgeſteld moet ze ontbinden of verteren.

LXVII. HOOFDSTUK.

STEENGAL.

Wanneer 'er eenige roodheid komt aan den zool, by de hielen, noemt men dat een ſteengal. De natuurlyke is, die de hielen aandoet zonder waarſchynlyke oorzaak; ſomtyds komt die van uitgeſtort bloed, ſomtyds van eene ſcherpe ſtoffe, die het vleeſchig deel der hielen aandoet; ook ziet men een zoort van ſteengallen, die de wanden der hielen verwoest, en als een oesterſchulp van gedaante is. De onnatuurlyke ſteengal komt van het beſlaan; wanneer men de proppen of kalkoenen al te breed en te lang maakt, drukken zy de hielen, en veroorzaken deze kneuzing.

De natuurlyke Steengal geneest meestentyd door dezelve altemet eens af te ſteken, en niet te lang te wagten met beſlaan.

De andere moeten geholpen worden door de yzers,

aan

aan die zyde daar de ſteengal is, zo kort te maken, en de proppen zo laag, dat ze op de ſteengal niet kunnen drukken; en dus genezen zy gemakkelyk.

LXVIII. HOOFDSTUK.

SPAT.

Eene Spat is een uitzetting van het bovenſte en inwendige deel van het pypbeen; hare aangroeijing doet het paard hinken.

Neem niet voor ſpat het binnenſte bultagtig uitwas van het bovenſte gedeelte der pyp (by ons *de Jelt* genaamd); want velen verwarren dit onder elkanderen, en dwalen hier in, meenende, wanneer dit uitwas wat veel uitſteekt, dat zulks het hinken van een paard zoude veroorzaken; als of dat by het eene paard niet hoger konde wezen dan by het ander; en als of een paard niet konde hinken door een gebrek in de geleding van den ſneerſchyf, zonder dat het een ſpat hadde. Het is onnodig de genezing van eene ſpat te ondernemen: voor een draaglyk kwaad zoude men eene ziekte veroorzaken, welke het paard onbruikbaar maakte.

Maar men heeft aderſpatten, en die komen doorgaans in de moeder-ader, die langs den zydelingſchen binnenkant van den knieſchyf, of waai, loopt.

Als gy den vinger op die ſpat zet, kunt gy zulks het best bemerken, want op dat ogenblik verdwynt zy, maar komt na de drukking aanſtonds wederom te voorſchyn. Dit gezwel is in het begin niet grooter dan een noot of amandel, maar met 'er tyd krygt het de grootte van een kaatsbal.

't Is best, wanneer die ſpatten in 't begin zyn, de ader te korten en uit te nemen; daar door wordt het meest altyd geholpen, namelyk als dit in tyds geſchiedt.

LXIX. HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN DEN VOET.

De voet is dat gedeelte van het lichaam, welks ontſteking men niet ligt met andere ziekten kan verwarren, en metéén de wezenlykſte ziekte om ze te kennen en ſchielyk te genezen.

De hitte van den hoorn en de bekleedzelen van de kroon, de grote gevoeligheid van den voet, de bezwaarlykheid en onmogelykheid om zonder hinken te gaan, en in 't algemeen de opzetting van de bekleedzelen boven den hoorn, verzeld met hitte, ſpanning, en pyn, zyn de tekens die de ontſteking van den voet aanduiden. Wanneer gy de beginzelen van de ontſteking onderzoekt of nagaat, zult gy 'er meer van overtuigd worden. De oorzaken zyn drukkingen, kwetſingen, en kneuzingen, door kwalyk beſlaan, of door een hard lichaam tusſchen het yzer en den zool, veroorzaakt; ſterk lopen op oneffene en ſteenagtige wegen, de ſtoting van den voet tegen een ſteen of eenig ander hard lichaam, de intreding van een ſpyker of iets anders dat ſcherp is; het opleggen van een heet yzer, lang ryden in grote hitte op zandige wegen, en de morſigheid en onreinheid der ſtallen, verwekken doorgaans dit ongemak.

De ontſteking van den voet, hoe gering dezelve moge ſchynen, is altyd, van wegen de menigte der ze-

zenuwen en bloedvaten, die zig daar in verſpreiden, gevaarlyk; als mede om dat de voet van zulk een groot nut is, dat een paard, het welk hier aan groot ongemak heeft, van weinig of geen dienst is voor den mensch. Aan den anderen kant gaat zy zo ſchielyk over tot verzwering, dat men dikwyls geen tyd heeft om op de oplosſing te denken. Wanneer gy vermoedt dat 'er een begin van ontſteking is, laat dan het paard in de halsader, doch zo de ontſteking aanzet, herhaal dan deze lating tweemaal in den tyd van twaalf uuren.

Neem het geen in den hoorn ingedrongen is 'er uit; bewind den voet met hiede, gedoopt in een mengzel van twee parten azyn en een part brandewyn; of met een pap van wynruitsbladen en azyn gemaakt, of met een pap van wynmoer en rozebladen; geef natte zemelen en ſalpeter-water voor eeten en drinken, 't geen de paardemeesters gemeenlyk verzuimen: zy geven hun dagelyks voedzel, en denken niet om openlyf te houden met een afkookzel van garst en zalpeter. Zy vergenoegen zig den hoorn met olien, reuzel en zalven, die zy verzagtende noemen, te ſmeren; als of de ondervinding hen niet menigmaalen geleerd had, hoe de olien, reuzel en harsten, de ettermaking aanzetten; olie, honing, en verſche reuzel, konnen den hoorn, als die droog en bros is, wel zagt en leenig maken, maar wanneer het vleeſchig deel is aangedaan, vermeerdert hierdoor de ontſteking: doch zy doen in zulk een geval beter, dat ze het yzer van den zieken voet afnemen, en het paard dus blootsvoets op droog ſtroo of hout laten ſtaan.

Indien de toevallen van de ontſteking vyf of zes dagen aanhouden, zonder te verminderen, en gy bevindt

dat de pyn en hitte dan bedaren, zo kunt gy weten dat het begint te zweren.

Daar zyn gevallen, waar deze verzwering zo ſchielyk voortgaat en zo veel verwoesting aanregt, dat ze het grootſte gedeelte van den hoorn van den voet afſcheidt, en dat de etter in het celagtig weefzel van de bekleedzelen, die boven den hoorn zyn, uitkomt: dan heeft de meester onder in den voet een opening te maken, om den etter te doen ontlasten; of hy moest een andere plaats aan den voet ontdekken die zeer pynlyk was: want op de plaats van den voet, daar de meeste pyn is, moet men den etter doen uitlopen: doch ik houd altyd best den zool 'er uittenemen, wanneer de zwering groot, en de etter overvloedig is.

Men moet vooral op den ontſtoken voet geen koud water gieten, noch met hiede, die in koud water natgemaakt is, dien vogtig houden, noch het paard op een vogtigen grond zetten: gemeenlyk vermeerdert dit de ontſteking.

LXX. HOOFDSTUK.

VERZAMELING VAN ETTER IN DEN HIEL OF DE KROON, MOK.

Het paard hinkt; als men den hiel bevoelt, vindt men daar een dikte, min of meer pynlyk; wanneer die in het Celagtig weefzel der bekleedzelen zit, is het hair 't geen den hiel dekt gemeenlyk met een ſtinkend vogt beſproeid, en dan noemt men het een voudige mok; zo dit hoger opklimt, en geplaatst is aan den koker van de pees, krygt het den naam van mok aan de zenuw: dan

gaat

gaat het paard bezwaarlyk. Eindelyk, wanneer dit de kroon van den voet aan het begin der hoef aandoet, of in het Celagtig weefzel geplaatst is, en het kraakbeen is aangedaan, noemt men het *hoornagtig*.

De oorzaken zyn kneuzingen, bezettingen, ſcherpheid van ſlyk, verdroogde en verzamelde vuiligheid, die aan de voeten bedroogt, en, de openingen of zweetgaten der huid toeſtoppende, het water of de vogten in ſommige vaten, die tot afſcheiding geſchikt zyn, ſtremt en ſtil doet ſtaan.

De eenvoudige mok is gemakkelyk; maar die de pees, het kraakbeen, en andere delen van den voet beſchadigt, valt veel moeielyker te genezen.

Dewyl veelmalen deze zweer niet wordt beſpeurd, dan als 'er reeds etter, of een dikke en witte angel, te voorſchyn komt, heb ik geoordeeld dit onder de Abceſſen te moeten plaatſen, hoewel ik overtuigd ben, dat het ontſtekend is, en dat de zenuwagtige en hoornagtige de gevolgen van de eenvoudige zyn.

De zwering te bevorderen; het abces, wanneer de etter begint te verzamelen, te openen; de pees en het kraakbeen van de ſcherpheid des etters te bevryden; het aangedane kraakbeen weg te nemen, de zuivering en ſluiting ſchielyk te bevorderen, zyn de geneesmiddelen die de meester heeft in agt te nemen.

Als men verzekerd is dat de bekleedzelen van den hiel de eenigſte aangedane delen zyn, knipt men het hair weg, en doet op het verhevenſte van de zweer Egyptiacum, bedekt door een pap van melk en beſchuit. Verbind die, indien de angel 'er uitgaat en de zweer begint te zuiveren, met ſuppuratief zalf; doch anders moet de Egyptiacum gebruikt worden. Zo de opening van het abces te klein is, ſnyd het op; dan zullen de ge-

geneesmiddelen beter in de zweer indringen, de angel 'er met meer gemak uitkomen, de wonde beter ſluiten, en geen gevaar lopen dat de eenvoudige in een peesagtige zweer verandere. Of 'er in den koker van de pees een verzameling van etter zy, kunt gy weten, wanneer na de uitduwing van den angel 'er nog een min of meer etteragtige ſcherpe ſtof uitzypt. Zo ras gy dit ontdekt, open dan voorzigtig de wonde, en ſteek 'er vervolgens, zo de pees niet bezeerd is, zagte wieken met digeſtief zalf in; doch zo de pees aangedaan is, gebruik dan wieken met tinctuur van terpentyn, of digeſtief zalf met min of meer brandewyn aangezet; of tinctuur van Aloë, om het afvallen van het aangedane deel voorttezetten. Verbind het vervolgens, met enkele digeſtiefzalf: begint de zweer te zuiveren, goeden etter en vleesch te maken, ga dan over tot digeſtief met eenige druppels brandewyn, en genees het voorts met droog plukzei.

't Gezwel, dat op de kroon zit, noemt men kroongezwel, of mok op de kroon van den voet, om het te onderſcheiden van het hoorngezwel, dat het kraakbeen en ſomtyds dén hoorn des voets aandoet. Dit moet tot volkomene ettermaking gebragt worden, door de oplegging van de Gom. Ammoniac, overdekt met een pap van melk en beſchuit: als 'er in vyf of zes dagen geen etter komt, en het niet van zelfs doorbreekt, moet gy het openen. Indien het van zelfs doorbreekt, bevorder dan het uitwerpen van den angel, met digeſtiefzalf; of zo die niet genoeg aanzet, met Egyptiacum; maar als de angel in vier of vyf dagen na het openen van het abces 'er niet uit is, ſtelt men voor het paard te doen vertreden: de beweegingen van het kroonbeen, of het been van den voet, kunnen de uitdryving van den angel wel bevorderen, maar zy zyn ook geſchikt om ontſte-

kin-

kingen en andere toevallen te verwekken. Doch het is, naar myn gedagten, veel beter en minder gevaarlyk, het ſap van Chelidonie, het ſap van noteboomsbladen, of Egyptiacum, op het gezwel te leggen. Zo ras de angel 'er uit is, moet gy het behandelen als de eenvoudige mok. Wanneer de opening niet groot genoeg is om 'er den angel te doen uitkomen, of dat de etter zig uitbreidt, waardoor de delen van den voet in gevaar zyn van beſchadigd te worden, opent en verwydt men de zweer tot in den grond; en men doet 'er zagte wieken van digeſtiefzalf, aangezet met brandewyn of ſpiritus vini, in, naar de hoedanigheid van den etter en de randen van de zweer.

De bezering of kwetſing van het kraakbeen van den voet vereischt andere middelen; altyd opzigt hebbende op de beginzelen van het ongemak. Vermaarde Smeden ſtellen volgens hunne ondervinding vast, dat indien de angel aan het einde van den hiel uitgaat, ſchoon het kraakbeen beſchadigd is, 'er geen gevaar is, en dat het kwaad zelden behoeft geholpen te worden, als men het paard maar dikwyls laat vertreden, en zo weinig als mogelyk op ſtal laat ſtaan; dewyl de etteragtige ſtof anders kwaadaardig wordt, en door haar verblyf op de ſtal het kraakbeen aandoet.

Dog als 'er bederf in het kraakbeen is, moet men altyd vooronderſtellen dat een min of meer vloeybare etterſtof 'er de oorzaak van is. Indien de ontſteking oppervlakkig is, moet men het abces openen, en de zweer zuiveren door geeſtryke middelen; hier door wordt dikwyls de verborgen etter bejet, en de ſluiting bevorderd. Maar wanneer het kraakbenig deel van den zool geheel is aangedaan, het geen gy door het tentyzer, de hoedanigheid van den etter, de plaats

van

van het abces, en de verwydering van de zweer, kunt ontdekken, is het niet mogelyk het ſtuk op die manier te behandelen. Dan moet het aangedane deel weggenomen worden, na dat de voet beſtoken, en de zool afgeſtoken is. En zo 'er etter onder de zool zit, neem dan den hoorn weg die de zool bedekt; ſnyd eerst met een inciſiemes het bovenſte van den zool los, ligt die vervolgens allengskens met de nyptang op, tot zy 'er af is. De Smeden, die de geſteldheid van den voet niet wel kennen, moeten dit niet ondernemen, dan na dat ze het alvorens verſcheidene reizen aan een dood paard gedaan hebben. Als de operatie gedaan is, leg op de wonde een weinig plukzel, gedoopt in tinctuur van terpentyn, 't welk gy 'er op vast moet leggen, met veel hiede, en een windzel, dat hetzelve zagt mag drukken op den grond van de wonde.

Indien 'er eene bloedſtorting mogt komen, leg dan op de opening van de ſlagader Lycoperdon, vitriool, of (*) amandou; neem het verband na verloop van vier dagen 'er af; want als gy langer wagt kunnen 'er fiſtels komen, die men moet openen om den etter te ontlasten.

De Smeden moeten zeer voorzigtig zyn in de verbanden te leggen; als ze den voet te hoog optrekken kan 'er ligt een bloedſtorting komen; ook moet het paard vooral niet gaan in de eerſte dagen. Zy moeten 'er niet op leggen, dan plukzel met tinctuur van terpentyn, vervolgens digeſtief, aangezet met min of meer brandewyn.

Als 'er fiſtels onder 't genezen mogten voorkomen, moet

(*) *Amandou is een gewas op den baſt van een Eſchen boom.*

moet men die wyder maken, den hoorn met verſche reuzel en honing ſmeren, den zieken voeden met ſtroo en een weinig haver, water met ſalpeter te drinken geven, en dikwyls klisteren met een afkookzel van heemstwortel.

LXXI. HOOFDSTUK.

DIKKE HIELEN.

Dikke hielen worden, als het in 't begin is, met koud putwater gedurig nat gemaakt zynde, gemeenlyk genezen; ook is het zeer goed, paarden, die dikke hielen hebben, en niet zeer verouderd zyn, laat in den herfst in het land te houden. (*a*) Sommigen, als Pieter Almanus van Cour, zyn voor het branden; doch deze manier heeft veeltyds veel zwarigheid, en is aan lekking van zenuwater zeer onderhevig, waardoor dit dikwyls kwalyk uitvalt.

Anderen oordeelen best een kruisſnede in het vel te doen, en dan de vergaderde ſtoffe daar uit te halen, de einden van het vel wederom ſamen te hegten, of met een kleefpleister 't ſaam te trekken, en 'er plukzel, in terpentyn en brandewyn gedoopt, op te leggen; en het verder met digeſtief zalf, aangezet met een weinig brandewyn, te genezen.

(*b*) Ook kan een dikke hiel genezen worden door het afſnyden, gelyk de zwam; maar dan blyft 'er gemeenlyk een klein lidteken over: dit is anders het beſte, namelyk als ze verouderd zyn.

(*a*) *De Vertaler.*
(*b*) *De Vertaler.*

LXXII. HOOFDSTUK.

STEEK, OF PRIK IN DEN VOET, EEN STUK NAGEL IN DEN VOET.

Indien de Smid, als hy de nagels in het yzer ſlaat, het vleeſchig deel van den voet komt te raken, trekt het paard aanſtonds den voet met geweld naar zig, en brengt den Smid in de noodzakelykheid om den kwalyk geſlagenen nagel 'er uit te trekken. De oorzaken van dit ongemak zyn gemeenlyk dun hoorn, een klein, naauw, of te ruim doorgeſlagen yzer, de zwakheid van de punten der nagels, die daar door eerder naar binnen dan naar buiten dringen, de verkeerde beſtiering der nagels, eenig hamerſlag dat aan de punt van den nagel is, een ſtuk van een ouden nagel, dat door den nieuwen naar binnen gedrongen wordt, enz. Wanneer de Smid den nagel, die des paards voet bezeerd heeft, 'er ſchielyk uittrekt, zal het weinig ongemak veroorzaken, voornamelyk als hy in het gat van den nagel twee of drie druppels tinctuur van terpentyn giet, en den nagel in een nieuw gat ſlaat. Begint het paard te hinken, zo moet de voet uitgeſtoken, en een opening by het gat, daar de bezering geſchied is, gemaakt worden, en zo diep als de bezering zelve is. Dan moet men 'er een wiek, die in tinctuur van terpentyn gedoopt is, op leggen, en dezelve vast houden, met een ſtuk van een ouden hoed onder het yzer te leggen: verbind dit dus om de twee of drie dagen, laat het paard ſtil op ſtal ſtaan, en geef het goed voedzel.

LXXIII. HOOFDSTUK.

VERNAGELEN.

Als een nagel, of een ander ſcherp ſtuk yzer, in het vleeſchig deel van den voet komt, en daar blyft zitten, hinkt het paard; en zo men den voet van het paard met de nyptang knypt, gevoelt het pyn op de plaats daar het vernageld is. Wanneer de punt van den nagel in den voet zitten blyft, gevoelt het dier een grooter pyn, en begint meer te hinken. Men moet aanſtonds den voet uitſteeken, en eene opening maken om de punt van den nagel 'er uit te halen; anders is dit zeer bezwaarlyk te genezen: men kan gemakkelyker een geheelen nagel, al heeft hy eenigen tyd in den voet gezeten, 'er uittrekken. Het vernagelen is gevaarlyker, naar mate de nagel 'er lang heeft ingezeten: indien hy 'er twee of drie dagen heeft ingezeten, en 'er dan wordt uitgetrokken, geneest tinctuur van terpentyn, brandewyn, en wyn, mits dat het paard ſtil op ſtal ſtaa, dit ongemak in weinig dagen. Maar zo is het niet met een ſpyker of eenig ander ſcherp yzer, dat een week of twee in het vleeſchig deel van den voet heeft gezeten; de ontſteking maakt daar eene zwering, en men is genoodzaakt daar eene wyde opening te maken, op dat de etter moge uitlopen, de wonde gezuiverd, en de ſluiting bevorderd worden.

Somtyds is de verettering zo overvloedig, dat de etter boven tot de hoef uitdringt. in zulk een geval moet men de zool 'er uit nemen. Ik ben zelfs van ge-

dagten, dat men het wel mag doen als 'er veel etter komt, zonder te wagten dat hy boven uit de hoef kome.

LXXIV. HOOFDSTUK.

VLEESCHAGTIG UITWAS, VYT, VERROTTING IN DE ZOOL MET STANK.

Deze uitwasſingen zyn gevoeliger en zagter dan de wratten, en van eene roodagtige koleur.

Men noemt het vyt, wanneer het den ſtraal of het vleeſchig deel van den voet aandoet.

Deze vyt veroorzaakt dikwyls door hare kwaadaardige ſtof, dat de zool by ſtukken uitvalt, en het paard kreupel wordt.

De uitwasſingen, die roodagtig van koleur zyn, moeten met een ſcherp inſtrument afgeſneden, en met Egyptiacum genezen worden.

Zo de vyt den ſtraal aandoet, moet de zool uitgenomen worden; en heeft zy reeds het vleeſchig vlies aan het been van den voet aangedaan, dan moeten daarenboven de vleeschagtige uitwasſingen afgeſneden worden. Leg dan op dezelve plukzel doortrokken in wezenlyke olie van terpentyn: druk dezelve zagt neder, door fyne hiede 'er over te leggen met een goed verband. Sommigen gebruiken op de afgeſnedene wortels Egyptiacum, en op het overige van den voet tinctuur van terpentyn; of, zo 'er ontſteking in de wonde komt, dan digeſtief, aangezet met brandewyn, tot dat de afgeſnedene wortels goed vleesch vertonen. Genees ze vervolgens met plukzel in tinctuur van terpentyn nat gemaakt; doch zo 'er reeds bederf aan het been

been van den voet is, dan kan men met branden de uitwasſingen vernietigen en het beenbederf doen ophouden. Leg op de gebrande plaats plukzel, in geest van brandewyn nat gemaakt, en vervolgens in brandewyn of tinctuur van terpentyn, tot het genezen is.

Wanneer men met deze genezing bezig is, moet het paard ligt en zagt voedzel gebruiken, als ſtroo, zemelen, enz.; doch zo 'er een ſterke ontſteking mogt ontſtaan, dan moet het in de hals-ader gelaten worden.

LXXV. HOOFDSTUK.

BARSTEN IN DE HOEF, KWARTIER-VOETEN.

De hoorn van den voet van een paard is onderhevig, om van boven tot beneden te barſten: deze barſten komen meest aan de binnenſte zyde, en doen de paarden kreupel gaan, byzonder wanneer de barſt zo diep is dat zy het vleeſchig deel raakt, of indien het vleesch opzwelt, en tuſſchen de zyden der barſt komt.

De droogte van den hoorn, het kwaad beſlaan, den voet te veel uit te ſteken, de hoef te veel af te raspen, en de lange reizen in zandige wegen, zyn de oorzaken van kwartier-voeten; ook is een paard dat ronde en broze hoeven heeft, waardoor, met het inſlaan der nagelen, ſplinters uitbarſten, hier meest aan onderhevig.

Het gevaar van den kwartier-voet is opzigtelyk op de diepte van de wonde, en op den ſtaat van het vleesch-vlies des voets. De barſt die niet aan het vleesch-vlies komt, geneest ſchielyk, indien men de

kanten van de barst maar een weinig afſteekt, en den voet beſmeert met een zalf, gemaakt van ſhoning en reuzel. Doch in welke omſtandigheden de barst van den hoorn mag zyn, men moet altyd zorg dragen, dat zy door een verband en door hiede voor de lugt bewaard worde.

De genezing van de barsten, welke tot aan het vleesch-vlies doordringen, valt veel zwaarder. De Smid zal de kanten der barſten wegſteken op het leven, en 'er opleggen plukzel, in tinctuur van terpentyn natgemaakt, zagtelyk door hiede gedrukt, en 'er een windzel ombinden. Wanneer, niettegenſtaande deze drukking, 't vleesch zich verheft, zal men het affnyden, en de wonde verbinden met plukzel, in brandewyn natgemaakt, en het verband 'er ſtyver omleggen. Dit dus drie of vier dagen latende zitten, zonder het te verbinden, moet men het dagelyks nat houden met brandewyn, zorg dragende dat men den hoorn ſmeere met de zalf van honing en reuzel, en het dier ſtil op ſtal laate ſtaan, en goed voedzel geeve.

Alle Paardemeesters zyn hier over niet van dezelfde gedagten: ſommigen doen in de barſten brandende geneesmiddelen; anderen, en wel de meeste, branden drie S-en, met een brandyzer daar een S aan 't eind is, een duim van elkanderen, en wel op deze manier dat de S-en dwars over de barst komen; en om de barst boven aan de kroon te doen ſluiten, maken zy een gloeiend yzer op de manier van een halve maan, en zetten dat ten dele op de kroon, ten dele op den hoorn.

LXXVI. HOOFD.

LXXVI. HOOFDSTUK.

NATUURLYKE NAAUWVOETIGHEID.

De Hoef is natuurlyk naauw by de kroon, en aan de zyden of kwartieren, byzonder by de hielen. Dit gebrek doet een paard niet hinken, maar 't wordt 'er onbekwaam door tot lange reizen, voornamelyk op harde wegen. Zo zy kwalyk beslagen worden, hinken zy schielyk, en worden daar door nog naauwer aan de zyden en hielen.

Deze kwade gesteldheid der hoef vereischt veel oplettendheid voor de Smeden: zo zy den voet by de hielen, en byzonder aan de zyden der hielen, niet uitsteken, zal een naauwvoetig paard lang kunnen lopen zonder hinken: integendeel zo zy de voeten uitsteken by de hielen, zal het paard naauwvoetiger worden en meerder hinken.

LXXVII. HOOFDSTUK.

TOEVALLIGE NAAUWVOETIGHEID.

Is de welgeschikte voet kwalyk beslagen, en uitgestoken, of heeft de hoef een byzonder ongemak, hy loopt gevaar van naauwvoetig te worden: byzonder als de wanden der hielen, dat is te zeggen de twee zyden der hoef, die de hielen tegen den straal ondersteunen, zyn weggestoken. Het paard, dat dus naauw-

voetig gemaakt wordt, gaat bezwaarlyk, en hinkt wanneer het lang moet lopen.

Ervarene Smeden verzekeren dat het, om de naauwvoetigheid, die hier uit ontſtaan is, te herſtellen, genoeg is den voet niet uittefteken, een ligt yzer met korte kalkoenen of proppen 'er onder te leggen, het zelve met vier nagels aan den voorkant vast te maken, zonder hetzelve heet te maken, en het paard niet eerder te laten gaan dan tot dat de zool zagt is geworden, en de zyden der hielen herſteld zyn. Men moet dikwyls den voet ſmeren met reuzel en honing, tot een zalf gemaakt.

LXXVIII. HOOFDSTUK.

OPZWELLING VAN DE JELT.

Als de Jelt dik wordt en opzwelt, en de ontſteking het bovenſte van de pyp aandoet, worden de bindzelen van de gewrigten geſpannen, de beweging bezwaarlyk, en het paard kreupel. Zo ras gy deze opzwelling gewaar wordt, leg op de Jelt hiede, natgemaakt in brandewyn, en houd het gedurig vogtig; of leg 'er een pap op van Rozebladeren, zemelen, en wyn: zo men voor eene ſterke ontſteking bevreesd is, leg 'er dan hiede op, in brandewyn en azyn natgemaakt; dit zal de opzwelling verdryven, de ontſteking doen bedaren, en de opgroejing verhinderen. Doch zo de opgroejing, niet tegenſtaande deze aangewende middelen, begint beenagtig te worden, kan men het nooit weder doen verdwynen, en het paard blyft meest altoos kreupel: en dit wordt dan by velen genoemd *een koe-ſpat*.

LXXIX. HOOFD.

LXXIX. HOOFDSTUK.

OVERHOEF.

Dit is een ontſtekend gezwel op de kroon van den voet, geplaatst aan beide zyden, meer naar buiten dan naar binnen, en wordt veeltyds veroorzaakt door een ſlag, ſtoot, of ander toeval. Dit ongemak doet veeltyds een paard kreupel gaan, en wordt zelden genezen: daarom behoeft men hier omtrent geene geneesmiddelen voor te ſchryven.

LXXX. HOOFDSTUK.

KRIBBE BYTEN.

Het paard ſteunt met de bovenſte tanden op den kant, of in de kribbe, op het touw van den halfter, of op den kant der ruif, en maakt omtrent een geluid als iemand die den hik heeft. Ook is 'er veel beweeging in den hals, die een ſterke ſamentrekking van den ſlokdarm te kennen geeft. Gemeenlyk is de mond een weinig open, zo dat 'er wat kwyl uitloopt. Doch ſommigen lozen geen kwyl, ten minſten zo weinig dat het naauwelyks gezien kan worden.

De Paardemeesters gebruiken hiertegen vele middelen; ſommigen wryven de plaats, waar het paard met zyn tanden op ſteunt, met een zalf, gemaakt van oude pis, roet uit den ſchoorſteen, Coloquint of Aloë, of oſſegalle met malrove bladen; anderen beſlaan de kribbe en-

rui-

ruiven met blik, en doen een leêr, dat 2 duim breed is, digt om den hals, en laten het zo lang aanhouden, als het op ſtal ſtaat: eindelyk zyn 'er ook, die het paard haver laten eten uit een haverzak.

't Is niet nodig al zyn kragten in te ſpannen om het kribbe-byten te beletten, dewyl dit zeer nadelig voor de verteringskragt is. Als het een jong paard is, kan men eenigzins nog op genezing hopen, maar zo het deze gewoonte lang gehad heeft, kan het niet genezen worden. De voorgaande middelen konnen het wat verminderen, en daar is anders niets tegen te doen.

EINDE.

a 682